

Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Arkadiusz Durasiewicz

**Efektywność polskiej polityki
rodzinnej na tle niektórych
krajów UE**

Radom 2012

Recenzenci:

dr hab. **Halina WORACH-KARDAS**, prof. UM w Łodzi

dr hab. **Marek BEDNARSKI**, prof. UW

Redaktor naukowy:

prof. dr hab. **Julian AULEYTNER**

Copyright © by Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej and Arkadiusz Durasiewicz

26-600 Radom, ul. Malczewskiego 29

tel. (048) 3617033 fax (048) 3617034

e-mail: wydawnictwo@pr.radom.pl

www.pr.radom.pl

ISSN 1642-5278

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być powielany ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich.

Wyd. I

Druk: Zakład Poligraficzny Politechniki Radomskiej

„Jestem przekonany, że w rodzinie zawiera się źródło człowieczeństwa, z którego wypływają najlepsze energie tworzące tkankę społeczną, które każde państwo powinno troskliwie chronić. Władze państwowe, nie naruszając w niczym autonomii tej rzeczywistości, której nie są w stanie same wytworzyć ani zastąpić, winny stwarzać warunki sprzyjające harmonijnemu rozwojowi rodziny, i to nie tylko z punktu widzenia jej żywotności społecznej, ale także jej zdrowia moralnego i duchowego.”

*Jan Paweł II**

* Jan Paweł II, List do głów państw, Watykan 19 marca 1994 [w:] Siła wiary i umysłu, Rebis, Poznań 2005, s. 35.

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
ROZDZIAŁ I. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WE WSPÓŁCZESNEJ EUROPIE	11
1.1. Sytuacja demograficzna w Europie	12
1.2. Perspektywy rozwoju demograficznego Polski – prognoza do 2035 roku	21
1.3. Perspektywy rozwoju demograficznego Europy – prognoza do 2060 roku	27
ROZDZIAŁ II. NAKŁADY PAŃSTWA POLSKIEGO NA POLITYKĘ RODZINNĄ W LATACH 1997-2010	32
2.1. Instrumenty polityki bezpośredniej	38
2.2. Instrumenty polityki pośredniej	42
ROZDZIAŁ III. EFEKTYWNOŚĆ POLITYKI RODZINNEJ PAŃSTWA POLSKIEGO NA PODSTAWIE ANALIZY EKONOMICZNEJ WYBRANYCH INSTRUMENTÓW POLITYKI RODZINNEJ	53
3.1. Zasiłek rodzinny	54
3.2. Zasiłek macierzyński	55
3.3. Zasiłek opiekuńczy	56
3.4. Zasiłek wychowawczy	58
3.5. Minimalne miesięczne wynagrodzenie	59
3.6. Mieszkania oddane do użytku	60
3.7. Instytucje opiekuńczo-wychowawcze	61
ROZDZIAŁ IV. EFEKTYWNOŚĆ POLITYKI RODZINNEJ PAŃSTWA POLSKIEGO NA PODSTAWIE ANALIZY MIKROEKONOMICZNEJ WYKORZYSTANIA ŚRODKÓW PUBLICZNYCH NA POLITYKĘ RODZINNĄ	65
4.1. Wydatki na gospodarkę mieszkaniową	66
4.2. Wydatki na ochronę zdrowia	70
4.3. Wydatki na oświatę i wychowanie	76
4.4. Wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	79
ROZDZIAŁ V. ROZWIĄZANIA DOTYCZĄCE POLITYKI RODZINNEJ W WYBRANYCH KRAJACH UE	83
5.1. Świadczenia rodzinne w Szwecji	84
5.2. Świadczenia rodzinne w Niemczech	102
5.3. Świadczenia rodzinne w Wielkiej Brytanii	123
5.4. Świadczenia rodzinne we Francji	139
Zakończenie	152
Literatura	156

Od Autora

Niniejsza publikacja stanowi zaktualizowany skrót pracy doktorskiej obronionej w 2011 r. na Wydziale Ekonomicznym Politechniki Radomskiej im. Kazimierza Pułaskiego pod kierunkiem naukowym dr hab. Katarzyny Głębickiej-Auleytner, prof. PRad.

WSTĘP

Zasadniczy charakter rodziny z punktu widzenia demograficzno-społecznego określony jest przez funkcję prokreacyjną. Dzięki niej zabezpieczona jest ciągłość pokoleń i realizowany podstawowy cel rodziny, którym jest powoływanie do życia nowych jednostek. Rodzina pozostaje jedyną grupą społeczną zapewniającą sobie kontynuację na drodze biologicznej. Poprzez tę funkcję realizowany jest podstawowy proces reprodukcji ludności. Funkcja ta jest umacniana i upowszechniana przez politykę społeczną i ruch planowania rodziny oraz przez tworzenie klimatu populacyjnego na rzecz posiadania dzieci, wzmacnianego konkretnymi świadczeniami socjalnymi wynikającymi z konstytucyjnego obowiązku: „Małżeństwo, macierzyństwo i rodzina znajdują się pod opieką i ochroną Rzeczypospolitej Polskiej”¹. Konstytucyjne gwarancje wynikają z troski o prawidłowy rozwój narodu².

W związku z powyższym niezwykle istotną kwestią dla państwa polskiego wydaje się być realizacja efektywnej polityki rodzinnej. Społeczne zainteresowanie dziećmi wynika z faktu, iż stanowią one o potencjale przyszłych zasobów pracy. Jest to niezbędny czynnik ekonomicznego rozwoju państwa. Rola rodziny w procesach rozwoju ma wymiar ilościowy i jakościowy oraz wynika z pełnionych przez nią społecznych funkcji: prokreacyjnej – decydującej o rozwoju ilościowym i strukturze ludności; wychowawczej i socjalizacyjnej mających znaczenie dla tworzenia i rozwoju kapitału ludzkiego. Uzasadnia to potrzebę prowadzenia polityki demograficznej, która zapewniać będzie co najmniej reprodukcję prostą ludności. Ważne jest ukazanie jakimi instrumentami (prawnymi, ekonomicznymi) państwo polskie prowadzi politykę rodzinną. Ocena efektywności ekonomicznych instrumentów polityki rodzinnej (w tym m.in. pieniężnych świadczeń rodzinnych) jest kluczowym jej elementem. Efektywna polityka rodzinna powinna również zapewniać wolny wybór modelu rodziny, a przede wszystkim wolny wybór każdemu z obojga rodziców, czy chce kontynuować pracę zawodową po założeniu rodziny oraz sposób opieki nad dzieckiem. Ów wolny wybór ucieleśniony jest w prawie kobiet do samodecydowania, czy chcą łączyć posiadanie dzieci z dalszym rozwijaniem kariery zawodowej. Taki system wspierania rodzin jest z jednej strony szansą dla dynamiki demograficznej i ekonomicznej kraju, z drugiej zaś strony dowodem, że aktywność zawodowa kobiet nie musi być hamulcem dla decyzji prokreacyjnych.

Polityka rodzinna realizowana przez państwo nie może być traktowana jako pole do działań incydentalnych, o charakterze „deski ratunkowej”, lecz jako długo-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471), Rozdział I – Rzeczpospolita, art. 18.

² Tamże, ss. 175-176.

okresowe, systemowe wsparcie ukierunkowane na wszystkie rodziny wychowujące potomstwo.

Rola państwa w kreowaniu polityki rodzinnej polega na kształtowaniu warunków sprzyjających realizacji podstawowego zadania rodziny – rozwoju biologicznego poprzez realizację funkcji prokreacyjnej, ale również możliwość realizacji wybranego przez rodzinę modelu dietności, a w szerszym znaczeniu – modelu pożądanego społeczeństwa, a więc zapewniającego rozwój biologiczny społeczeństwa³.

Państwo stara się kreować politykę rodzinną za pomocą **instrumentów ustawodawczych** (ustawa z dnia 28 listopada 2004 r. o świadczeniach rodzinnych⁴ z późn. zm., ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁵, ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁶, Kodeks Pracy⁷ z dnia 27 czerwca 1974 z późn. zm., ustawa z 29 grudnia 2005 r. o ustanowieniu programu wieloletniego "Pomoc państwa w zakresie dożywiania"⁸), **instrumentów ekonomicznych** (zasiłek rodzinny wraz z dodatkami, zasiłek macierzyński, jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka, świadczenia opiekuńcze, świadczenia z Funduszu Alimentacyjnego, świadczenia z pomocy społecznej - finansowe i rzeczowe, zwolnienia od podatku i kwota wolna od podatku, wynagrodzenie) oraz **cywilizacyjno-kulturowych** (poprzez np. promocję rodzin wielodzietnych czy promocję edukacji przedszkolnej w mediach).

We wszystkich państwach europejskich, z wyjątkiem Islandii, wskaźniki urodzin nie zapewniają choćby utrzymania obecnej liczby ludności. Bez odwrócenia tego trendu, do 2050 roku ludność niektórych państw europejskich może spaść nawet o 30%. Dla gospodarki może to oznaczać trwałą recesję. Dla społeczeństwa rysuje się konflikt między młodszą a starszą generacją. Dla Europy – marginalizację na arenie międzynarodowej ze wszystkimi tego ekonomicznymi, politycznymi i kulturalnymi konsekwencjami.

Dlatego też obecnie coraz wyraźniej stawia się cel odwrócenia spadku liczby ludności. Celem nowej polityki rodzinnej ma być najpierw umożliwienie ludziom posiadania tylu dzieci ile chcą. Najlepiej byłoby, żeby każda kobieta rodziła średnio przynajmniej 2,1 dziecka, co zapewniałoby prostą reprodukcję pokoleń. Nie

³ Kotowska I.E., Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania, w: Kotowska I.E., (red.) Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego, AGH, Warszawa 1999.

⁴ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2006 r. Nr 139, poz. 992, z późn. zm.).

⁵ Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2009 r. Nr 1, poz. 7, z późn. zm.).

⁶ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2 lipca 2008 r. Nr 115 poz. 728)

⁷ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974 nr 24 poz. 141 z późn. zm.).

⁸ Ustawa z 29 grudnia 2005 r. o ustanowieniu programu wieloletniego "Pomoc państwa w zakresie dożywiania"(Dz.U. Nr 267 z 30 grudnia 2005 r. poz. 2259).

wiadomo jednak czy przyniesie to spodziewane skutki. Wskaźniki urodzin musiałyby bowiem wzrosnąć zasadniczo już dziś po to, by za 50 lat Europa mogła zachować liczebność swojej ludności.

Obecnie coraz bardziej niepokojący jest wzrost liczby państw europejskich, które posiadają ujemny przyrost naturalny, co oznacza, że nie ma zastępowalności pokoleń i zmniejsza się liczba obywateli danego kraju.

Polityka rodzinna ma przed sobą trzy aktualne wyzwania do których należą:

- wyzwania demograficzne – występujące w krajach Unii Europejskiej, jakkolwiek w różnej skali i natężeniu (spadek skłonności do zawierania małżeństw, rozwój nowych form życia rodzinnego, spadek dzietności stanowiący jedną z przyczyn starzenia się społeczeństw);
- wyzwania społeczno-ekonomiczne – dążenie do wzmocnienia konkurencyjności gospodarki UE i w związku z tym potrzeba rozwoju kapitału ludzkiego; sytuacja na rynku pracy wyrażająca się bezrobociem, niestabilnością zatrudnienia, rozwojem nowych form zatrudnienia, natężeniem procesów aktywności zawodowej kobiet, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, dążenie do spójności społecznej poprzez eliminację ubóstwa i wykluczenia społecznego;
- wyzwania aksjologiczne – z jednej strony rozwój wartości i postaw charakterystycznych dla społeczeństwa postindustrialnego, z drugiej utrzymanie wysokiej rangi rodziny w hierarchii wartości.

Starzenie się ludności powoduje istotne zmiany w polityce społecznej oraz na rynku pracy. Negatywnym społecznym efektem zmian demograficznych i ich ekonomicznych konsekwencji może być zagrożenie lub nawet załamanie się międzypokoleniowej solidarności, najczęściej jednak zwraca się uwagę na konflikt jaki może powstać na tle obciążeń młodego pokolenia rosnącymi kosztami finansowania systemów emerytalnych, rentowych, ochrony zdrowia i usług opiekuńczych. Koniecznym wyzwaniem jest bazowanie polityki rodzinnej na przyjaznej rodzinie polityce zatrudnienia, efektywna polityka rodzinna polegająca na zmniejszeniu kosztów posiadania dzieci w perspektywie całego życia, ułatwienie dzielenia kariery zawodowej z macierzyństwem, elastyczny czas pracy oraz dostępność opieki nad dziećmi, zasiłek na dziecko w odpowiedniej wysokości, pomoc w kosztach edukacji, wyrównywanie emerytur zmniejszonych przez spowodowane macierzyństwem i wychowywaniem dzieci okresy niepłacenia składek, ponadto włączenie pracodawców w przyjazną rodzinie politykę zatrudnienia oraz politykę rodzinną.

Doświadczenia ostatnich kilkunastu lat pokazują, że przystosowanie się rodzin do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej jest trudne. Wzrasta znaczenie czynników różnicujących warunki bytu rodzin: problem mieszkaniowy, bezrobocie, zakres dostępności usług, brak odczuwalnej poprawy poziomu życia wielu rodzin i w związku z tym obniżenie poczucia bezpieczeństwa. Znaczna część rodzin boryka się z trudnościami, ograniczając swoje potrzeby, a wysiłki podejmuj-

mowane przez państwo w celu ochrony rodzin najbiedniejszych nie równoważą odczuwanych przez te rodziny trudności.

Czynniki zmuszają państwo do prowadzenia określonej polityki rodzinnej: mogą więc w jednych sytuacjach zachęcać do zahamowania wzrostu ludności danego kraju, a w innych sytuacjach wskazywać i sygnalizować konieczność wdrażania instrumentów do wzrostu liczby populacji. Do takich czynników zalicza się w pierwszej kolejności istniejącą sytuację demograficzną i jej prognozy, sytuację gospodarczą i związaną z tym sytuację na rynku pracy, czynniki kulturowe i cywilizacyjne.

Państwo na podstawie czynników wprowadza określone narzędzia, za pomocą których oddziałują na politykę rodzinną. Państwo na politykę rodzinną może wpływać bezpośrednio lub pośrednio. Warto pamiętać, że niekiedy oddziaływanie pośrednie może przynosić większe efekty niż bezpośrednie mając duże znaczenie w prawidłowym przebiegu rozwoju polityki rodzinnej.

Bezpośrednia polityka rodzinna skierowana jest do rodziny i zalicza się do niej takie narzędzia jak: świadczenia pieniężne i rzeczowe. **Pośrednia polityka rodzinna** obejmuje normy i działania, które nie są specjalnie adresowane do rodziny, ale skutkują poprawą sytuacji ekonomicznej i społecznej rodzin stwarzając perspektywy mające wpływ na decyzje prokreacyjne. Do opisu najważniejszych pośrednich narzędzi realizowanej polityki rodzinnej przez państwo polskie zalicza się przede wszystkim: system podatkowy, dostęp do instytucji opiekuńczo-wychowawczych, opiekę i ochronę zdrowia, godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych, system wynagrodzeń i sytuację mieszkaniową. Opisane narzędzia są istotne z punktu realizowanej polityki rodzinnej, z uwagi na fakt ich wpływu na rozwój rodzin oraz zaspokajania przez rodziny potrzeb w zakresie: ochrony zdrowia, edukacji, oświaty, kultury, rekreacji i wypoczynku i organizacji pracy. Narzędzia polityki rodzinnej pokazują wpływ państwa na politykę rodzinną różnymi instrumentami.

Studium państwowej polityki rodzinnej wskazuje na sytuację demograficzną Europy i Polski, a następnie omawia skuteczność bezpośrednią i pośrednią narzędzi polityki rodzinnej. Końcowa część pokazuje niektóre rozwiązania stosowane w krajach UE.

1.

SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WE WSPÓŁCZESNEJ EUROPIE

Prognoza demograficzna, przygotowana przez Główny Urząd Statystyczny, informuje o zmniejszeniu się liczby ludności Polski do 2020 r. o milion osób, a w następnej dekadzie (lata 2020-2030) o kolejne półtora miliona. W 2030 r. ludność Polski może spaść do ok. 35,7 mln. Spowoduje to zmianę relacji między osobami w wieku produkcyjnym (18-60/65 lat) i osobami w wieku poprodukcyjnym (60/65 lat i więcej)⁹.

W 2012 r., na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadać będzie około 28 osób w wieku poprodukcyjnym (w 2005 roku były to 24 osoby), a w 2030 r. już 46. Oznacza to rosnące obciążenie pracujących kosztami utrzymania systemów socjalnych, w tym zwłaszcza systemów emerytalnych i opieki zdrowotnej.

Ponadto do istotnych czynników kształtujących potencjał demograficzny danego obszaru należą przyrost naturalny (-0,01‰ w roku 2002, w roku 2009 - 0,9 ‰) i migracje (ogólne saldo migracji w 1997 roku wynosiło -11,8 tys., w 2009 roku - 1,2 tys.). Na ich wielkość i tempo zmian wpływa szereg uwarunkowań o charakterze społeczno-ekonomicznym. Jednocześnie między tymi składnikami przyrostu rzeczywistego ludności zachodzi silna współzależność. Na przykład selektywny odpływ ludności powoduje obniżenie poziomu przyrostu naturalnego na terenach odpływowych oraz jego wzrost na terenach napływowych, przyczyniając się do zmiany potencjału demograficznego. Natomiast wysoki współczynnik przyrostu naturalnego może przyspieszać odpływ ludności, w szczególności, gdy nie towarzyszy mu rozwój nowych miejsc pracy¹⁰.

Według danych CBOS Polacy jako główne przyczyny odraczania bądź rezygnacji z rodzicielstwa wskazują m.in.: obawę kobiet przed utratą pracy (62%) i brak wsparcia ze strony państwa m.in. w dziedzinie edukacji, wychowania, opieki medycznej (42%)¹¹.

⁹ Prognoza ludności na lata 2008-2035, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Demograficznych, Warszawa 2009, s. 184.

¹⁰ Rakowski W., Pakulska T., Przeobrażenia układów ludności w Polsce w latach 1989-1996 [w:] Zmiany w polskiej przestrzeni, (pod red.) Rakowski W., SGH, Warszawa 2001, s. 141.

¹¹ Kowalczyk K., Postawy prokreacyjne Polaków, Komunikat z badań, Centrum Badań Opinii Publicznej, Warszawa 2010, ss.12-13.

Z kolei inne dane wskazują¹² o tym, że wydatki na politykę rodzinną w Polsce, wynoszące zaledwie 0,9%. PKB, należą do najniższych w Europie. Dominują wydatki na emerytury i renty i jest to konsekwencja polityki prowadzonej w latach 80. i na początku lat 90. XX w. Wówczas rozbudowany został system wcześniejszych emerytur, a emerytury i renty ustalono na relatywnie wysokim poziomie w relacji do zarobków. W efekcie zaczęto ograniczać wydatki na inne obszary polityki społecznej, w tym na świadczenia rodzinne.

1.1. Sytuacja demograficzna w Europie

Podstawowym problemem demograficzno-społecznym Europy jest długotrwały spadek liczby urodzeń. Powoduje on dwa zjawiska, które stwarzają różnorodne wyzwania dla społeczeństwa:

- spadek liczby ludności (liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń, w sytuacji ujemnego salda migracji zagranicznych) oraz
- wzrost udziału ludzi starych wśród wszystkich mieszkańców, czyli demograficzne starzenie.

Od 1984 roku w Polsce rodzi się coraz mniej dzieci. Pomiedzy latami 1989 i 2003 liczba urodzeń zmniejszyła się z 562,5 tys. do 351,1 tys. . W 1989 r. na 100 kobiet przypadało 203 dzieci (tzw. współczynnik dzietności całkowitej wynosił: 2,03), w 2003 r. na 100 kobiet przypadało już tylko 122 dzieci (współczynnik: 1,22). W ostatnich dwóch latach współczynnik dzietności wzrósł nieznacznie i w 2005 r. wyniósł 1,23.

Wartości te sytuują Polskę wśród krajów o najniższej dzietności w Europie.

Liczba obywateli w krajach UE jest wynikiem wieloletniego przyrostu ludności. W ostatnich latach obserwuje się, że przyrost ten jest coraz niższy. Powoduje to niski wskaźnik urodzeń, któremu towarzyszy stały stopniowy wzrost długości życia. Nagłe zmiany współczynnika dzietności lub wzrost migracji rocznych nie zmieni faktu ujemnego przyrostu – jeżeli te wartości byłyby stałe, stałyby się jednorazowym efektem i niewiele by to dało, żeby wprowadzić zmiany strukturalne w populacji¹³.

Społeczne i ekonomiczne zmiany związane ze starzeniem się ludności stanowią duże konsekwencje dla Polski – są to między innymi konsekwencje, które oddziałują na populację w wieku szkolnym, zmiany w strukturach rodziny, zmiany w opiece zdrowotnej, ochronie socjalnej, zabezpieczeniu społecznym i finansach publicznych.

¹² <http://epp.eurostat.ec.europa2,4.eu/2,4>

¹³ Frątczak E., Balicki J., Nam C.B., *Przemiany ludnościowe, fakty-interpretacje-opinie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2007, s. 225.

W ciągu ostatnich 45 lat ludność krajów UE wzrosła z 403 mln w 1960 roku do prawie 497 mln w 2008 roku. Wzrost ludności w UE był silniejszy na początku lat 60., kiedy przeciętny roczny przyrost przekraczał 3 mln ludzi na rok i osiągnął punkt szczytowy 4,2 mln na rok. Wskaźnik populacji zmalał w latach 70. i w toku lat 80. XX w., kiedy to średni przyrost ludności kształtował się na poziomie około 1 mln ludzi rocznie. Taki stopień wzrostu ludności trwał nadal w przeciągu kolejnych 20 lat, aż do lat 2003-2006, kiedy to uległ poprawie. Obecnie liczba mieszkańców UE wzrasta do około 2 mln ludzi na rok¹⁴.

Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Włochy – jako członkowie krajów UE stanowiły 54% całkowitej populacji UE. Natomiast 12 krajów, które przyłączyły do UE od 2004 roku stanowiły 21% populacji krajów należących do UE w 2008 roku¹⁵.

Najniższa liczba urodzeń żywych na przestrzeni 13 lat (lata 1996-2008) występowała na Malcie, natomiast najwyższa w Turcji – kraju ubiegającym się o członkostwo w UE.

Zmniejszenie wzrostu ludności w UE może być częściowo spowodowane faktem, iż ludzie mają mniej dzieci. Współczynnik dzietności spadł w UE w ostatniej dekadzie. Dla prostej zastępowalności pokoleń niezbędny jest współczynnik dzietności w wysokości 2,1 dziecka na kobietę. Suma współczynnika dzietności wszystkich krajów UE spadła z prawie 2,6 w pierwszej połowie lat 60 do 1,4 w okresie od 1995 do 2007 roku.

Relatywnie współczynnik dzietności w krajach członkowskich UE wzrasta w tych państwach, które wprowadziły bardziej przyjazną społeczeństwu politykę rodzinną, na którą składają się między innymi: zapoczątkowanie dostępnej i niedrogiej opieki nad dziećmi, bardziej elastyczne formy zatrudnienia (Francja, kraje nordyckie, Holandia)¹⁶. Najniższy współczynnik dzietności występuje w Republice Czeskiej, Bułgarii, Grecji, Rumunii, Włoszech, Litwie, Węgrzech, Polsce, Słowenii i Słowacji.

W większości krajów UE płodność wrasta, jeżeli jest stymulowana takimi czynnikami jak: wzrost ekonomiczny, lepsza i dogodniejsza opieka nad dziećmi, zmiany podatkowe wspierające rodziny, zmiany dotyczące godzenia obowiązków zawodowych i rodzinnych (praca na niepełny etat, telepraca).

Średni wiek rodzenia dzieci jest definiowany jako średni wiek urodzenia przez kobietę dziecka. Na dany rok kalendarzowy średni wiek rodzenia dzieci może być kalkulowany przy użyciu współczynnika płodności według wieku (czas reprodukcyjny jest pomiędzy 15 a 49 rokiem życia)¹⁷.

¹⁴ Europe in Figures, Eurostat Yearbook 2009, Eurostat European Commission, Luxembourg 2009. ss. 136-137.

¹⁵ Eurostat Regional Yearbook 2010, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2010, s. 166.

¹⁶ Europe in Figures, Eurostat Yearbook 2009...dz.cyt., s. 151.

¹⁷ Pressat R., Analiza demograficzna – metody, wyniki, zastosowania, PWN, Warszawa 1966, s. 215.

Tabela 1. Ludność w Europie w latach 1997-2008

(w mln)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU-27	478,1	480,4	481,1	482,2	483,0	484,5	486,5	488,6	490,9	493,0	495,1	497,4
Euro area	302,2	304,5	305,2	306,2	307,5	309,0	310,9	312,9	314,9	316,7	318,4	326,9
Belgia	10,2	10,2	10,2	10,2	10,3	10,3	10,4	10,4	10,4	10,5	10,6	10,7
Bułgaria	8,3	8,3	8,2	8,2	7,9	7,9	7,8	7,8	7,8	7,7	7,7	7,6
Republika Czeska	10,3	10,3	10,3	10,3	10,3	10,2	10,2	10,2	10,2	10,3	10,3	10,4
Dania	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,5
Niemcy	82,0	82,1	82,0	82,2	82,3	82,4	82,5	82,5	82,5	82,4	82,3	82,2
Estonia	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3
Irlandia	3,7	3,7	3,7	3,8	3,8	3,9	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3	4,4
Grecja	10,7	10,8	10,9	10,9	10,9	11,0	11,0	11,0	11,1	11,1	11,2	11,2
Hiszpania	39,5	39,6	39,8	40,0	40,5	41,0	41,7	42,3	43,0	43,8	44,5	45,3
Francja	59,7	59,9	60,2	60,5	60,9	61,3	61,7	62,1	62,5	63,0	63,4	63,8
Włochy	56,9	56,9	56,9	56,9	57,0	57,0	57,3	57,9	58,5	58,8	59,1	59,6
Cypr	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
Łotwa	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Litwa	3,6	3,6	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
Luksemburg	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Węgry	10,3	10,3	10,3	10,2	10,2	10,2	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1	10,0
Malta	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Holandia	15,6	15,7	15,8	15,9	16,0	16,1	16,2	16,3	16,3	16,3	16,4	16,4
Austria	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,1	8,1	8,1	8,2	8,3	8,3	8,3
Polska	38,6	38,7	38,7	38,7	38,3	38,2	38,2	38,2	38,2	38,2	38,1	38,1
Portugalia	10,1	10,1	10,1	10,2	10,3	10,3	10,4	10,5	10,5	10,6	10,6	10,6
Rumunia	22,1	22,0	21,9	21,9	21,9	21,8	21,8	21,7	21,7	21,6	21,6	21,5
Słowenia	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Słowacja	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
Finlandia	5,1	5,1	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,3	5,3	5,3
Szwecja	8,8	8,8	8,9	8,9	8,9	8,9	8,9	9,0	9,0	9,0	9,1	9,2
Wielka Brytania	58,2	58,4	58,6	58,8	59,0	59,2	59,4	59,7	60,1	60,4	60,8	61,0
Chorwacja	4,6	4,5	4,6	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4
FYR of Macedonia	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Turcja	63,5	64,6	65,8	66,9	67,9	68,8	69,8	70,7	71,6	72,5	73,4	70,6
Islandia	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Lichtensztajn	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	35,4
Norwegia	4,4	4,4	4,4	4,5	4,5	4,5	4,6	4,6	4,6	4,6	4,7	4,7
Szwajcaria	7,1	7,1	7,1	7,2	7,2	7,3	7,3	7,4	7,4	7,5	7,5	7,6

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, s. 167.

Tabela 2. Liczba urodzeń żywych w Europie w latach 1996-2008

(w tys.)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU-27	5 132,9	5 117,9	5 075,0	5 072,5	5 123,1	5 021,9	4 993,2	5 040,7	5 116,8	5 134,4	:	5 281,6	5 428,2
Euro area	3 162,8	3 186,0	3 178,1	3 207,7	3 275,9	3 224,3	3 218,4	3 233,6	3 269,5	3 257,1	:	3 376,3	3 451,6
Belgia	116,4	116,2	114,5	113,5	116,3	114,0	111,1	112,1	115,6	117,8	:	120,7	125,0
Bułgaria	72,2	64,1	65,4	72,3	73,7	68,2	66,5	67,4	69,9	71,1	74,0	75,3	77,7
Republika Czeska	90,4	90,7	90,5	89,5	90,9	90,7	92,8	93,7	97,7	102,2	105,8	114,6	119,6
Dania	67,6	67,6	66,2	66,2	67,1	65,5	64,1	64,7	64,6	64,3	65,0	64,1	65,0
Niemcy	796,0	812,2	785,0	770,7	767,0	734,5	719,3	706,7	705,6	685,8	675,0	684,9	682,5
Estonia	13,2	12,6	12,2	12,4	13,1	12,6	13,0	13,0	14,0	14,4	14,9	15,8	16,0
Irlandia	50,7	52,8	54,0	53,9	54,8	57,9	60,5	61,5	62,0	61,0	:	70,6	74,8
Grecja	100,7	102,0	100,9	100,6	103,3	102,3	103,6	104,4	105,7	107,5	111,0	111,9	115,5
Hiszpania	362,6	369,0	365,2	380,1	397,6	406,4	418,8	441,9	454,6	466,4	475,0	493,7	518,9
Francja	764,7	758,1	768,6	776,5	808,2	804,1	793,6	793,9	800,2	807,8	830,9	819,6	835,0
Włochy	528,1	534,5	515,4	537,2	543,1	535,3	538,2	544,1	562,6	554,0	560,0	563,9	575,8
Cypr	9,6	9,3	8,9	8,5	8,4	8,2	7,9	8,1	8,3	8,2	8,8	8,6	9,2
Łotwa	19,8	18,8	18,4	19,4	20,2	19,7	20,0	21,0	20,3	21,5	22,3	23,3	23,9
Litwa	39,1	37,8	37,0	36,4	34,1	31,5	30,0	30,6	30,4	30,5	31,3	32,3	35,1
Luksemburg	5,7	5,5	5,4	5,6	5,7	5,5	5,3	5,3	5,5	5,4	5,5	5,5	5,6
Węgry	105,3	100,4	97,3	94,6	97,6	97,0	96,8	94,6	95,1	97,5	99,9	97,6	99,2
Malta	5,0	4,8	4,7	4,4	4,4	4,0	3,9	4,1	3,9	3,9	3,9	3,9	4,1
Holandia	189,5	192,4	199,4	200,4	206,6	202,6	202,1	200,3	194,0	187,9	185,1	181,3	184,7
Austria	88,8	84,0	81,2	78,1	78,3	75,5	78,4	76,9	79,0	78,2	77,9	76,3	77,8
Polska	428,2	412,6	395,6	382,0	378,3	368,2	353,8	351,1	356,1	364,4	374,2	387,9	414,5
Portugalia	110,4	113,0	113,5	116,0	120,0	112,8	114,4	112,5	109,3	109,4	105,4	102,5	104,6
Rumunia	231,3	236,9	237,3	234,6	234,5	220,4	210,5	212,5	216,3	221,0	219,5	214,7	221,9
Słowenia	18,8	18,2	17,9	17,5	18,2	17,5	17,5	17,3	18,0	18,2	18,9	19,8	21,2
Słowacja	60,1	59,1	57,6	56,2	55,2	51,1	50,8	51,7	53,7	54,4	53,9	54,4	57,4
Finlandia	60,7	59,3	57,1	57,6	56,7	56,2	55,6	56,6	57,8	57,7	58,8	58,7	59,5
Szwecja	95,3	90,5	89,0	88,2	90,4	91,5	95,8	99,2	100,9	101,3	105,9	107,4	109,3
Wielka Brytania	732,9	726,6	716,9	700,0	679,0	669,1	668,8	695,5	716,0	722,5	748,5	772,2	794,4
Chorwacja	53,8	55,5	47,1	45,2	43,7	41,0	40,1	39,7	40,3	42,5	41,4	41,9	43,8
FYR of Macedonia	31,4	29,5	29,2	27,3	29,3	27,0	27,8	27,0	23,4	22,5	22,6	22,7	22,9
Turcja	1 486,0	1 500,0	1 505,0	1 501,0	1 494,0	1 486,0	1 482,0	1 479,0	1 360,0	1 361,0	1 362,0	1 361,0	1 272,0
Islandia	4,3	4,2	4,2	4,1	4,3	4,1	4,0	4,1	4,2	4,3	4,4	4,6	4,8
Lichtensztajn	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Norwegia	60,9	59,8	58,4	59,3	59,2	56,7	55,4	56,5	57,0	56,8	58,5	58,5	60,5
Szwajcaria	83,0	80,6	78,9	78,4	78,5	72,3	72,4	71,8	73,1	72,9	73,6	74,5	76,9

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, ss. 178-179.

Tabela 3. Współczynnik dzietności w Europie w latach 1995-2007

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU-27	:	:	:	:	:	:	:	1,45	1,47	1,49	1,50	1,53	1,55
Belgia	1,56	1,59	1,60	1,60	1,62	:	:	:	:	:	:	:	:
Bułgaria	1,23	1,23	1,09	1,11	1,23	1,30	1,24	1,21	1,23	1,29	1,31	1,38	1,42
Republika Czeska	1,28	1,18	1,17	1,16	1,13	1,14	1,14	1,17	1,18	1,23	1,28	1,33	1,44
Dania	1,80	1,75	1,76	1,73	1,74	1,78	1,76	1,72	1,76	1,78	1,80	1,85	1,84
Niemcy	:	:	:	:	:	1,38	1,35	1,34	1,34	1,36	1,34	1,33	1,37
Estonia	1,38	1,37	1,32	1,28	1,32	1,38	1,34	1,37	1,37	1,47	1,50	1,55	1,63
Irlandia	1,84	1,88	1,93	1,93	1,89	1,88	1,93	1,96	1,95	1,93	1,86	1,89	2,01
Grecja	1,31	1,28	1,28	1,26	1,24	1,26	1,25	1,27	1,28	1,30	1,33	1,40	1,41
Hiszpania	1,17	1,16	1,17	1,16	1,19	1,23	1,24	1,26	1,31	1,33	1,35	1,38	1,40
Francja	:	:	:	1,78	1,81	1,89	1,90	1,88	1,89	1,92	1,94	2,00	1,98
Włochy	1,19	1,20	1,21	:	1,23	1,26	1,18	1,22	1,24	:	1,31	1,35	1,37
Cypr	2,02	1,95	1,86	1,76	1,67	1,60	1,37	1,27	1,25	1,47	1,40	1,45	1,39
Łotwa	:	:	:	:	:	:	:	1,23	1,29	1,24	1,31	1,35	1,41
Litwa	1,55	1,49	1,47	1,46	1,46	1,39	1,30	1,24	1,26	1,26	1,27	1,31	1,35
Luksemburg	1,69	1,77	1,71	1,68	1,74	1,76	1,65	1,63	1,63	1,70	1,70	1,65	1,61
Węgry	1,57	1,46	1,37	1,32	1,28	1,32	1,31	1,30	1,27	1,28	1,31	1,34	1,32
Malta	:	:	1,98	1,88	1,77	1,70	1,48	1,45	1,48	1,40	1,38	1,39	1,37
Holandia	1,53	1,53	1,56	1,63	1,65	1,72	1,71	1,73	1,75	1,72	1,71	1,72	1,72
Austria	1,42	1,45	1,39	1,37	1,34	1,36	1,33	1,39	1,38	1,42	1,40	1,40	1,38
Polska	:	:	1,51	1,44	1,37	1,35	1,31	1,25	1,22	1,23	1,24	1,27	1,31
Portugalia	1,41	1,44	1,47	1,47	1,50	1,55	1,45	1,47	1,44	1,40	1,40	1,36	1,33
Rumunia	1,41	1,37	1,40	1,40	1,39	1,39	1,31	1,25	1,27	1,29	1,32	1,32	1,30
Słowenia	1,29	1,28	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21	1,21	1,20	1,25	1,26	1,31	1,38
Słowacja	1,52	1,47	1,43	1,37	1,33	1,30	1,20	1,18	1,20	1,24	1,25	1,24	1,25
Finlandia	1,81	1,76	1,75	1,70	1,73	1,73	1,73	1,72	1,77	1,80	1,80	1,84	1,83
Szwecja	1,73	1,60	1,52	1,50	1,50	1,54	1,57	1,65	1,71	1,75	1,77	1,85	1,88
Wielka Brytania	1,71	1,73	1,72	1,71	1,68	1,64	1,63	1,64	1,71	1,76	1,78	1,84	1,90
Chorwacja	:	:	:	:	:	1,46	1,37	:	1,32	1,34	1,41	1,38	1,40
FYR of Macedonia	2,12	2,07	1,93	1,90	1,76	1,88	1,73	1,80	1,77	1,52	1,46	1,46	1,46
Islandia	2,08	2,12	2,04	2,05	1,99	2,08	1,95	1,93	1,99	2,04	2,05	2,08	2,09
Lichtensztajn	:	:	:	:	:	1,57	1,52	1,47	1,36	1,44	1,49	1,43	1,42
Norwegia	1,87	1,89	1,86	1,81	1,85	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	1,84	1,90	1,90
Szwajcaria	1,48	1,50	1,48	1,47	1,48	1,50	1,38	1,39	1,38	1,42	1,42	1,44	1,46

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, s. 181.

Tabela 4. Średni wiek rodzenia dzieci w latach 1995-2010

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Belgia	28,4	28,5	28,6	:	28,8	28,8	:	:	29,6	29,2	29,3	29,4	29,5	29,6	29,6	:
Bułgaria	24,2	24,4	24,5	24,5	24,7	25,0	25,1	25,3	25,5	25,7	26,0	26,1	26,4	26,5	26,6	27,0
Republika Czeska	25,8	26,1	26,4	26,6	26,9	27,2	27,5	27,8	28,0	28,3	28,7	28,9	29,1	29,3	29,4	29,6
Dania	29,2	29,3	28,9	29,0	29,1	29,2	29,2	29,9	30,0	30,1	30,2	30,3	30,4	30,4	30,5	30,6
Niemcy	28,3	28,4	28,5	28,6	28,7	28,7	28,8	29,0	29,1	29,3	29,4	29,7	29,9	30,1	30,2	30,4
Estonia	25,5	25,8	26,1	26,3	26,5	27,0	27,2	27,5	27,7	27,9	28,2	28,3	28,5	28,8	29,1	29,3
Irlandia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	31,2	31,2	31,2	31,2	31,2
Grecja	28,2	28,4	28,6	28,7	28,9	29,6	29,2	29,3	29,5	29,6	29,9	29,9	30,0	30,1	30,2	30,3
Hiszpania	30,0	30,2	30,4	30,5	30,6	30,7	30,7	30,8	30,8	30,9	30,9	31,0	30,9	30,8	31,0	31,0
Francja	:	:	:	29,3	29,3	29,3	29,3	29,4	29,5	29,6	29,6	29,7	29,8	29,8	29,9	:
Włochy	29,7	29,9	30,4	:	30,3	30,3	30,4	30,6	30,7	:	30,7	31,0	31,1	31,1	31,2	:
Cypr	28,1	28,1	28,3	28,4	28,6	28,7	28,9	29,1	29,2	29,2	29,5	29,9	30,1	30,2	30,4	:
Łotwa	25,4	25,5	25,9	26,2	26,3	26,7	26,9	27,1	27,2	27,4	27,7	27,8	27,9	28,1	28,4	28,7
Litwa	25,6	25,7	26,0	26,3	26,4	26,6	26,8	26,9	27,1	27,4	27,5	27,7	28,0	28,2	28,6	29,0
Luksemburg	28,9	29,2	29,2	29,2	29,4	29,3	29,3	29,5	29,6	29,7	29,7	30,0	30,2	30,5	30,7	30,8
Węgry	26,3	26,5	26,6	26,8	27,0	27,3	27,6	27,8	28,0	28,2	28,5	28,7	28,8	29,0	29,1	29,3
Malta	:	:	:	:	28,8	27,7	27,6	28,7	28,8	27,6	27,9	29,0	29,1	29,2	29,1	29,4
Holandia	30,0	30,1	30,2	30,2	30,3	30,3	30,3	30,3	30,4	30,5	30,5	30,6	30,6	30,7	30,7	30,8
Austria	27,7	27,8	27,9	28,0	28,1	28,2	28,4	28,6	28,8	28,8	29,0	29,2	29,4	29,5	29,7	29,8
Polska	26,9	27,0	27,1	27,2	27,3	27,4	27,6	27,8	27,9	28,1	28,2	28,3	28,4	28,5	28,6	28,8
Portugalia	28,0	28,1	28,3	28,4	28,5	28,6	28,8	28,9	29,0	29,2	29,3	29,4	29,5	29,6	29,7	:
Rumunia	24,9	25,1	25,1	25,3	25,5	25,7	25,8	26,1	26,2	26,4	26,7	26,8	26,9	26,9	26,9	:
Słowenia	27,0	27,3	27,5	27,8	28,0	28,2	28,5	28,8	28,9	29,2	29,4	29,6	29,8	29,9	29,6	30,1
Słowacja	:	:	26,0	26,2	26,4	25,8	26,8	27,0	27,3	27,4	27,7	27,9	28,1	28,3	28,5	28,6
Finlandia	29,3	29,3	29,4	29,5	29,6	29,6	29,7	29,7	28,9	29,9	29,9	30,0	30,0	30,1	30,1	30,2
Szwecja	29,2	29,4	29,5	29,7	29,8	29,9	30,0	30,1	30,3	30,4	30,5	30,6	30,6	30,6	30,7	30,8
Wielka Brytania	:	:	28,3	28,4	28,4	28,5	28,6	28,7	28,8	29,0	29,0	29,1	29,3	29,3	29,4	:
Chorwacja	:	:	:	:	:	27,8	27,9	:	28,0	28,2	28,4	28,5	28,7	28,8	29,0	29,1
FYR of Macedonia	:	:	:	26,2	26,2	26,4	26,6	26,7	26,8	27,0	27,2	27,3	27,3	27,6	27,8	27,9
Islandia	28,7	28,8	28,6	28,8	28,7	28,9	29,1	29,3	29,3	29,5	29,4	29,5	29,6	29,8	29,9	30,0
Lichtensztajn	:	:	:	:	:	30,1	29,8	30,8	29,6	31,0	31,1	31,1	31,1	31,5	31,3	31,4
Norwegia	28,8	28,9	29,1	29,2	29,3	29,3	29,4	29,5	29,7	29,7	29,8	29,8	29,9	29,9	30,0	30,1
Szwajcaria	29,4	29,5	29,6	29,7	29,7	29,8	30,0	30,1	30,2	30,4	30,5	30,7	30,9	31,0	31,2	:

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, s. 182.

Tabela 5. Średnia długość życia w Europie w latach 1997 – 2007

	Mężczyźni						Kobiety					
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	1997	1999	2001	2003	2005	2007
EU-27	:	:	:	74,6	75,4	:	:	:	:	80,8	81,5	:
Euro area	74,6	75,0	75,7	75,9	76,8	:	81,3	81,6	82,1	82,0	82,7	:
Belgia	74,2	74,4	75,0	75,3	76,2	77,1	80,7	81,0	81,2	81,1	81,9	82,6
Bułgaria	67,0	68,3	68,6	68,9	69,0	69,5	73,8	75,0	75,4	75,9	76,2	76,7
Republika Czeska	70,5	71,5	72,1	72,0	72,9	73,8	77,6	78,3	78,6	78,6	79,3	80,2
Dania	73,6	74,2	74,7	75,0	76,0	76,2	78,6	79,0	79,3	79,8	80,5	80,6
Niemcy	74,1	74,8	75,6	75,8	76,7	77,4	80,5	81,0	81,5	81,3	82,0	82,7
Estonia	64,2	64,7	64,8	66,1	67,3	67,2	75,9	76,0	76,4	77,1	78,1	78,8
Irlandia	73,4	73,4	74,5	75,9	77,3	77,4	78,7	78,9	79,9	80,8	81,8	82,1
Grecja	75,4	75,5	76,0	76,5	76,8	77,1	80,4	80,5	81,0	81,2	81,6	81,8
Hiszpania	75,2	75,3	76,2	76,3	77,0	77,8	82,3	82,4	83,2	83,0	83,7	84,3
Francja	:	75,0	75,5	75,8	76,8	77,6	:	82,7	83,0	82,7	83,7	84,8
Włochy	75,8	76,5	77,1	77,1	78,0	:	82,0	82,6	83,1	82,8	83,6	:
Cypr	74,9	76,0	76,6	76,9	76,8	77,8	80,0	79,9	81,4	81,3	80,9	82,2
Łotwa	:	:	:	65,6	65,4	65,8	:	:	:	75,9	76,5	76,5
Litwa	65,5	66,3	65,9	66,4	65,3	64,9	76,6	77,0	77,6	77,8	77,3	77,2
Luksemburg	74,0	74,4	75,1	74,8	76,7	76,7	80,0	81,4	80,7	80,9	82,3	82,2
Węgry	66,7	66,7	68,2	68,4	68,7	69,4	75,5	75,6	76,7	76,7	77,2	77,8
Malta	75,2	75,3	76,6	76,4	77,3	77,5	80,1	79,4	81,2	80,8	81,4	82,2
Holandia	75,2	75,4	75,8	76,3	77,3	78,1	80,7	80,5	80,8	81,0	81,7	82,5
Austria	74,1	74,9	75,7	75,9	76,7	77,5	80,7	81,0	81,7	81,5	82,3	83,1
Polska	68,5	68,8	70,0	70,5	70,8	71,0	77,0	77,5	78,4	78,8	79,3	79,8
Portugalia	72,2	72,6	73,5	74,2	74,9	75,9	79,3	79,7	80,5	80,6	81,3	82,2
Rumunia	65,2	67,1	67,5	67,7	68,7	69,7	73,3	74,2	74,9	75,0	75,7	76,9
Słowenia	71,1	71,8	72,3	72,5	73,9	74,7	79,1	79,5	80,4	80,3	80,9	82,0
Słowacja	68,9	69,0	69,5	69,8	70,2	70,6	76,9	77,4	77,7	77,7	78,1	78,4
Finlandia	73,5	73,8	74,6	75,2	75,6	76,0	80,7	81,2	81,7	81,9	82,5	83,1
Szwecja	76,8	77,1	77,6	78,0	78,5	79,0	82,0	82,0	82,2	82,5	82,9	83,1
Wielka Brytania	74,7	75,0	75,8	76,2	77,1	77,6	79,7	79,9	80,5	80,5	81,2	81,8
Chorwacja	:	:	:	71,1	71,8	72,3	:	:	:	78,2	78,8	79,3
FYR of Macedonia	70,3	70,4	70,9	70,9	71,6	71,8	74,7	75,3	76,1	75,7	75,9	75,9
Islandia	76,3	77,4	78,3	79,5	79,6	79,6	81,6	81,4	83,2	82,5	83,5	83,4
Lichtensztajn	71,9	75,5	76,3	78,4	77,4	79,1	80,4	82,9	82,5	81,6	84,1	83,6
Norwegia	75,5	75,6	76,2	77,1	77,8	78,3	81,1	81,2	81,7	82,1	82,7	82,9
Szwajcaria	76,3	76,9	77,5	78,0	78,7	79,5	82,2	82,7	83,2	83,2	84,0	84,4

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, s. 187.

Średni wiek dla kobiet rodzących dzieci wzrósł do 30 lat w 5 krajach UE (Hiszpanii, Włoszech, Holandii, Szwecji i Danii) w 2007 roku (tab. nr 5). Natomiast wiek rodzenia dzieci przez kobiety w wieku pomiędzy 29-30 lat w 12 krajach UE (Niemcy, Grecja, Francja, Cypr, Luksemburg, Austria, Portugalia, Słowenia, Finlandia, Wielka Brytania, Islandia, Norwegia).

Wzrastająca długość życia jest jednym z wielu czynników, które przyczyniają się do europejskiego starzenia się ludności. Wskaźnik średniej długości życia wzrasta dla kobiet i mężczyzn w Europie, a w innych regionach na świecie jest podobnie jak w krajach Europy. Ze wszystkich danych wynika, że sytuacja ta będzie się utrzymywała. Średnia długość życia u mężczyzn wynosiła w 2003 roku 74,6 lat, dla kobiet zaś 80,8 lat¹⁸.

Dla mężczyzn najniższy wskaźnik średniej długości życia wyniósł 75,3 i był zarejestrowany na Litwie, zaś najwyższy w Szwecji i wyniósł 78,5 lat. Jeżeli chodzi o kobiety najniższy wskaźnik został zarejestrowany w Rumunii – 75,7 lat, natomiast najwyższy we Francji i wyniósł 83,8 lat¹⁹.

W roku 2008 było tylko 5 zawartych małżeństw na tysiąc mieszkańców UE w porównaniu do prawie 8 zawartych małżeństw w 1970 roku. Średni wiek w którym ludzie brali po raz pierwszy ślub wzrósł: dla mężczyzn z 26 lat w roku 1970 do ponad 30 lat dzisiaj, a dla kobiet z 23 do 28 lat. Liczba rozwodów wynosząca 15% liczby zawartych małżeństw w roku 1960 wzrosła do około 30% dla małżeństw zawartych w 1985 roku²⁰.

Liczba urodzonych dzieci w pokoleniach powojennych zmniejszała się równomiernie od połowy lat 60. Oznacza to, że przeciętna kobieta rodziła 1,5 dziecka. W chwili obecnej jest to 1,7 dziecka co nadal jest współczynnikiem poniżej granicy reprodukcji wynoszącym 2,1 dziecka²¹.

Liczba narodzin dzieci w związkach pozamałżeńskich ciągle się zwiększa odzwierciedlając tym samym rosnącą popularność konkubinatu. W roku 1970 liczba narodzin dzieci pozamałżeńskich wynosiła 5% podczas gdy w roku 2003 wynosiła 30%, a w roku 2005 prawie 40%. W Szwecji ponad połowa dzieci urodzonych w 2003 roku (56%) ma nieznanych rodziców²².

Największa liczba związków partnerskich występuje w Słowenii, Litwie, Belgii i Szwecji – około 4 na 1000 mieszkańców, zaś na Cyprze 15 na 1000 mieszkańców²³. Zmniejszenie liczby ślubów wprowadziło zmiany w średnim wieku, w którym ludzie po raz pierwszy zawierają związek małżeński. W roku 2002 kobiety jak

¹⁸ Frątczak E., Balicki J., Nam C.B., *Przemiany ludnościowe...*, dz.cyt., s. 224.

¹⁹ *Europe in Figures, Eurostat Yearbook 2009...*, dz.cyt., s. 159.

²⁰ *Mały Rocznik Statystyczny 2001-Główny Urząd Statystyczny, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2001*, s. 67.

²¹ Holzer J.Z., *Demografia, PWE, Warszawa 1999*, ss. 188-189.

²² Frątczak E., Balicki J., Nam C.B., *Przemiany ludnościowe, fakty-interpretacje-opinie...*, dz.cyt., s. 249.

²³ *Mały Rocznik Statystyczny 2001-Główny Urząd Statystyczny...*, dz.cyt., s. 169.

i mężczyźni UE wchodzili w związki małżeńskie około 2-3 lata później niż w roku 1991. W UE płodność kobiet urodzonych w 1960 zatrzymała się na poziomie 1,8 – poniżej poziomu reprodukcji. Liczba urodzeń potrzebna do zachowania równowagi populacyjnej zmniejszyła się z 2,7 w roku 1965 do 1,5 w roku 1995²⁴. Od roku 1960 wskaźnik poziomu płodności kobiet stopniowo maleje utrzymując się do stycznia 2005 roku cały czas poniżej poziomu reprodukcji i wynosząc 1,3.

Tabela 6. Małżeństwa w Europie w latach 1996 – 2008

(na 1000 osób)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Eu - 27	5.16	5.15	5.11	5.20	5.18	4.87	4.89	4.85	4.86	4.88	:	:	:
Euro area	5.04	5.05	5.01	5.14	5.11	4.80	4.80	4.70	4.64	4.61	4.45	:	4,44
Belgia	4.98	4.69	4.35	4.32	4.40	4.09	3.91	4.03	4.15	4.12	4.25	4.28	4,45
Bułgaria	4.40	4.18	4.31	4.33	4.30	3.99	3.71	3.92	3.99	4.33	4.26	3.87	3,67
Republika Czeska	5.22	5.61	5.35	5.20	5.39	5.12	5.17	4.79	5.04	5.06	5.15	5.53	5,00
Dania	6.83	6.48	6.55	6.66	7.19	6.82	6.92	6.50	6.98	6.67	6.71	6.70	6,83
Niemcy	5.22	5.15	5.09	5.25	5.09	4.73	4.75	4.64	4.80	4.71	4.54	4.48	4,64
Estonia	3.90	3.99	3.92	4.06	4.01	4.14	4.31	4.21	4.45	4.55	5.18	5.23	4,66
Irlandia	4.45	4.25	4.52	4.93	5.04	4.98	5.23	5.08	5.07	5.13	5.13	:	:
Grecja	4.24	5.62	5.12	5.62	4.48	5.21	5.27	5.54	4.64	5.50	5.18	5.16	4,62
Hiszpania	4.92	4.96	5.21	5.21	5.38	5.11	5.12	5.05	5.06	4.83	4.61	:	:
Francja	4.82	4.87	4.64	4.87	5.03	4.84	4.65	4.56	4.46	4.51	4.34	4.19	4,34
Włochy	4.90	4.88	4.92	4.93	4.99	4.58	4.65	4.48	4.28	4.23	4.13	4.21	4,10
Cypr	8.71	10.71	11.40	13.22	14.08	15.07	14.48	7.69	7.23	7.76	6.80	7.50	:
Łotwa	3.92	3.98	4.00	3.93	3.88	3.93	4.16	4.30	4.48	5.45	6.39	6.80	5,70
Litwa	5.67	5.26	5.21	5.07	4.83	4.53	4.66	4.91	5.57	5.84	6.26	6.83	7,20
Luksemburg	5.08	4.78	4.80	4.86	4.92	4.49	4.53	4.43	4.36	4.41	4.16	4.10	3,94
Węgry	4.75	4.56	4.37	4.44	4.71	4.28	4.53	4.48	4.33	4.39	4.42	4.06	4,00
Malta	6.36	6.43	6.51	6.35	6.60	5.58	5.66	5.90	5.99	5.88	6.25	6.06	6,00
Holandia	5.48	5.45	5.54	5.66	5.53	4.97	5.20	4.86	4.51	4.52	4.35	4.49	4,62
Austria	5.31	5.20	4.91	4.94	4.90	4.25	4.52	4.58	4.71	4.75	4.46	4.33	4,20
Polska	5.27	5.30	5.42	5.68	5.49	5.10	5.02	5.12	5.02	5.42	5.93	6.52	6,80
Portugalia	6.33	6.52	6.57	6.75	6.23	5.67	5.45	5.15	4.68	4.61	4.52	4.37	4,14
Rumunia	6.81	6.68	6.46	6.23	6.05	5.87	5.92	6.16	6.61	6.56	6.79	8.78	7,10
Słowenia	3.80	3.78	3.80	3.89	3.62	3.48	3.54	3.39	3.28	2.88	3.17	3.17	3,10
Słowacja	5.11	5.19	5.10	5.07	4.81	4.42	4.66	4.83	5.18	4.85	4.81	5.08	5,24
Finlandia	4.77	4.56	4.66	4.70	5.05	4.79	5.19	4.95	5.61	5.58	5.36	5.58	5,80
Szwecja	3.79	3.65	3.57	4.03	4.50	4.02	4.26	4.36	4.79	4.92	5.02	5.24	5,56
Wielka Brytania	5.39	5.32	5.21	5.13	5.19	4.84	4.94	5.14	5.20	5.23	:	:	:
Chorwacja	5.43	5.40	5.35	5.27	4.93	4.97	5.13	5.03	5.11	4.98	4.97	:	5,30
Macedonia	7.11	7.05	6.97	7.03	7.03	:	7.15	7.11	6.92	7.12	7.31	7.58	7,20
Turcja	:	:	:	:	:	:	:	6.80	8.75	9.05	8.91	:	9,00
Islandia	5.02	5.46	5.58	5.62	6.32	5.21	5.75	5.29	5.19	5.42	5.53	:	5,14
Lichtensztajn	14.15	12.55	:	:	7.23	5.99	5.19	4.37	4.76	5.38	4.31	5.10	5,80
Norwegia	5.29	5.41	5.27	5.26	5.65	5.09	5.30	4.90	4.06	4.84	4.66	4.98	5,36
Szwajcaria	5.75	5.52	5.44	5.69	5.53	4.98	5.51	5.46	5.34	5.40	5.32	5.34	5,40

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, s. 183.

²⁴ Tamże, s. 70.

W krajach UE dość powszechny jest trend do szybkiej „niezależności” młodych ludzi od swoich rodziców, a wraz z tym samodzielne zamieszkanie. Jest to najbardziej popularna forma w pñ. Europie (Wielkiej Brytanii, Holandii, Finlandii i Niemczech), zaś najmniej widoczne w pñd. Europie (Włoszech, Grecji, Hiszpanii). Dotyczy to głównie młodych mężczyzn. Zjawisko to przekłada się na dłuższy cykl kształcenia i coraz późniejszy wiek podejmowania decyzji o wstąpieniu w związek małżeński²⁵.

Kwestia rodzinna wiąże się w UE z problemem kobiet samotnie wychowujących swoje dzieci. Do samotnych matek zalicza się wdowy, rozwódki, kobiety będące w separacji, kobiety niezamężne, ale również żony więźniów i emigrantów, które przez okres co najmniej 6 miesięcy samotnie wychowywały dzieci. Jak z powyższego kryterium wynika, do samotnych matek zalicza się zarówno mężatki, jak i kobiety stanu wolnego, które de facto samotnie wychowują dzieci²⁶.

W ostatnich latach zauważalne jest również samotne wychowywanie dzieci przez ich ojców – zazwyczaj spowodowane śmiercią współmałżonki. Ogółem w UE najwięcej jest jednorodzinnych gospodarstw domowych (35%), małżeństw z dziećmi (25%), a także z roku na rok rosnących matek samotnie wychowujących dzieci (15%) – dane z Eurostat Yearbook 2008. Spowodowane jest to głównie przesłankami finansowymi związanymi z pomocą oferowaną samotnym matkom, które zwykle posiadają niższy status zawodowy i jest im trudniej znaleźć pracę. Coraz bardziej rozwijająca się pomoc społeczna dla matek samotnie wychowujących powoduje, że kobiety którym nie układa się życie rodzinne rozwodzą się, wiedząc, że będą w stanie utrzymać i wychować samotnie dziecko dzięki wsparciu finansowemu oferowanemu przez pomoc społeczną.

1.2. Perspektywy rozwoju demograficznego Polski - prognoza do 2035 roku

Zgodnie z przyjętymi założeniami prognozy ludności na lata 2008-2035, zmiany w intensywności urodzeń i zgonów spowodują utrzymywanie się dodatniego przyrostu naturalnego do 2013 roku. W kolejnych latach – wraz z postępującymi niekorzystnymi zmianami w strukturze ludności według wieku oraz zmniejszaniem się liczebności kobiet w wieku rozrodczym – przewidywany jest ujemny przyrost naturalny, który z każdym kolejnym rokiem prognozy będzie się pogłębiał²⁷. W 2035 roku nadwyżka zgonów nad urodzeniami zbliży się do 180 tys. Jest to konsekwencją z jednej strony malejących i bardzo niskich urodzeń obserwowanych

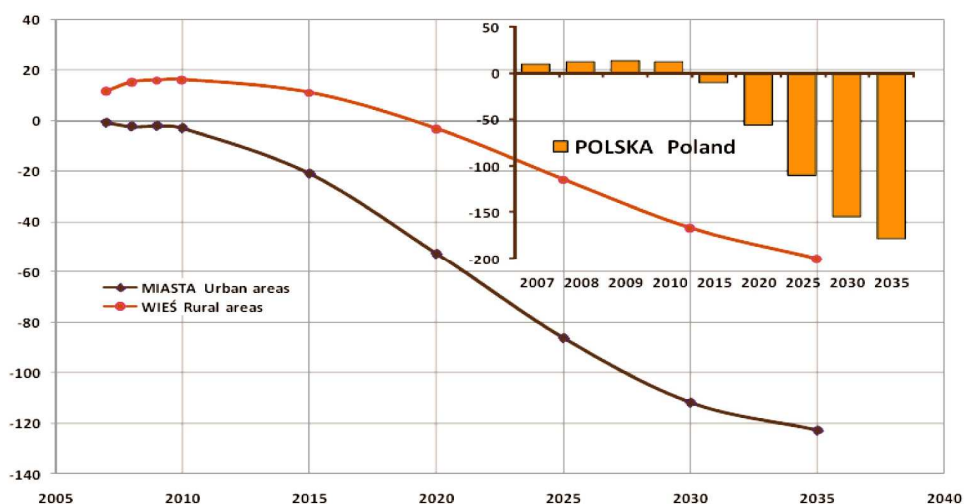
²⁵ Głębicka K., *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 230.

²⁶ Tamże, s. 231.

²⁷ Frątczak E., *Demographic Models In The Study Of population Aging [w:] Useless of Demographic Modeling* pod red. Józwiak J., Kotowska I.E., SGH, Warszawa 1991, s. 79.

w dekadzie lat 90-tych i pierwszych latach nowego stulecia, zaś z drugiej – efektem korzystnych zmian w procesie umieralności oraz dalszym trwaniu życia²⁸.

Wykres 1. Prognozowany przyrost naturalny ludności (w tys.)

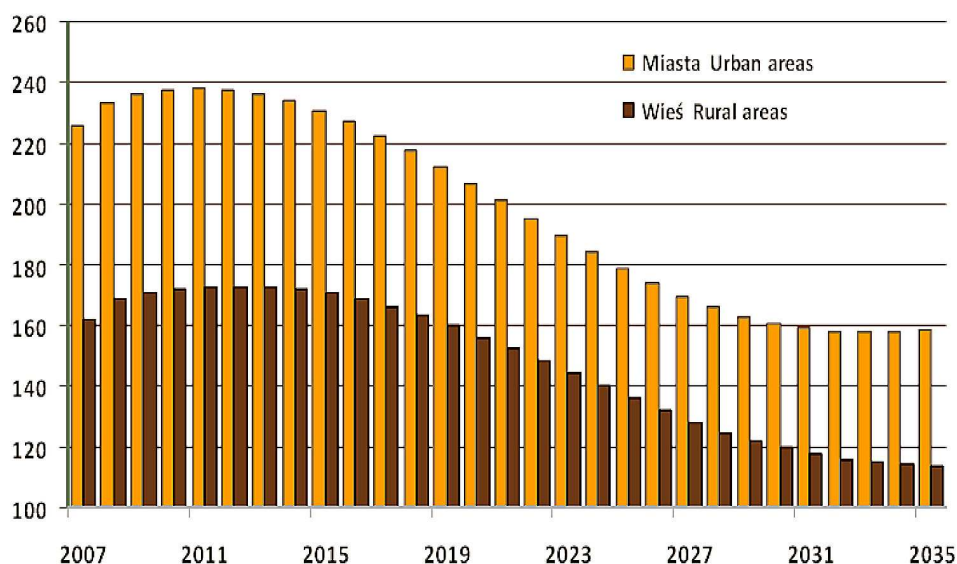

Źródło: Prognoza ludności na lata 2008-2035, GUS, Warszawa 2009, s. 147

Przewiduje się, że wzrost liczby urodzeń będzie występował nadal do 2013 r. – do poziomu ok. 411 tys. W kolejnych latach prognozy liczba urodzeń będzie systematycznie zmniejszać się, osiągając w 2035 r. wielkość 272,5 tys., a więc o blisko 30% mniej niż w wyjściowym roku prognozy. Spadek liczby urodzeń będzie obserwowany zarówno w miastach, jak i na wsi, a relacje między liczbą urodzeń na terenach miejskich i wiejskich zostaną zachowane na poziomie z 2007 r. (w miastach 57-58% ogółu urodzeń; na wsi 42-43%). W większości województw liczba urodzeń osiągnie maksymalny poziom w 2012 r. Jedynie w lubelskim i łódzkim, tendencja rosnąca wygasła w 2010 r., z kolei województwa: małopolskie, mazowieckie oraz podkarpackie utrzymają rosnące urodzenia do 2013 r. Po 2013 roku – we wszystkich regionach kraju spodziewany jest systematyczny spadek urodzeń. W 2035 r. poziom urodzeń w województwach będzie stanowił od 60% do 79% urodzeń z roku 2007.

²⁸ Holzer J.Z., Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030. Projekcje studialne – założenia, wyniki liczbowe, wnioski, seria Monografie i opracowania, ISiD SGPiS, nr 6/300, Warszawa 1990, s. 9.

Wykres 2. Prognozowana liczba urodzeń w Polsce do 2035 roku (w tys.)

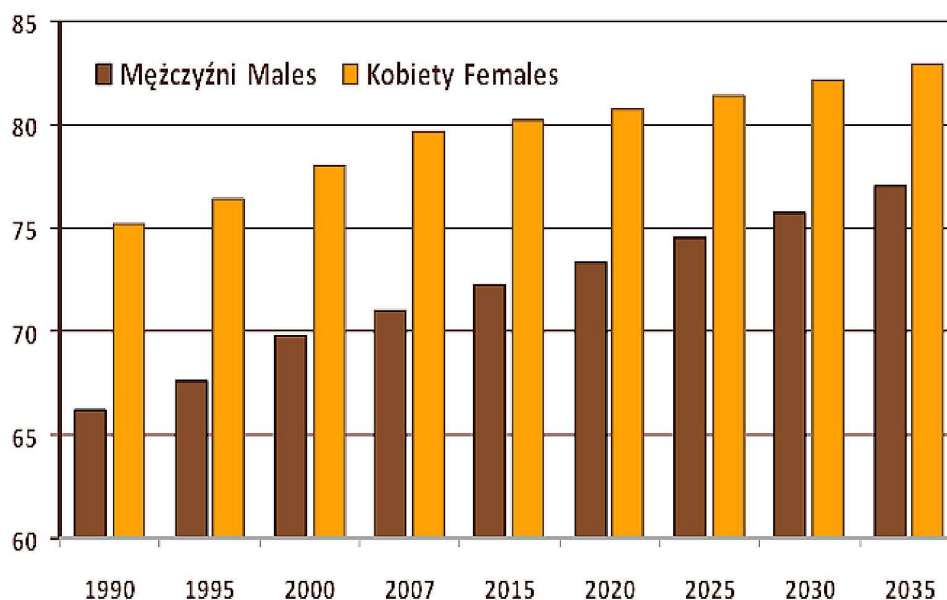

Źródło: Prognoza ludności na lata 2008-2035, GUS, Warszawa 2009, s. 149

W założeniach omawianej prognozy ludności przyjęto kontynuację pozytywnej tendencji zmian w umieralności, jaka notowana jest od początku lat 90. XX w. W okresie objętym prognozą przeciętne trwanie życia będzie nadal wydłużało się, osiągając w 2035 r. wartości większe od obecnie notowanych o 6 lat dla mężczyzn i 3 dla kobiet. W miastach mężczyźni będą dożywali wieku 77,5 lat, kobiety 82,8, natomiast na wsi odpowiednio 76,7 i 83 lata. Nadal zatem – podobnie jak obecnie – mężczyźni w miastach będą żyli o blisko rok dłużej niż na wsi; dla kobiet jednak przeciętne trwanie życia ulegnie zrównaniu – z niewielką tylko przewagą dla mieszkanek wsi. Jednocześnie w sposób istotny zmniejszy się różnica w przeciętnym trwaniu życia mężczyzn i kobiet do ok. 6 lat; mężczyźni będą żyli przeciętnie 77,1 lat, zaś kobiety 82,9 lat, co oznacza mniejszą nadumieralność mężczyzn²⁹.

²⁹ Dokument „Polska 2030”, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009, ss. 64-65.

Wykres 3. Prognozowane trwanie życia w Polsce do 2035 roku

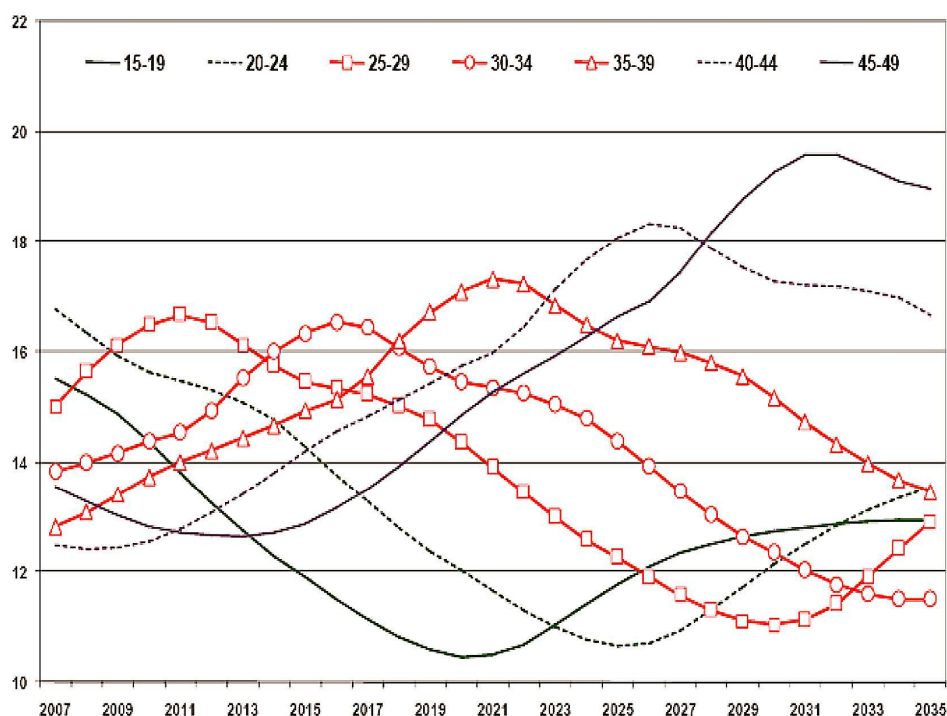

Źródło: Prognoza ludności na lata 2008-2035, GUS, Warszawa 2009, s. 152

Wydłużanie się przeciętnego trwania życia – przy jednoczesnym niskim poziomie dzietności – będzie miało odzwierciedlenie w niekorzystnych zmianach w strukturze wieku ludności. W perspektywie najbliższych dwudziestu kilku lat nastąpi gwałtowny proces starzenia się społeczeństwa. W konsekwencji liczba zgonów będzie rosła w całym prognozowanym okresie osiągając w 2035 r. wielkość 450,6 tys. zgonów, a więc o blisko 66 tys. więcej, niż na początku omawianego okresu. Tempo przyrostu liczby zgonów w miastach będzie – do 2030 r. – nieco większe niż na wsi i dopiero w ostatnim 5-leciu prognozowanego okresu tendencja ta ulegnie odwróceniu. Tym samym udział liczby zgonów osób zamieszkałych w miastach w ogólnej liczbie zgonów zwiększy się z 60% w 2007 r. do 62,5% w 2035 r.; zaś na wsi zmniejszy się z 40% do 37,5%. Z punktu widzenia przyszłych urodzeń – ogromne znaczenie ma zarówno liczba kobiet w wieku prokreacyjnym, jak i struktura wieku tej grupy. Rozkłady współczynników płodności według wieku obserwowane w dłuższym horyzoncie czasowym wskazują, że wiek najintensywniejszych urodzeń przesuwają się w kierunku coraz starszych roczników, a zdecydowanie spadają urodzenia pochodzące od najmłodszych kobiet. Populacja kobiet w wieku rozrodczym w prognozowanym okresie będzie malała – z 9707 tys.

w 2007 r. do 7219 tys. w 2035 r. W miastach najmniejszy spadek – poniżej 50 tys. rocznie – przewidywany jest w okresie 2015-2023³⁰. W pozostałych latach roczne ubytki tej subpopulacji mieszczą się w przedziale 59-96 tys. Nieco inaczej zmiany będą przebiegały na terenach wiejskich – w pierwszych pięciu latach prognozowanego okresu szacuje się, że populacja kobiet w wieku 15-49 lat będzie liczniejsza niż w roku wyjściowym, zaś w kolejnych latach będzie się stopniowo zmniejszała. Największe zmiany są spodziewane po roku 2025 – rocznie będzie ubywało 30-55 tys. kobiet³¹.

Wykres 4. Zmiany struktury kobiet w wieku rozrodczym w Polsce do 2035 roku
(kobiety w wieku 15-49=100)

Źródło: Prognoza ludności na lata 2008-2035, GUS, Warszawa 2009, s. 161

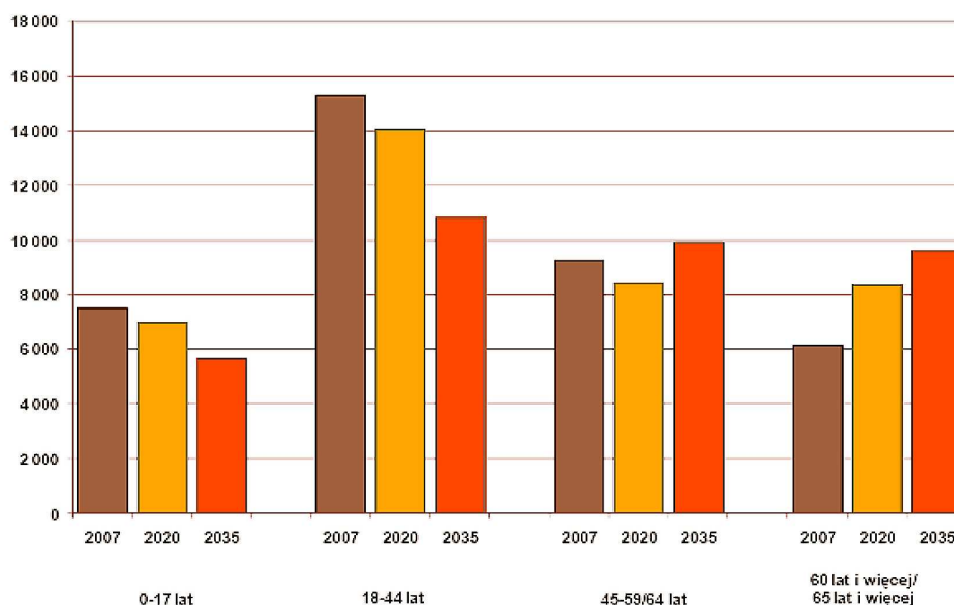
Analiza liczebności i struktury ludności według wieku stanowi potwierdzenie tezy o zaawansowanym starzeniu demograficznym. Wszystkie spodziewane zmiany wielkości subpopulacji są implikacją występowania wyżów i niżów w przeszłości jak i falowania wynikającego z założonych przebiegów procesów ludnościowych.

³⁰ Holzer J.Z., Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030. Projekcje studialne – założenia, wyniki liczbowe, wnioski..., dz.cyt., s. 45.

³¹ Prognoza ludności na lata 2008-2035, GUS, Warszawa 2009, s. 152.

wych. Obserwacja zmian przewidywanych do roku 2035 w podziale na ekonomiczne grupy wieku (0-17, 18-59/64, 60+/65+) dostarcza syntetycznych informacji o oczekiwanej ewolucji struktur wiekowych w miastach oraz na wsi. O ile wśród ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym w kolejnych okresach będą występowały zmiany rozmiaru populacji w obu kierunkach – przyrost lub ubytek, to znamienym jest fakt, iż w całym prognozowanym okresie systematycznie będzie następował wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Do roku 2012 w miastach w wiek emerytalny będzie wkraczać rocznie 90-99 tys. osób, zaś kolejne dziesięciolecie przyniesie wzrost o 1365 tys. Po 2020 nastąpi znaczne wyhamowanie trendu wzrostowego i w okresie do 2025 r. wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym będzie utrzymywał się nieco poniżej poziomu obserwowanego na wsi³².

Wykres 5. Ludność według ekonomicznych grup wieku w latach 2007, 2020 i 2035 (w tys.)

Źródło: Prognoza ludności na lata 2008-2035, GUS, Warszawa 2009, s. 161

Szczególne znaczenie z punktu widzenia rynku pracy mają zmiany jakich można się spodziewać w populacji osób w wieku produkcyjnym 18-59/64, jak również kształtowanie się wewnętrznej struktury tej grupy, czyli proporcji między ludnością w wieku mobilnym i niemobilnym. W skali kraju w prognozowanym okresie spodziewany jest znaczący ubytek ludności w wieku produkcyjnym – począwszy

³² Tamże, s. 154.

od 2010 roku w ciągu 15 lat liczebność zmniejszy się o 2946 tys., przy czym maksymalny ubytek – 1215 tys. jest przewidywany w ciągu pięciu lat – 2015-2020.

Do 2035 r. zmniejszenie populacji osób w wieku produkcyjnym jest szacowane na prawie 3806 tys., z czego – z uwagi na starszą demograficznie strukturę ludności zamieszkałej w miastach oraz stopień urbanizacji – prawie 87% ubytek – tj. 3297 tys. wystąpi wśród ludności zamieszkałej na terenach miejskich. Jednak zasadnicze zmiany będą dotyczyły wewnętrznej struktury ludności w wieku produkcyjnym. Prognozowane zmiany liczebności subpopulacji 18-59/64 są wypadkową zmian pomiędzy wiekiem mobilnym, a niemobilnym.

Starzenie się ludności spowoduje znaczące ubytki ludności w wieku mobilnym, w ciągu 28 lat prognozy nastąpi zmniejszenie tej populacji o ponad 4433 tys. i przesunięcie w kierunku niemobilnych grup ludności. Następstwem będzie wzrost – w porównaniu do 2007 r. – liczebności ludności w wieku 45-59/64 o 627 tys.³³. Wejściowe struktury ludności oraz falowanie demograficzne spowodują, że zmiany w grupie ludności w wieku produkcyjnym w miastach i na wsi będą przebiegały z różną intensywnością w kolejnych okresach objętych prognozą. W efekcie przewiduje się zmniejszenie odsetka ludności w wieku mobilnym o 10,7 pkt. % w miastach oraz 8,9 pkt. % na wsi, zaś odsetek ludności w wieku niemobilnym wzrośnie o 1,7 pkt. % w miastach i aż o 5,6 pkt. % na wsi. Opisane procesy przyniosą niekorzystną zmianę struktury i obniżenie odsetka populacji w wieku produkcyjnym o 9 pkt. % w miastach, a na obszarach wiejskich o 3,4 pkt. %³⁴.

1.3. Perspektywy rozwoju demograficznego Europy - prognoza do 2060 roku

Liczba ludności w EU wrosła z 402,6 mln w roku 1960 do 497,4 mln w roku 2008. Wzrost liczby ludności najsilniejszy był na początku lat 60-tych. Wzrost liczby ludności znacząco zmniejszył się w latach 70-tych, a w latach 80-tych średni wzrost liczby ludności wynosił 0,5 mln w skali roku. Wzrost liczby populacji obserwowany był przez kolejne 20 lat do roku 2003. Od roku 2003 liczba mieszkańców w UE wzrastała średnio o ok. 2 mln osób rocznie do roku 2008. Niemcy miały największą populację wśród krajów UE – stanowiło to 16,5% ludności w krajach UE. Francja, Wielka Brytania i Włochy są podobne wielkościami jeżeli chodzi o liczbę populacji i stanowiły 54% ogółu populacji w EU.

Według prognozy Eurostatu populacja krajów UE będzie stopniowo wzrastać do roku 2035 po czym liczba mieszkańców zacznie spadać. Najnowsze prognozy przewidują, że w 2060 roku liczba ludności UE wyniesie 505,7 mln osób co będzie stanowiło zaledwie 1,7% wzrostu liczby populacji w stosunku do roku 2008.

³³ Dokument „Polska 2030”, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów..., dz.cyt., s. 66.

³⁴ Prognoza ludności na lata 2008-2035..., dz.cyt., s. 153.

Największy przyrost liczby populacji w latach 2008-2060 przewiduje się dla Wielkiej Brytanii (14,7 mln osób), Francji (9,7mln osób), Hiszpanii (7,2 mln osób) podczas gdy najwyższy wzrost przewiduje się dla Cypru, Irlandii i Luksemburgu, gdzie populacja może wzrosnąć nawet o więcej niż 50% w badanym okresie. W Niemczech przewidywany jest spadek liczby osób o 11,5 mln między latami 2008-2060, z dużą redukcją ludności przewidywaną również dla Polski (7 mln), Rumunii (7,6 mln) i Bułgarii (2,2 mln).

Tabela 7. Ludność w Europie i projekcje ludności w latach 1960-2060
(w mln)

	1960	1970	1980	1990	2000	2008	2010	2020	2030	2040	2050	2060
EU-27	402,6	435,5	457,1	470,4	482,8	497,4	499,4	513,8	519,9	520,1	515,3	505,7
Euro area	257,1	278,7	292,5	300,9	312,7	326,9	328,3	339,5	344,4	345,5	342,2	335,1
Belgia	9,1	9,7	9,9	9,9	10,2	10,7	10,8	11,3	11,7	12,0	12,2	12,3
Bułgaria	7,8	8,5	8,8	8,8	8,2	7,6	7,6	7,2	6,8	6,3	5,9	5,5
Republika Czeska	9,6	9,9	10,3	10,4	10,3	10,4	10,4	10,5	10,4	10,2	9,9	9,5
Dania	4,6	4,9	5,1	5,1	5,3	5,5	5,5	5,7	5,8	5,9	5,9	5,9
Niemcy	72,5	78,3	78,2	79,1	82,2	82,2	82,1	81,5	80,2	77,8	74,5	70,8
Estonia	1,2	1,4	1,5	1,6	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1
Irlandia	2,8	2,9	3,4	3,5	3,8	4,4	4,6	5,4	5,9	6,2	6,5	6,8
Grecja	8,3	8,8	9,6	10,1	10,9	11,2	11,3	11,6	11,6	11,6	11,4	11,1
Hiszpania	30,3	33,6	37,2	38,8	40,0	45,3	46,7	51,1	52,7	53,3	53,2	51,9
Francja	45,5	50,5	53,7	56,6	60,5	63,8	62,6	65,6	68,0	69,9	71,0	71,8
Włochy	50,0	53,7	56,4	56,7	56,9	59,6	60,0	61,4	61,9	62,0	61,2	59,4
Cypr	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7	0,8	0,8	1,0	1,1	1,2	1,3	1,3
Łotwa	2,1	2,4	2,5	2,7	2,4	2,3	2,2	2,2	2,0	1,9	1,8	1,7
Litwa	2,8	3,1	3,4	3,7	3,5	3,4	3,3	3,2	3,1	2,9	2,7	2,5
Luksemburg	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Węgry	10,0	10,3	10,7	10,4	10,2	10,0	10,0	9,9	9,7	9,4	9,1	8,7
Malta	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Holandia	11,4	13,0	14,1	14,9	15,9	16,4	16,5	16,9	17,2	17,2	16,9	16,6
Austria	7,0	7,5	7,5	7,6	8,0	8,3	8,4	8,7	9,0	9,1	9,1	9,0
Polska	29,5	32,7	35,4	38,0	38,7	38,1	38,1	38,0	37,0	35,2	33,3	31,1
Portugalia	8,8	8,7	9,7	10,0	10,2	10,6	10,7	11,1	11,3	11,5	11,4	11,3
Rumunia	18,3	20,1	22,1	23,2	22,5	21,5	21,3	20,8	20,0	19,2	18,1	16,9
Słowenia	1,6	1,7	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0	1,9	1,8
Słowacja	4,0	4,5	5,0	5,3	5,4	5,4	5,4	5,4	5,3	5,1	4,9	4,5
Finlandia	4,4	4,6	4,8	5,0	5,2	5,3	5,3	5,5	5,6	5,5	5,4	5,4
Szwecja	7,5	8,0	8,3	8,5	8,9	9,2	9,3	9,9	10,3	10,5	10,7	10,9
Wielka Brytania	52,2	55,5	56,3	57,2	58,8	61,	62,0	65,7	69,2	72,0	74,5	76,7
Chorwacja	4,1	4,4	4,6	4,8	4,5	4,4	:	:	:	:	:	:
FYR of Macedonia	1,4	1,6	1,9	1,9	2,0	2,0	:	:	:	:	:	:
Turcja	27,1	34,9	44,0	55,5	66,9	70,6	:	:	:	:	:	:
Islandia	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	:	:	:	:	:	:
Lichtensztajn	16,8	20,9	25,8	28,4	32,4	35,4	:	:	:	:	:	:
Norwegia	3,6	3,9	4,1	4,2	4,5	4,7	4,8	5,2	5,5	5,7	5,9	6,0
Szwajcaria	5,3	6,2	6,3	6,7	7,2	7,6	7,7	8,2	8,6	8,9	9,1	9,2

Źródło: Eurostat Yearbook 2010, s. 163.

Współczynnik dzietności spadł w stosunkowo szybkim tempie w latach 1960 i 1999 ze średnio 2,59 dziecka na kobietę do 1,42. Następnie poprawił się do 1,5 w 2004 roku. W 2005 roku jeden z najniższych współczynników dzietności w krajach UE odnotowano w południowej i wschodniej Europie.

W 2005 roku średni wiek kobiet rodzących dziecko wzrósł do 30 lat w pięciu państwach członkowskich (Hiszpania, Włochy, Holandia, Szwecja i Dania), a w pozostałych państwach członkowskich wiek ten wynosił pomiędzy 29-30 lat. Tendencja do odkładania decyzji o prokreacji była w ostatniej dekadzie najbardziej rozpowszechniona w Czechach, Litwie, Łotwie, Estonii, Węgrzech, Słowenii i Polsce, gdzie średnia wieku kobiet rodzących pierwsze dziecko wzrosła o 2 lata w okresie od 1995 do 2005.

Największy wzrost współczynnika dzietności pomiędzy 2005 a 2030 przewiduje się w niektórych obszarach Finlandii, Szwecji i Belgii. W przeciwieństwie do współczynnika dzietności w Grecji, Hiszpanii, Bułgarii i Niemiec.

Tabela 8. Prognozowany współczynnik dzietności w krajach UE w latach 2005-2050
(średnia liczba dzieci przypadających na kobietę)

	2005	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Belgia	1,63	1,66	1,68	1,69	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70	1,70
Bułgaria	1,21	1,25	1,29	1,34	1,39	1,44	1,47	1,49	1,50	1,50
Republika Czeska	1,15	1,24	1,37	1,44	1,48	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
Dania	1,77	1,78	1,78	1,79	1,79	1,79	1,80	1,80	1,80	1,80
Niemcy	1,37	1,41	1,43	1,44	1,45	1,45	1,45	1,45	1,45	1,45
Estonia	1,40	1,45	1,49	1,54	1,58	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Irlandia	1,95	1,89	1,84	1,81	1,80	1,80	1,80	1,80	1,80	1,80
Grecja	1,32	1,41	1,47	1,49	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
Hiszpania	1,31	1,36	1,39	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40
Francja	1,88	1,87	1,86	1,86	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85
Włochy	1,32	1,38	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40
Cypr	1,45	1,43	1,46	1,49	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
Łotwa	1,32	1,42	1,48	1,53	1,57	1,59	1,60	1,60	1,60	1,60
Litwa	1,29	1,30	1,35	1,41	1,49	1,55	1,59	1,60	1,60	1,60
Luksemburg	1,66	1,73	1,77	1,78	1,79	1,79	1,80	1,80	1,80	1,80
Węgry	1,30	1,33	1,41	1,51	1,57	1,59	1,60	1,60	1,60	1,60
Malta	1,62	1,49	1,49	1,54	1,58	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Holandia	1,75	1,76	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75
Austria	1,40	1,42	1,44	1,44	1,45	1,45	1,45	1,45	1,45	1,45
Polska	1,19	1,19	1,29	1,42	1,53	1,58	1,60	1,60	1,60	1,60
Portugalia	1,47	1,52	1,56	1,59	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60	1,60
Rumunia	1,30	1,34	1,37	1,40	1,44	1,47	1,49	1,50	1,50	1,50
Słowenia	1,18	1,27	1,38	1,46	1,49	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
Słowacja	1,18	1,18	1,23	1,33	1,43	1,52	1,57	1,59	1,60	1,60
Finlandia	1,77	1,78	1,79	1,79	1,80	1,80	1,80	1,80	1,80	1,80
Szwecja	1,77	1,84	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85
Wielka Brytania	1,72	1,74	1,74	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75

Źródło: Eurostat Yearbook 2009, s. 60.

W 2003 w UE roku przeciętna długość trwania życia wynosiła 74,6 lat dla mężczyzn, natomiast dla kobiet była 6 lat dłuższa czyli wynosiła 80,8 lat. Najniższa długość życia dla mężczyzn w 2005 roku została odnotowana na Litwie (65,3 lat) a najwyższa w Szwecji (78,5 lat). Najniższa długość życia dla kobiet została odnotowana w Rumunii (75,7 lat), a najwyższa we Francji (83,8 lat) w 2004 roku.

Przewidywane zmiany w długości życia sugerują, że w przyszłości będzie coraz więcej starszych osób. Sytuacja taka spowoduje, niekorzystne zmiany ekonomiczne i gospodarcze dla krajów UE spowodowane niedoborem zasobów siły roboczej. Przewidywana długość trwania życia w roku 2050 wzrośnie dla mężczyzn do 74,3 lat w Łotwie i 83,6 we Włoszech. Dla kobiet przewiduje się do 82 lat w Rumunii i 89,1 w Hiszpanii.

Tabela 9. Prognozowane trwanie życia w krajach UE w latach 2005-2050

(lata)	Mężczyźni						Kobiety					
	2005	2010	2020	2030	2040	2050	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Belgia	75,8	76,9	78,9	80,4	81,5	82,3	81,9	82,9	85,0	86,5	87,5	88,3
Bulgaria	69,4	70,7	73,2	75,5	77,1	78,2	76,1	77,2	79,1	80,7	81,8	82,6
Republika Czeska	72,6	73,7	75,9	77,8	78,8	79,7	79,0	79,8	81,3	82,7	83,5	84,1
Dania	75,4	76,3	78,0	79,3	80,2	80,9	79,7	80,4	81,6	82,5	83,2	83,7
Niemcy	76,3	77,2	78,9	80,2	81,2	82,0	81,9	82,7	84,2	85,4	86,2	86,9
Estonia	65,7	66,5	68,9	71,6	73,5	74,9	77,0	77,8	79,5	81,2	82,3	83,1
Irlandia	76,5	77,1	78,1	78,9	79,6	80,3	81,5	82,1	83,2	84,0	84,6	85,1
Grecja	76,8	77,6	79,1	80,2	80,9	81,4	83,6	84,4	85,9	86,9	87,5	87,9
Hiszpania	76,4	77,5	79,4	80,8	81,9	82,7	83,6	84,5	86,2	87,5	88,4	89,1
Francja	75,7	76,8	78,7	80,2	81,4	82,4	80,9	81,8	83,5	84,9	86,0	87,0
Włochy	77,5	78,4	80,1	81,5	82,6	83,6	83,3	84,1	85,6	86,8	87,5	88,8
Cypr	76,5	77,5	79,0	80,2	81,1	81,9	80,9	81,6	82,8	83,7	84,5	85,1
Łotwa	65,0	65,8	68,1	70,9	72,9	74,3	76,3	77,0	78,6	80,4	81,6	82,5
Litwa	66,7	67,4	69,6	72,3	74,3	75,5	77,7	78,5	80,1	81,8	82,9	83,7
Luksemburg	75,2	76,3	78,4	79,9	80,9	81,6	81,6	82,4	83,9	85,1	85,9	86,7
Węgry	68,8	70,1	72,8	75,2	77,0	78,1	77,0	78,0	79,8	81,5	82,6	83,4
Malta	76,5	77,4	79,0	80,1	81,0	81,8	80,9	81,7	82,9	83,7	84,5	85,0
Holandia	76,4	77,0	78,2	79,0	79,7	80,2	80,9	81,4	82,2	82,8	83,2	83,6
Austria	76,4	77,5	79,4	81,0	82,4	82,6	82,3	83,2	84,9	86,1	87,0	87,7
Polska	70,07	72,0	74,6	76,8	78,2	79,1	78,7	79,6	81,3	82,8	83,8	84,4
Portugalia	74,4	75,4	77,1	78,5	79,5	80,4	81,2	82,2	83,9	85,1	86,0	86,6
Rumunia	68,5	69,8	72,4	74,8	76,5	77,6	75,5	76,5	78,3	80,0	81,2	82,0
Słowenia	72,8	73,9	76,1	77,9	79,0	79,8	80,3	81,2	82,8	83,8	84,6	85,2
Słowacja	69,9	70,9	73,1	75,3	76,7	77,7	77,9	78,7	80,3	81,8	82,7	83,4
Finlandia	75,5	76,7	78,7	80,2	81,2	81,9	82,0	82,8	84,2	85,3	86,0	86,5
Szwecja	78,3	79,1	80,7	81,9	82,7	83,3	82,5	83,2	84,5	85,4	86,0	86,5
Wielka Brytania	76,6	77,6	79,5	81,0	82,0	82,9	81,1	82,0	83,7	85,0	85,9	86,6

Źródło: Eurostat Yearbook 2009, s. 61.

Tabela 10. Prognozowane urodzenia i zgony w krajach UE w latach 2010-2050
(w tys.)

	Urodzenia					Zgony				
	2010	2020	2030	2040	2050	2010	2020	2030	2040	2050
EU-27	4916	4618	4303	4184	3988	5021	5285	5634	6192	6671
Euro area	3116	2868	2730	2648	2493	3103	3368	3616	3992	4367
Belgia	109	111	106	103	103	104	107	112	128	139
Bulgaria	62	49	41	41	34	110	101	97	97	94
Republika Cze- ska	92	86	73	74	70	112	114	125	137	135
Dania	58	59	61	56	55	57	60	66	72	72
Niemcy	697	683	617	578	555	880	960	1034	1080	1175
Estonia	14	13	10	11	10	19	18	16	16	16
Irlandia	63	56	55	58	55	31	34	41	49	58
Grecja	108	94	87	86	80	118	135	141	155	169
Hiszpania	451	350	326	332	286	404	442	479	556	649
Francja	724	702	701	688	667	546	589	627	732	787
Włochy	514	435	414	395	352	603	650	678	724	788
Cypr	9	9	8	8	9	6	7	9	10	12
Łotwa	24	22	17	18	18	33	31	29	28	29
Litwa	32	32	26	26	26	43	42	40	41	43
Luksemburg	5	6	7	7	7	4	4	5	6	7
Węgry	95	90	82	81	79	132	128	127	131	130
Malta	4	5	5	5	5	3	4	5	6	6
Holandia	181	184	189	180	177	152	170	199	226	235
Austria	75	75	69	64	63	77	82	90	100	112
Polska	358	358	303	290	286	388	402	421	481	498
Portugalia	113	96	91	89	80	111	117	123	136	147
Rumunia	214	178	150	148	127	270	256	248	260	272
Słowenia	18	17	15	16	16	21	23	25	28	30
Słowacja	51	48	42	41	39	55	56	61	69	73
Finlandia	57	57	54	52	52	51	55	63	72	70
Szwecja	104	111	104	107	111	93	93	105	116	118
Wielka Brytania	683	690	649	632	626	598	605	669	735	807

Źródło: Eurostat Yearbook 2009, s. 60.

Od lat 60-tych XX w. do początku XXI w. liczba urodzeń w krajach UE gwałtownie spadła i do 2002 roku osiągnęła niecałe 5 mln. Do roku 2008 liczba urodzeń wzrosła zaledwie o 400 tys. i wyniosła 5,4 mln. Ta tendencja znalazła odzwierciedlenie w rozwoju wielu państw UE. Liczba urodzeń malała w Niemczech, Holandii i Portugalii podczas gdy w Danii i Austrii pozostawała bez zmian. Największy wzrost urodzeń w latach 2002-2010 odnotowano w Wielkiej Brytanii (125.600 dodatkowych urodzeń).

Liczbę największych żywych urodzeń w roku 2010 odnotowano we Francji (835 tys. żywych urodzeń) a następnie Wielka Brytania (794 tys.).

Niska liczba urodzeń a rosnąca przeciętna długość życia prawdopodobnie doprowadzi do znacznie starszej struktury ludności. Stosunek liczby osób powyżej 65 lat zmniejszy się z 4:1 w roku 2008 do mniej niż 2:1 do roku 2060. Wskaźniki te pokazują, że osoby w wieku powyżej 65 roku życia będą stanowić 30% liczby ludności w krajach UE w roku 2060.

2.

NAKŁADY PAŃSTWA POLSKIEGO NA POLITYKĘ RODZINNĄ W LATACH 1997-2010

W niniejszym rozdziale przedstawione zostały państwowe nakłady budżetowe na politykę rodzinną według klasyfikacji resortowej (działów według klasyfikacji resortowej dochodów i wydatków budżetowych) dotyczących rodziny w celu oceny efektywności wykorzystania środków publicznych przeznaczonych na politykę rodzinną przez poszczególne resorty państwowe.

Za pomocą analizy porównawczej oraz wykorzystania danych źródłowych została przeprowadzona analiza efektywności kosztów przeznaczonych na świadczenia rodzinne, ponoszonych kosztów opieki nad dzieckiem, środków z budżetu państwa przeznaczonych na pozaubezpieczeniowe świadczenia socjalne, politykę mieszkaniową, naukę i edukację, ochronę zdrowia, edukacyjną opiekę wychowawczą oraz politykę fiskalną państwa.

Analiza została przeprowadzona w sześciu kategoriach, na które składały się czynniki dotyczące wsparcia na rzecz rodzin. W skład tych kategorii wchodziły czynniki składające się na efektywną politykę rodzinną³⁵.

Do przeprowadzenia tej części oceny efektywności konieczne było skwantyfikowanie nakładów i efektów i ich wyrażenie liczbowo (w jednostkach pieniężnych). W tym celu w rozdziale tym przedstawione zostały wydatki budżetowe ogółem oraz wydatki na poszczególne instrumenty polityki bezpośredniej i pośredniej. Analiza nakładów przeprowadzona została za okres 14 lat tj. w latach 1997-2010. Przeprowadzona analiza pokazała jak przedstawiały się wydatki państwowe dotyczące rodziny oraz jaka była ich skuteczność wykonania w poszczególnych latach.

Przeprowadzona w tym podrozdziale analiza miała na celu również wskazanie, które środki publiczne przeznaczone na sfinansowanie pomocy materialnej dla rodzin są niezwykle istotne, a inwestowanie państwa w ich wsparcie stwarza warunki sprzyjające rozwojowi młodego pokolenia w rodzinie stanowiącego czynnik poprawy jakości kapitału ludzkiego i społecznego. Przeprowadzona analiza pozwoliła wskazać, w których działach budżetowych występowała niska skuteczność wykonania odnośnie wykorzystania środków budżetowych, co stanowi sygnał dla poszczególnych resortów, gdyż działy, w których niedociągnięcia wystąpiły mogą stanowić istotny element polityki rodzinnej – element, dotyczący decyzji prokreacyjnych przyszłych rodziców.

³⁵ Podobnego podziału jako kategorii budżetowych najsilniej zaangażowanych w realizację polityki społecznej dokonała Profesor Jolanta Supińska – Informacja nr 171 „Ogólna charakterystyka rozmiarów i struktury wydatków budżetowych realizujących cele polityki społecznej”.

Tabela 11. Środki publiczne przeznaczone na politykę rodzinną wg kategorii wsparcia w latach 1997-2010

Wyszczególnienie	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ochrona socjalna (w tys. zł)														
<i>Pozabezpieczeniowe świadczenia socjalne</i>														
Zasiłki rodzinne, pielęgnacyjne i wychowawcze	5.513.300	4.375.473	4.891.612	5.500.119	5.781.121	5.638.126	5.130.280	2.015.245	-----	-----	-----			
Świadczenia rodzinne oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego realizowane od 1 maja 2004 r.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	5.557.956 ¹	8.183.035	8.588.894	8.934.614	7.614.000	7.367.000	8.162.000
Wypłaty zasiłków z pomocy społecznej oraz składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne	3.334.970	3.708.770	4.666.270	1.872.084	2.033.263	2.196.593	1.983.569	914.138	979.654	1.639.276	1.169.413	1.165.211	1.068.344	1.037.238
Fundusz Alimentacyjny	581.160	688.166	736.549	881.017	1.177.668	1.316.421	1.468.890	502.000 ²	-----	-----	-----	1.080.000	1.100.000	1.200.000
Dożywianie uczniów	90.211	92.316	84.328	76.153	64.980	159.571	159.939	66.154 *	247.012	484.235	527.107	527.658	518.454	510.335
Usługi opiekuńcze														
Pomoc pieniężna dla rodzin zastępczych oraz pomoc pieniężna dla osób opuszczających rodziny zastępcze	264.991	329.098	129.543	388.553	418.882	452.601	501.435	540.126	472.473	433.184	464.330	471.954	547.483	621.802
Polityka mieszkaniowa														
Dofinansowanie wypłat dodatków mieszkaniowych	429.300	497.300	416.859	547.949	547.217	399.988	550.606	472.500	164.637	353.000	408.160	-----	-----	-----
Ubezpieczenia społeczne														
Składki na ubezpieczenie społeczne za osoby przebywające na urlopie wychowawczym i macierzyńskim oraz za osoby niepełnosprawne	976.121	777.346	510.168	444.958	1.262.394	1.101.910	1.036.397	944.815	967.060	1.034.749	1.140.446	711.382	1.310.147	1.422.764

cd. Tabeli 11

Składki na ubezpieczenie zdrowotne finansowane w dziale ochrona zdrowia	460.128	520.646	595.883	763.678	1.327.768	507.772	560.810	643.133	650.211	570.449	666.010	-----	-----	-----
Nauka i edukacja w (tys. zł)														
Usługi publiczne wspierające proces wychowywania dzieci														
Pomoc materialna dla studentów	532.154	579.988.	555.633.	579.098	615.365.	655.561	774.573	1.524.311	1.088.700	1.552.349	1.593.550	1.631.261	1.538.996	2.307.699
Dopłaty do Funduszu Pożyczek i Kredytów Studenckich	-----	31.540	139.400	123.955	118.747	271.750	164.700	81.700 ⁴	45.700	74.800	72.200	132.000	94.500	70.000
Edukacyjna opieka wychowawcza (w tys. zł)														
Usługi publiczne wspierające proces wychowywania dzieci														
Stypendia i pomoc materialna dla uczniów	2.307.368	2.589.780	1.041.928	1.049.710	776.944	872.179	856.709	836.494	623.334	578.070	1.046.001	967.304	529.384	789.036
Przedszkola	19.181,9	18.574,4	19.608,4	4.295,5	45.201,4	35.169,9	18.775,5	12.663,7	7.776	10.973,5	25.970,1	21.998,4	19.802,7	18.940,9
Kolonie i obozy oraz inne formy wypoczynku dzieci i młodzieży	13.329	15.346	29.792	30.970	31.112	24.401	25.744	41.274	40.440	36.184	37.175	41.136	46.154	47.244
Ochrona zdrowia (w tys. zł)														
Wysokospecjalistyczne procedury medyczne. Świadczenia zdrowotne, leki i lecznicze środki techniczne	714.346	698.780	677.687	641.410	603.929	661.821	436.868	485.971	390.015	384.485	392.578	415.154	403.790	400.155
Wydatki budżetu państwa w dziale ochrona zdrowia bez składek na ubezpieczenie na zdrowotne	4.778.394	4.918.552	5.716.762	3.629.504	3.272.992	3.086.337	3.153.644	3.191.468	3.213.672	3.151.075	4.858.394	5.474.122	5.636.512	5.987.348
Składki na ubezpieczenie zdrowotne płacone z budżetu państwa	1.200.068	1.468.245	1.793.062	1.935.710	2.871.954	2.069.842	2.086.097	2.264.832	2.303.865	2.121.919	2.541.728	2.758.753	2.571.881	2.341.784
Wysokość składek na ubezpieczenie zdrowotne odprowadzanych z podatku dochodowego od osób fizycznych	12.156.650	14.887.600	17.831.900	21.455.400	23.877.361	24.526.088	26.359.301	28.929.959	31.574.415	34.633.980	40.302.733	47.574.359	51.265.547	53.363.459

cd. Tabeli 11

<i>Gospodarka mieszkaniowa (w tys. zł)</i> <i>Polityka mieszkaniowa</i>														
Refundacja premii gwarancyjnych od wkładów mieszkaniowych	908.000	826.000	684.182	1.368.360	2.227.049	760.302	590.208	526.679	385.022	323.031	290.840	346.692	402.527	450.638
Wykup odsetek od kredytów mieszkaniowych	1.111,300	1.105,000	592.376	414.329	927.668	524.357	262.335	171.798	232.996	180.000	130.582	152.010	148.503	140.608
<i>Polityka fiskalna (system podatkowy) w osobach</i>														
Łączne opodatkowanie dochodów małżonków	9.198.472	9.604.432	10.302.292	10.875.656	10.809.744	10.747.292	10.814.352	10.921.386	10.641.814	9.525.325	9.736.632	9.901.352	9.899.750	10.104.116
Ulgowe opodatkowanie dochodów przysługujących osobom samotnie wychowującym dzieci	538.636	501.329	513.647	514.984	509.018	509.999	520.411	498.270	548.413	555.421	508.563	556.407	534.133	506.191
Liczba podatników, którzy nie uzyskali przychodów ze źródeł podlegających opodatkowaniu, a skorzystali z możliwości wspólnego opodatkowania z małżonkiem	1.357.475	1.441.357	1.539.177	1.612.133	1.631.309	1.600.284	1.621.789	1.598.849	1.494.541	1.436.331	1.288.338	1.265.490	1.246.147	1.278.982

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań operatywnych z wykonania budżetu państwa za lata 1997-2007 prowadzonych przez Ministerstwo Finansów, sprawozdań z wykonania budżetu państwa za lata 1997-2010 prowadzonych przez Ministerstwo Finansów, informacji dotyczących rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za lata 1997-2010, Biuletynów Skarbowych za lata 1997-2010, analiz wykonania budżetu państwa i polityki pieniężnej prowadzonych przez Najwyższą Izbę Kontroli za lata 1997-2010 oraz bazy dotyczącej wydatków budżetu państwa wraz z opisem struktury zbioru wydatków za lata 1997-2010 udostępnionych przez Ministerstwo Finansów.

1 - W związku z wprowadzeniem ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej oraz wydatki na opłacenie składki na ubezpieczenie zdrowotne opłacane za osoby pobierające niektóre świadczenia z pomocy społecznej oraz niektóre świadczenia rodzinne w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (z dniem 1 maja 2004 r.) i wprowadzonymi zmianami w ustawie z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej i ustawie z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia.

2 - Fundusz alimentacyjny został zlikwidowany w roku 2004 – od roku 2005 została wprowadzona zaliczka alimentacyjna ustawa o zaliczce i dłużnikach – w roku 2008 ponownie został przywrócony fundusz alimentacyjny

3 - Dożywianie uczniów oraz dofinansowanie realizacji pilotażu Rządowego Programu „Posiłek dla potrzebujących”

4 - W związku z tym, że nie zakończono prac nad nowelizacją ustawy o kredytach i pożyczkach studenckich Minister Finansów w uzgodnieniu z Ministrem Edukacji Narodowej i Sportu dokonał blokady wydatków budżetu państwa do 31 grudnia 2004 r. w kwocie 81,7 mln zł w zakresie dopłat z Funduszu Pożyczek i Kredytów Studenckich.

Tabela numer 11 przedstawia wydatki budżetu państwa według klasyfikacji resortowej (działów według klasyfikacji resortowej dochodów i wydatków budżetowych) dotyczących rodziny w celu oceny efektywności wykorzystania środków publicznych przeznaczonych na politykę rodzinną przez poszczególne resorty państwowe. Poszczególne kategorie resortowe zostały wybrane w oparciu o pięć klasyfikacji budżetowych określających dochody i wydatki budżetu państwa³⁶.

Wydatki budżetu państwa przedstawione w tabeli numer 11 zostały podzielone na instrumenty polityki bezpośredniej i pośredniej.

A. Instrumenty polityki bezpośredniej

Pozabezpieczeniowe świadczenia socjalne – (w dziale ochrona socjalna z tabeli)

- Zasiłki rodzinne, pielęgnacyjne i wychowawcze,
- Świadczenia rodzinne oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego realizowane od 1 maja 2004 r.,
- Wyплаты zasiłków z pomocy społecznej oraz składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne,
- Fundusz Alimentacyjny,
- Pomoc pieniężna dla rodzin zastępczych oraz pomoc pieniężna dla osób opuszczających rodziny zastępcze. (w dziale ochrona socjalna z tabeli).

B. Instrumenty polityki pośredniej

Usługi publiczne wspierające proces wychowywania dzieci (w dziale ochrona socjalna z tabeli oraz edukacyjna opieka wychowawcza)

- Pomoc materialna dla studentów,
- Dopłaty do Funduszu Pożyczek i Kredytów Studenckich,
- Stypendia i pomoc materialna dla uczniów,
- Przedszkola,
- Kolonie i obozy oraz inne formy wypoczynku dzieci i młodzieży,
- Dożywianie uczniów.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 18 kwietnia 1991 r. w sprawie klasyfikacji dochodów i wydatków budżetowych oraz innych przychodów i rozchodów ((Dz.U. z 1991 r. Nr 39 poz. 169 z późn. zm.), (Dz.U. z 2000 r. Nr 59, poz. 688 z późn. zm.), (Dz.U. z 2003 r. Nr 68, poz. 634 z późn. zm.), (Dz.U. z 2004 r. Nr 209 poz. 2132 z późn. zm.), (Dz.U. z 2006 r. Nr 107 poz. 726 z późn. zm.).

Ubezpieczenia społeczne (w dziale ochrona socjalna z tabeli)

- Składki na ubezpieczenie społeczne za osoby przebywające na urloпах wychowawczych i macierzyńskich oraz za osoby niepełnosprawne.

Opieka zdrowotna (w dziale ochrona zdrowia z tabeli)

- Składki na ubezpieczenie zdrowotne finansowane w dziale ochrona zdrowia,
- Wysokospecjalistyczne procedury medyczne. Świadczenia zdrowotne, leki i lecznicze środki techniczne,
- Wydatki budżetu państwa w dziale ochrona zdrowia bez składek na ubezpieczenie na zdrowotne,
- Składki na ubezpieczenie zdrowotne płacone z budżetu państwa,
- Wysokość składek na ubezpieczenie zdrowotne odprowadzonych z podatku dochodowego od osób fizycznych.

Polityka mieszkaniowa (w dziale gospodarka mieszkaniowa z tabeli)

- Refundacja premii gwarancyjnych od wkładów mieszkaniowych,
- Wykup odsetek od kredytów mieszkaniowych,
- Dofinansowanie wypłat dodatków mieszkaniowych. (w dziale ochrona socjalna z tabeli).

System podatkowy (fiskalna polityka prorodzinna państwa)

- Łączne opodatkowanie dochodów małżonków,
- Ulgowe opodatkowanie dochodów przysługujących osobom samotnie wychowującym dzieci,
- Liczba podatników, którzy nie uzyskali przychodów ze źródeł podlegających opodatkowaniu, a skorzystali z możliwości wspólnego opodatkowania z małżonkiem.

Wydatki budżetowe ogółem i struktura wydatków budżetowych

W analizowanym okresie (1997-2010) w żadnym roku nie zrealizowano 100% zaplanowanych wydatków budżetowych. Ogólnie wykonanie budżetów przedstawiało się następująco³⁷:

- w 1997 roku – w wysokości 90,1%,
- w 1998 roku – w wysokości 90,6%,
- w 1999 roku – w wysokości 91,0%,
- w 2000 roku – w wysokości 90,1%,

³⁷ Dane przedstawiono na podstawie analizy wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej NIK dla poszczególnych lat (lata 1997-2010).

- w 2001 roku – w wysokości 94,2%,
- w 2002 roku – w wysokości 97,8%,
- w 2003 roku – w wysokości 96,2%,
- w 2004 roku – w wysokości 97,6%,
- w 2005 roku – w wysokości 97,9%,
- w 2006 roku – w wysokości 96,6%,
- w 2007 roku – w wysokości 96,1%,
- w 2008 roku – w wysokości 89,9%,
- w 2009 roku – w wysokości 99,3%,
- w 2010 roku – w wysokości 97,9%.

W badanym okresie tj. od 1997 do 2010 roku zmniejszyły się wydatki dotyczące wspierania rodzin we wszystkich analizowanych kategoriach (udział zrealizowanych wydatków w szacowanym PKB był w każdym roku niższy niż zakładano przy konstrukcji budżetów). Jedynie w kategorii „nauka i edukacja” wydatki wzrosły o 2,44%. Natomiast spadek wystąpił w strukturze kategorii budżetowych w roku 2010, w stosunku do roku 1997 w następujących analizowanych działach³⁸:

- Ochrona socjalna – spadek o 1,41%;
- Edukacyjna opieka wychowawcza – spadek o 1,37%;
- Ochrona zdrowia – spadek o 2,24%;
- Gospodarka mieszkaniowa – spadek o 1,41%.

Oznacza to, że konieczne jest poprawienie efektywności zarządzania środkami publicznymi, a szczególnie działami związanymi z wydatkami na rzecz wspierania rodziny polskiej.

2.1. Instrumenty polityki bezpośredniej

Zasiłki rodzinne, pielęgnacyjne i wychowawcze

W ramach działu ochrona socjalna zostały zakwalifikowane wydatki dotyczące zasiłków rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych dotyczących rodziny jako instrument polityki bezpośredniej. Zasiłek rodzinny przysługiwał na dzieci własne uprawnionego, dzieci jego małżonka i dzieci przysposobione, wnuki, rodzeństwo, inne dzieci – których opiekunem prawnym został ustanowiony uprawniony lub jego małżonek, dzieci przyjęte na wychowanie w ramach rodziny zastępczej. Zasiłek rodzinny stanowił finansowe wsparcie dla rodzin ubogich. Zasiłek rodzinny, który uprawnionym wypłacały ośrodki pomocy społecznej, w szczególnych przypadkach mógł być realizowany w postaci rzeczowej.

Zasiłek pielęgnacyjny zawarty zarówno w treści ustawy jak i w wydatkach działu ochrona socjalna jest brany pod uwagę ze względu przysługiwania dziecku

³⁸ Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za lata 1997-2007 – wydatki budżetu państwa, Ministerstwo Finansów, Rada Ministrów, Warszawa 1997-2007.

w wieku do lat 16 w przypadku uznania dziecka za niepełnosprawne, osobie w wieku powyżej lat 16, jeżeli jest niepełnosprawna w stopniu znacznym, jak również w przypadku gdy jest niepełnosprawna w stopniu umiarkowanym, jeżeli niepełnosprawność powstała w wieku uprawniającym do zasiłku rodzinnego na dziecko. Zasiłek pielęgnacyjny stanowił wsparcie materialne dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym. Zasiłek wychowawczy miał na celu refundować finansowo koszty związane z przebywaniem kobiet na urlopie wychowawczym w celu opieki nad małoletnim dzieckiem³⁹.

Wydatki na zasiłki rodzinne, pielęgnacyjne i wychowawcze dla rodzin wzrastały w całym badanym okresie (lata 1997-2010), stanowiąc wsparcie dla rodzin niepełnych poprawiając ich kondycję finansową.

Świadczenia rodzinne

Kolejną grupą wydatków, które znalazły się w dziale ochrona socjalna to świadczenia rodzinne oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego realizowane od 1 maja 2004 r. Świadczenia rodzinne stanowią instrument polityki bezpośredniej wspierający rodziny w utrzymaniu dzieci. Wydatki na ten cel wzrastały w omawianym okresie (lata 2004-2010). Mimo rosnących wydatków na świadczenia rodzinne, ich skuteczność jest bardzo niska w poszczególnych latach i nie przekłada się na sytuację demograficzną w kraju w postaci większej liczby urodzeń.

Zasiłki z pomocy społecznej oraz składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne

W dziale „ochrona socjalna” znalazła się również grupa wydatków dotyczących zasiłków z pomocy społecznej oraz składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne jako instrument polityki bezpośredniej. Ta grupa wydatków została wyodrębniona w klasyfikacji budżetowej, ponieważ stanowi wsparcie rodzin w przezwyciężeniu trudnej sytuacji życiowej, doprowadzenie - w miarę możliwości - do ich życiowego usamodzielniania i umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka. Ponadto stanowi zapewnienie dochodu na poziomie interwencji socjalnej – dla rodzin nie posiadających dochodu lub o niskich dochodach. Wsparcie w formie zasiłków z pomocy społecznej stanowi również zapewnienie dochodu do wysokości poziomu interwencji socjalnej rodzinom o niskich dochodach, które wymagają okresowego wsparcia oraz zapewnienie pomocy finansowej rodzinom dotkniętym skutkami patologii społecznej.

Niepokojący jest coroczny spadek wydatków państwowych na zasiłki z pomocy społecznej, które stanowią istotne wsparcie dla rodzin ubogich. Ich stały spadek może spowodować pogłębiającą się pauperyzację tej warstwy społeczeństwa wpływając niekorzystnie na poziom i jakość życia obywateli zagrożonych ubóstwem.

³⁹ Ustawa z dnia 1 grudnia 1994 r. o zasiłkach rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych (Dz.U. z 1998 roku, nr 102, poz. 651 z późn. zm.).

Fundusz alimentacyjny

Fundusz Alimentacyjny⁴⁰ – likwidacja i reaktywacja

Fundusz ten działał od 1974 r. według starych regulacji prawnych i do końca kwietnia 2004 r. administrowany był przez ZUS. Przez kolejny rok środki tego funduszu były zarządzane przez Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej. Z dniem 1 maja 2005 r. FA przeszedł w stan likwidacji ku publicznie wyrażanej rozpaczki kobiet mających problemy z egzekwowaniem alimentów. Ponownie drogą ustawową **reaktywowano go 1 października 2008 r.** jako dotację celową przyznawaną gminom na ich zadania zlecone.

Intencją ustawodawcy w 1974 r. było stworzenie asekuracji finansowej wobec dzieci i innych osób, znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej z powodu niemożności wyegzekwowania świadczeń alimentacyjnych. Od 1 stycznia 2002 świadczenia tego funduszu formalnie stały się **zadaniami własnymi powiatów**. Na tym szczeblu powstał powiatowy fundusz alimentacyjny.

Dochodami (Powiatowego) Funduszu Alimentacyjnego były:

- ◆ należności ściągnięte od osób zobowiązanych do alimentacji,
- ◆ środki z budżetu państwa,
- ◆ wpłaty dobrowolne i inne wpływy.

Tabela 12. Fundusz Alimentacyjny – przychody i wydatki

Rok	Przychody (w mln zł)	Wydatki (w mln zł)
2002	2.790,7 (w tym dotacja z budżetu: 1.316,4)	1.492,8
2003	3.123,6 (1.468,9)	1.640,1
2004	1.077,3 (502)	573,5
2005	Zlikwidowany/zastąpiony zaliczką alimentacyjną	Zlikwidowany/zastąpiony zaliczką alimentacyjną
2006	Zlikwidowany/zastąpiony zaliczką alimentacyjną	Zlikwidowany/zastąpiony zaliczką alimentacyjną
2007	Zlikwidowany/ zastąpiony zaliczką alimentacyjną	Zlikwidowany/zastąpiony zaliczką alimentacyjną

Źródło: Auleytner J., Polityka społeczna w Polsce i w świecie, wyd. WSP TWP, Warszawa 2011, s. 344

⁴⁰ Podst. prawna: Ustawa o funduszu alimentacyjnym z 18.07.1974 r. (jednolity tekst w Dz. Ustaw z 1991 nr 45, poz. 200). Ustawowe zmiany w funduszu w 1999 r. miały charakter techniczny.

Tabela 13. Podstawowe różnice między zaliczką alimentacyjną a świadczeniem z Funduszu Alimentacyjnego

	ZALICZKA ALIMENTACYJNA	ŚWIADCZENIE Z NOWEGO FUNDUSZU ALIMENTACYJNEGO
Kryterium dochodowe	583 zł	725 zł
Wysokość świadczenia	nie wyższa od zasądzonych alimentów, ale nie więcej niż 380 zł	nie wyższa od zasądzonych alimentów, ale nie więcej niż 500 zł
Pieniądze wypłacane przez	urząd gminy (miasta) lub ośrodek pomocy społecznej	urząd gminy (miasta)
Komu przysługuje	osobie uprawnionej do ukończenia przez nią 18 lat lub — gdy się uczy — 24 lat	osobie uprawnionej do ukończenia przez nią 18 lub — gdy się uczy — 25 lat albo bezterminowo w razie posiadania orzeczenia o znacznym stopniu niepełnosprawności
By uzyskać pomoc, rodzic	musi samotnie wychowywać dziecko	nie musi żyć samotnie, może zawrzeć nowy związek małżeński
Bezskuteczna egzekucja	po trzech miesiącach	po dwóch miesiącach
Egzekucja	komornicza	komornicza i administracyjna (prowadzona przez urzędy skarbowe)

Źródło: Auleytner J., Polityka społeczna w Polsce i w świecie, wyd. WSP TWP, Warszawa 2011, s. 345

Świadczenia z funduszu przysługiwały w wysokości bieżąco ustalonych alimentów, jednakże nie mogą być wyższe niż 30% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników gospodarki uspołecznionej w poprzednim kwartale.

Dysponentem powiatowego funduszu alimentacyjnego był starosta, podstawą działania – plan uchwalony przez radę powiatu. Zadania związane ze świadczeniami z tego funduszu są realizowane przez miejskie ośrodki pomocy społecznej.

W okresie X-XII 2008 r. wypłacono przeciętnie miesięcznie **288 tys. świadczeń z funduszu alimentacyjnego**. Liczba ta jest zbliżona do liczby korzystających w okresie I-IX 2008 r. z zaliczki alimentacyjnej (287 tys.). Większość świadczeń (85%) wypłacono na osoby w wieku do ukończenia 18 roku życia⁴¹.

⁴¹ Na podstawie: Auleytner J., Polityka społeczna w Polsce i w świecie, wyd. WSP TWP, Warszawa 2011, s. 344-345.

Pomoc pieniężna dla rodzin zastępczych oraz pomoc pieniężna dla osób opuszczających rodziny zastępcze

Pomoc pieniężna dla rodzin zastępczych została ujęta w dziale „ochrona socjalna” jako grupa wydatków wspomagająca funkcjonujące rodziny wpływając przede wszystkim na funkcję emocjonalną, ekspresyjną i opiekuńczą. Pomoc państwa w tym zakresie odnosi się przede wszystkim do pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej oraz pomocy pieniężnej na usamodzielnienie, na kontynuowanie nauki i pomocy na zagospodarowanie w formie rzeczowej⁴². Ponadto ważne jest w tej kwestii organizowanie opieki w rodzinach zastępczych, udzielanie pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania umieszczonych w nich dzieci oraz wypłacanie wynagrodzenia z tytułu pozostawania w gotowości przyjęcia dziecka albo świadczonej opieki i wychowania niespokrewnionym z dzieckiem zawodowym rodzinom zastępczym.

Ważnym aspektem jest również pomoc dla osób opuszczających rodziny zastępcze w formie pomocy pieniężnej na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki osobom opuszczającym całodobowe placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego i socjalizacyjnego, domy pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, rodziny zastępcze. Ta kategoria wydatków dotycząca rodziny została ujęta w ochronie socjalnej ze względu na fakt, że należy ona do struktur, które zapewniają jednostce wsparcie (zwłaszcza w sytuacji niesamodzielnosci w okresie dzieciństwa). Jest to o tyle istotne, że pomaga obniżyć znacznie koszty wychowania przyszłych pokoleń.

W badanym okresie (lata 1997-2010) wzrastały wydatki państwowe na pomoc pieniężną dla rodzin zastępczych. Takie działanie państwa stanowi korzystny wpływ na satysfakcję rodzin, dla których opieka zastępcza stanowi duży trud i wysiłek zarówno fizyczny, jak i psychiczny oraz duchowy. Dotacja państwa w tej kwestii stanowi istotną rolę w zaspokajaniu ekonomicznych potrzeb rodzin zastępczych.

2.2. Instrumenty polityki pośredniej

Składki na ubezpieczenie zdrowotne finansowane w dziale ochrona zdrowia

Ta grupa wydatków umieszczona w dziale „ochrona socjalna” jako instrument polityki pośredniej jest niezwykle ważna dla rodzin ze względu na świadczenia opieki zdrowotnej finansowane ze środków publicznych. W wydatkach bieżących mieszczą się m.in. kwoty składek na ubezpieczenie zdrowotne opłacanych z budżetu

⁴² Zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz. U. 2004 r. Nr 64 poz. 593, art. 9.1 i 19) i Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 18 października 2004 r. w sprawie rodzin zastępczych.

tu państwa za osoby uprawnione, przekazywane bezpośrednio do kas chorych poprzez KRUS i budżet wojewodów do ośrodków pomocy społecznej i urzędów pracy⁴³. Wydatki z budżetu państwa na składki ubezpieczeniowe w dziale ochrona zdrowia w ciągu całego badanego okresu utrzymywały się na zbliżonym poziomie.

Stanowi to podstawowe zadanie państwa, którym jest zapewnienie każdej rodzinie i jej członkom równego dostępu do opieki medycznej.

Pomoc materialna dla studentów

W dziale „nauka i edukacja” została ujęta pomoc materialna dla studentów jako instrument polityki pośredniej. Pozycja ta jest o tyle ważna, że wspomaga rodziny, z którym zamieszkuje student poprzez możliwość znacznego odciążenia jej od pewnych wydatków. Zgodnie z ustawą o szkolnictwie wyższym studenci mogą ubiegać się o pomoc materialną w postaci stypendium socjalnego, stypendium na wyżywienie i stypendium mieszkaniowego⁴⁴. Pomoc państwa w tej kwestii jest niezwykle ważna ponieważ oprócz znacznego odciążenia finansowego rodziny od kosztów nauki studiującego dziecka, stwarza warunki do rozwoju młodego pokolenia.

Środki publiczne przeznaczone na sfinansowanie pomocy materialnej dla studentów i doktorantów wzrastały począwszy od roku 1997 do końca roku 2010. Kwestia ta jest niezwykle istotna, ponieważ inwestowanie państwa w tą formę wsparcia stwarza warunki sprzyjające rozwojowi jakości kapitału ludzkiego i społecznego.

Dopłaty do Funduszu Pożyczek i Kredytów Studenckich

Kredyty studenckie stanowią również znaczne odciążenie kosztowe dla rodzin i jako takie kwalifikowane są jako instrument polityki pośredniej. Na podstawie obowiązujących przepisów o kredyt studencki mogą ubiegać się studenci bez względu na uczelnię i system studiów. Kredyty studenckie udzielane są przez banki komercyjne z dopłatą do oprocentowania z budżetu państwa⁴⁵. Wprowadzenie kredytów, przy wykorzystaniu kapitałów, będących w dyspozycji banków pozwoliło na znaczne zwiększenie pomocy materialnej dla studentów. Państwo od roku 2008 zaczęło zmniejszać na ten cel dotację z budżetu państwa ze względu na niż demograficzny. Dopłaty na ten cel powinny utrzymywać się co najmniej na zbliżonym poziomie ponieważ kredyty studenckie dla wielu przyszłych studentów stanowią jedyną szansę podjęcia nauki na poziomie wyższym.

⁴³ Zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. 2004 r. Nr 210 poz. 2135)

⁴⁴ Zgodnie z ustawą z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164 poz. 1365).

⁴⁵ Zgodnie z ustawą z dnia 17 lipca 1998 roku o pożyczkach i kredytach studenckich (Dz. U. 1998 nr 108 poz. 685).

Stypendia i pomoc materialna dla uczniów

Pomoc materialna dla uczniów zawarta w dziale „edukacyjna opieka wychowawcza” ma istotne znaczenie dla rodzin – szczególnie wielodzietnych lub ubogich. Pomoc materialna jest udzielana uczniom w celu zmniejszenia różnic w dostępie do edukacji jako instrument polityki pośredniej, umożliwia pokonywania barier dostępu do edukacji wynikającej z trudnej sytuacji ucznia, a także wspierania uczniów zdolnych. Pomoc może mieć charakter socjalny (stypendium szkolne i zasiłek szkolny) lub motywacyjny (stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe). Na dofinansowanie świadczeń pomocy materialnej o charakterze socjalnym gminy otrzymują dotację z budżetu państwa⁴⁶.

Wydatki na stypendia i pomoc materialną dla uczniów nie były wykonywane zgodnie z zaistniałym planem budżetowym i w każdym roku występowały niepełne wykorzystania procentowe na ten cel. Pomoc materialna dla uczniów jest niezwykle ważna, ponieważ podobnie jak pomoc materialna dla studentów stwarza warunki sprzyjające rozwojowi młodego pokolenia w rodzinie stanowiącego czynnik poprawy jakości kapitału ludzkiego i społecznego. Jest to ważny sygnał dla państwa na przyszłość, aby stwarzać jak najbardziej korzystne warunki w tej kwestii pomocowej.

Przedszkola

Jednym z zadań przedszkola jest wspomaganie rodziców w jego wychowawczej funkcji, co można rozumieć jako pomoc w lepszym wywiązywaniu się z roli matki czy ojca lub ułatwienie w przechodzeniu od biernego odbiorcy usług oświatowych do brania współodpowiedzialności za wychowanie i kształcenie własnych dzieci. Wsparcie przez państwo przedszkoli publicznych jest szczególnie ważne gdyż stanowi wsparcie finansowe i materialne rodzin ubogich. Ale co jest również niezwykle istotne w przypadku przedszkoli i zasługuje na szczególną uwagę z punktu widzenia rodziny to opieka nad małym dzieckiem mająca na celu ułatwienie godzenia kariery rodzicielskiej i zawodowej.

Wydatki z budżetu państwa na przedszkola w przeciągu 14 badanych lat spadały. Tylko w 3 ostatnich latach (2005-2007) wydatki wzrosły. Od roku 1945 do początku lat 90-tych wzrastała zarówno liczba przedszkoli jak i dzieci w przedszkolach. Spowodowane to było wyżym demograficznym w tych latach. Od roku 1991 liczba urodzeń zaczęła spadać ze względu na niż demograficzny, który utrzymywał się do 2007 roku. W tym samym czasie liczba przedszkoli jak i dzieci w przedszkolach malała.

⁴⁶ Zgodnie z ustawą z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164 poz. 1365).

Tabela 14. Liczba przedszkoli i dzieci w przedszkolach w latach 1945-2009.

Rok szkolny	Liczba dzieci w przedszkolach	Liczba przedszkoli
1945/1946	137 600	2 286
1950/1951	319 100	7 313
1955/1956	377 804	8 466
1964/1965	455 151	7 686
1969/1970	506 449	8 514
1974/1975	628 555	9 503
1979/1980	838 125	11 230
1984/1985	922 472	12 166
1989/1990	920 982	12 676
1994/1995	780 169	9 516
1999/2000	719 611	8 733
2004/2005	644 128	7 746
2008/2009	734 153	8 038

Źródło: Auleytnier J., *Polityka społeczna w Polsce i w świecie*, wyd. WSP TWP, Warszawa 2011, ss. 414-416

Przedszkola stanowią jedną z najważniejszych form wsparcia dla rodziców posiadających małe dzieci, dlatego też inwestowanie państwa w tę formę pomocy powinno stanowić tendencję wzrostową bądź przynajmniej państwo powinno w tej kwestii utrzymywać wydatki na tym samym poziomie. Pomoc państwa we wspieraniu rodzin w postaci dotacji dla przedszkoli może stanowić istotny czynnik tworzący warunki sprzyjające realizacji planów prokreacyjnych.

Kolonie i obozy oraz inne formy wypoczynku dzieci i młodzieży

Ta forma pomocy została ujęta w dziale „edukacyjna opieka wychowawcza” jako instrument polityki pośredniej ponieważ jest jednym z czynników zapewniającym możliwość rodzinom zubożałym skorzystania przez ich dzieci z rekreacyjnej formy spędzania czasu wolnego, ale również dlatego, że proces funkcjonowania dobrej polityki rodzinnej powinien być przejawem coraz powszechniejszego przekonania o konieczności traktowania dziecka w kategoriach dobra publicznego, tj. dobra, którego produkcja związana jest z koniecznością ponoszenia zdecydowanej większości kosztów materialnych przez jednostki i rodziny, a z którego korzyści materialne czerpane są przede wszystkim przez społeczeństwo. Dlatego też w czasie wolnym od zajęć szkolnych dla uczniów mogą być organizowane kolonie, obozy i inne formy wypoczynku⁴⁷.

⁴⁷ Art. 92a ust. 1 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1996 r. Nr 67 poz. 329).

Wydatki z budżetu państwa na kolonie i obozy dla dzieci wzrastały w ciągu badanego okresu (w latach 2005-2006 nieznacznie spadły). Jest to niezwykle ważne, ponieważ stanowią formę państwowego wsparcia ułatwiającą życie rodzinom ubogim, które nie stać na sfinansowanie wypoczynku dla własnych dzieci (szczególnie chodzi tu o rodziny wielodzietne i niepełne).

Dożywianie uczniów

Wydatki na dożywianie uczniów znalazły się również w dziale „ochrona socjalna” jako jedno z istotnych działań wspierających rodziny – szczególnie ubogie. Dotacja z budżetu państwa z tego tytułu polega na wsparciu gmin w wypełnianiu przez nie zadania o charakterze obowiązkowym w zakresie dożywiania dzieci oraz zapewnienia posiłku osobom jego pozbawionym, długofalowe działanie w zakresie poprawy stanu zdrowia dzieci i młodzieży poprzez ograniczanie zjawiska niedożywienia, upowszechnianie zdrowego stylu żywienia, poprawę poziomu życia osób i rodzin o niskich dochodach, a także rozwój w gminach bazy żywieniowej, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży⁴⁸.

Wzrost wydatków budżetowych obserwowany jest w przypadku dożywiania uczniów. Jest to dobry sygnał ze strony państwa, który może przyczynić się w przyszłości do podniesienia efektywności polityki rodzinnej prowadząc do rozwoju zdrowego młodego pokolenia.

Składki na ubezpieczenie społeczne za osoby przebywające na urloпах wychowawczych i macierzyńskich oraz za osoby niepełnosprawne

Kwestia składek na ubezpieczenie społeczne za osoby przebywające na urloпах wychowawczych i macierzyńskich oraz osoby niepełnosprawne została ujęta w dziale „ochrona socjalna”, ponieważ jest niezwykle ważna dla rodzin posiadających dzieci. Zgodnie z ustawą o ubezpieczeniu społecznym – obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnym i rentowym podlegają między innymi osoby przebywające na urloпах wychowawczych lub pobierające zasiłek macierzyński albo zasiłek w wysokości zasiłku macierzyńskiego. Ponadto niezwykle istotny jest fakt, że pracownik, który łączy dodatkowy urlop macierzyński lub dodatkowy urlop na warunkach urlopu macierzyńskiego z wykonywaniem pracy u pracodawcy udzielającego tego urlopu na zasadach określonych w art. 182 Kodeksu Pracy, podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnym i rentowym, z obu tytułów.

Składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe osób przebywających na urloпах wychowawczych lub pobierających zasiłek macierzyński albo zasiłek w wysokości zasiłku macierzyńskiego finansuje w całości budżet państwa za pośrednic-

⁴⁸ Zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz. U. 2004 r. Nr 64 poz. 593, art. 17.1).

twem Zakładu⁴⁹. Jest to niezwykle istotne dla rodzin z dziećmi z tego względu, iż w okresie korzystania z urlopów (wychowawczego bądź macierzyńskiego) odprowadzane są wszystkie należne świadczenia społeczne zachowując ich ciągłość.

Środki finansowe na składki na ubezpieczenie społeczne za osoby przebywające na urloпах wychowawczych i macierzyńskich utrzymywały się na nierównym poziomie w okresie opisywanych 14 lat. Jest to oczywiście ważna kwestia dla przyszłych rodziców, gdyż zapewnia odprowadzenie składek za osoby nieaktywne zawodowo przebywające na urloпах macierzyńskich i wychowawczych.

Wysokospecjalistyczne procedury medyczne. Świadczenia zdrowotne, leki i lecznicze środki techniczne

Ta grupa wydatków została zaliczona jako instrument polityki pośredniej do działu „ochrona zdrowia” ze względu na fakt, iż rodziny, a co najważniejsze przyszli rodzice zwracają uwagę na jakość opieki medycznej – szczególnie, jeżeli chodzi o opiekę medyczną dotyczącą małoletniego dziecka. Dlatego też Minister właściwy do spraw zdrowia przekazuje świadczeniodawcom nabyte leki i lecznicze środki techniczne na podstawie umowy, obejmującej rodzaje, ilość i terminy dostaw leków lub leczniczych środków technicznych, umożliwiających wykonanie określonych świadczeń zdrowotnych⁵⁰.

W przypadku wydatków państwowych na ochronę zdrowia niepokojący był spadek wydatków budżetowych na wysokospecjalistyczne procedury medyczne, świadczenia zdrowotne i leki. Taki stan rzeczy powoduje niepokój wśród rodzin i wszystkich osób korzystających z opieki zdrowotnej i nakłania do interwencji w tej sprawie.

Wydatki budżetu państwa w dziale ochrona zdrowia bez składek na ubezpieczenie na zdrowotne

Inwestowanie w dzieci i młodzież jest najbardziej efektywną inwestycją w zdrowie, pomyślność socjalną i postęp ekonomiczny całego społeczeństwa i każdego obywatela. Choroby i zaniedbania w opiece nad dziećmi w każdej fazie ich rozwoju mają wielorakie, negatywne skutki zdrowotne, społeczne i ekonomiczne dziś i w następnych pokoleniach⁵¹. Chodzi tu o opiekę okołoporodową, zwalczanie chorobliwości i umieralności dzieci, zdrowie młodzieży czyli medycy-

⁴⁹ Zgodnie z ustawą z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 1998 r. Nr 137 poz. 887).

⁵⁰ Rozporządzenie ministra zdrowia z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie wykazu świadczeń zdrowotnych, leków i leczniczych środków technicznych finansowanych z budżetu państwa, a także trybu nabywania i przekazywania świadczeniodawcom leków i leczniczych środków technicznych oraz trybu przekazywania środków publicznych na ich zakup.

⁵¹ Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Prawo dziecka do zdrowia” 17-19 listopada 2006, Konstancin-Jeziorna.

na szkolna. Wszystkie te działania są prowadzone w celu poprawy jakości prokreacji, dbałości o zdrowie i harmonijny rozwój młodego pokolenia. Wydatki w tym dziale utrzymywały tendencję rosnącą (oprócz lat 2000-2002) co stanowi niezwykle ważne wsparcie jako instrument polityki pośredniej, szczególnie w przypadku opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem oraz profilaktyczną opieką zdrowotną nad małymi dziećmi.

Składki na ubezpieczenie zdrowotne płacone z budżetu państwa

Wydatki te uznane zostały jako wydatki budżetowe ważne dla rodzin ze względu na fakt opłacania składek, a co za tym idzie zwiększenie przychodów Narodowego Funduszu Zdrowia co w rzeczywistości powinno dawać gwarancję lepszej dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej co przyczynia się do większego dbania o stan zdrowia i opieką medyczną nad rodzinami i obywatelami.

Wysokość składek na ubezpieczenie zdrowotne odprowadzonych z podatku dochodowego od osób fizycznych

Zgłaszanie do ubezpieczenia zdrowotnego, obliczanie i odprowadzanie składki należy do obowiązków płatnika składek. Zobowiązany jest on również przysyłać do Narodowego Funduszu Zdrowia zestawienia składek za ubezpieczonych z pewnym złagodzeniem finansowej uciążliwości, związanej z ponoszeniem składek, (nierzadko z kilku tytułów) jest możliwość obniżenia zaliczki na podatek dochodowy o kwotę odpowiednio wyliczonej składki, ale do wysokości 7,75% pobranej składki.

Wydatki na ten cel rosły corocznie przez cały badany okres, tj. od roku 1997 do roku 2010, co oznacza coroczne większe możliwości dotyczące odprowadzania składek od podatku dochodowego.

Refundacja premii gwarancyjnych od wkładów mieszkaniowych oraz wykup odsetek od kredytów mieszkaniowych

W 1995 roku uchwalona została ustawa z 30 listopada 1995 roku o pomocy państwa w spłacie niektórych kredytów mieszkaniowych, udzielaniu premii gwarancyjnych oraz refundacji bankom wypłaconych premii gwarancyjnych. Ustawa miała na celu zmniejszenie strat, które ponieśli oszczędzający na książeczkach mieszkaniowych. W skrócie ustawa ta zakłada, że osobom, które spełniają określone w niej warunki dotyczące przeznaczenia pieniędzy z likwidowanej książeczki mieszkaniowej, państwo przyzna tzw. premię gwarancyjną mającą urealnić wartość posiadanego wkładu do cen metra kwadratowego powierzchni mieszkania z momentu likwidacji książeczki mieszkaniowej. Ustawa ta nie straciła do dzisiaj swojego znaczenia ponieważ książeczki mieszkaniowe nadal znajdują się w posiadaniu bardzo wielu polskich rodzin. Mimo, że zgromadzone na książeczkach mieszkaniowych oszczędności zdewaluowały się wskutek hiperinflacji, to książeczki te

mają nadal swoją wartość właśnie z powodu uprawnienia do wypłaty premii gwarancyjnych z tytułu dokonania inwestycji mieszkaniowych. Książeczkę mieszkaniową możemy też oczywiście umorzyć bez połączenia wypłaty pieniędzy z inwestycją mieszkaniową, jednak wówczas otrzymamy jedynie zgromadzony na książeczce mieszkaniowej wkład wraz z odsetkami⁵². Ponadto funkcjonujące rodziny, zwłaszcza wielopokoleniowe, dążą do zaspokojenia swoich potrzeb, w których przede wszystkim znajdują się potrzeby lokalowe i warunki mieszkaniowe. Dlatego też polityka na rzecz rodziny ma za zadanie ją wspierać i dawać szansę na zaspokojenie jej społecznych i ekonomicznych potrzeb.

Jeżeli chodzi o gospodarkę mieszkaniową – refundacja premii gwarancyjnych od wkładów mieszkaniowych oraz dofinansowanie wykupu odsetek od kredytów mieszkaniowych wydatki państwowe w tej kwestii w ciągu badanego okresu były nie zrównoważone i występowały prawie w każdym roku procentowe niewykonania budżetu w tej kwestii. Sytuacja taka stanowi istotny sygnał dla państwa, ażeby wydatki w kwestii gospodarki mieszkaniowej stanowiły inwestycje rosnące z roku na rok lub utrzymujące się na takim samym lub zbliżonym poziomie, ze względu na fakt, że mieszkania (w tym głównie coraz niższa cena za m²) stanowią czynnik polityki rodzinnej nakłaniający rodziny do zawierania małżeństw, a co za tym idzie powstawania rodzin i realizacji planów prokreacyjnych.

Dofinansowanie wypłat dodatków mieszkaniowych

Mieszkanie jest dobrem pierwszej potrzeby, niezbędnym każdej rodzinie, niezależnie od poziomu uzyskiwanych dochodów. Służy bowiem zaspokajaniu podstawowych potrzeb oraz umożliwia realizację większości potrzeb życiowych wyższego rzędu. Dostosowanie pod względem wielkości, układu do potrzeb rodziny, powinno stwarzać warunki rozwoju tych czynników, które je integrują. W polityce rodzinnej oraz w życiu rodzinnym (szczególnie rodzin ubogich) ogromną rolę odgrywa pomoc finansowa w postaci dodatku mieszkaniowego. Dodatek mieszkaniowy jest to dopłata do kosztów utrzymania mieszkania wypłacana przez gminę⁵³.

Dopłaty budżetowe do dodatków mieszkaniowych były zróżnicowane w badanym okresie. Powinny oscylować co najmniej na zbliżonym poziomie ponieważ stanowią ważny element polityki pośredniej państwa dla rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej.

⁵² Zgodnie z ustawą z dnia 30 listopada 1995 r. o pomocy państwa w spłacie niektórych kredytów mieszkaniowych, udzielaniu premii gwarancyjnych oraz refundacji bankom wypłaconych premii gwarancyjnych (Dz. U. 2003 r. Nr 119 poz. 1115).

⁵³ Zgodnie z ustawą z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych.

System podatkowy

Uregulowania w zakresie opodatkowania dochodów rodziny są integralną częścią systemu podatku dochodowego w większości krajów Unii Europejskiej.

Ulgi prorodzinne mogą przybierać różne formy – od przyznania kwoty wolnej od podatku tylko na nie osiągającego dochodów współmałżonka (np. na Słowacji) poprzez ustalenie kwoty wolnej od podatku przysługującej na każde dziecko pozostające na utrzymaniu rodziców (np. w Belgii, w Czechach, Estonii, Holandii, Niemczech, Francji, Grecji, Słowenii, Litwie), aż po wspólne opodatkowanie małżonków (np. w Irlandii, gdzie również istnieją określone odrębne skale podatkowe dla osób samotnych i małżeństw), czy opodatkowanie dochodu rodziny, co ma miejsce we Francji. Możliwe są również konstrukcje przyznające prawo dokonywania odliczeń podatkowych niektórych rodzajów wydatków poniesionych na utrzymanie dzieci (np. we Francji), czy nawet rodziny (np. w Niemczech)⁵⁴. Zaznaczyć należy, że wszystkie te rozwiązania są uzupełnieniem funkcjonujących w zdecydowanej większości państw Unii Europejskiej systemów kwot wolnych od podatku, przysługujących bez względu na status rodzinny każdemu podatnikowi, a będących wyrazem troski państwa o zachowanie minimalnych, obowiązujących w danym państwie, standardów bytowych podatników.

Jeżeli chodzi o dział dotyczący systemu podatkowego, stanowiący odzwierciedlenie liczby rodzin korzystających z ulg w postaci wspólnego opodatkowania – zauważalny był ciągły spadek liczby rodzin z nich korzystających, co wiąże się z bardzo małymi możliwościami odnośnie korzystania z tej formy wsparcia i istotnymi ograniczeniami prawnymi uniemożliwiającymi korzystanie z ulg podatkowych przez większość rodzin. Państwo powinno dbać o możliwość stworzenia dla rodzin takiego systemu ulg podatkowych, które stworzyłyby dodatkowe wsparcie i możliwość odciążenia finansowego.

Reasumując powyższą analizę dotyczącą nakładów budżetowych na politykę rodzinną można stwierdzić, że administracyjny sposób alokacji środków publicznych w powiązaniu ze specyficznym sposobem ich gromadzenia powoduje problemem ich nieracjonalnego wykorzystania. Sytuacja taka powoduje zarówno coroczne zmniejszenie wsparcia dla rodzin, jak i ogólne niezadowolenie społeczne. Konieczne jest poprawienie efektywności zarządzania środkami publicznymi, a szczególnie działami związanymi z wydatkami na rzecz wspierania rodziny polskiej.

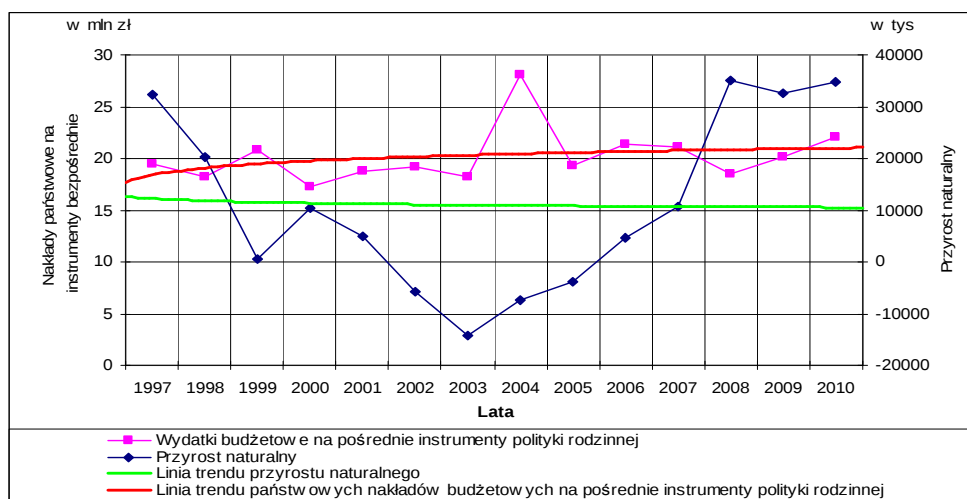
⁵⁴ Wołowicz T., *Opodatkowanie dochodów osób fizycznych w wybranych krajach UE. Rozwiązania prorodzinne*, [w:] *Polityka społeczna, wybrane problemy*, IPiSS, Warszawa 2005, s. 131.

Z przeprowadzonej analizy nakładów budżetowych na politykę rodzinną wynika, że wspólne opodatkowanie rodzin z dochodów (PIT) nie stanowi korzystnego narzędzia polityki rodzinnej państwa.

Na podstawie przeprowadzonych analiz zauważalny był ciągły spadek liczby rodzin korzystających z ulg w postaci wspólnego opodatkowania (PIT), co wiąże się z bardzo małymi możliwościami odnośnie korzystania z tej formy wsparcia i istotnymi ograniczeniami prawnymi uniemożliwiającymi korzystanie z ulg podatkowych przez większość rodzin. Państwo powinno dbać o możliwość stworzenia dla rodzin takiego systemu prorodzinnych odliczeń podatkowych, które stworzyłyby dla rodzin dodatkowe wsparcie i możliwość odciążenia finansowego.

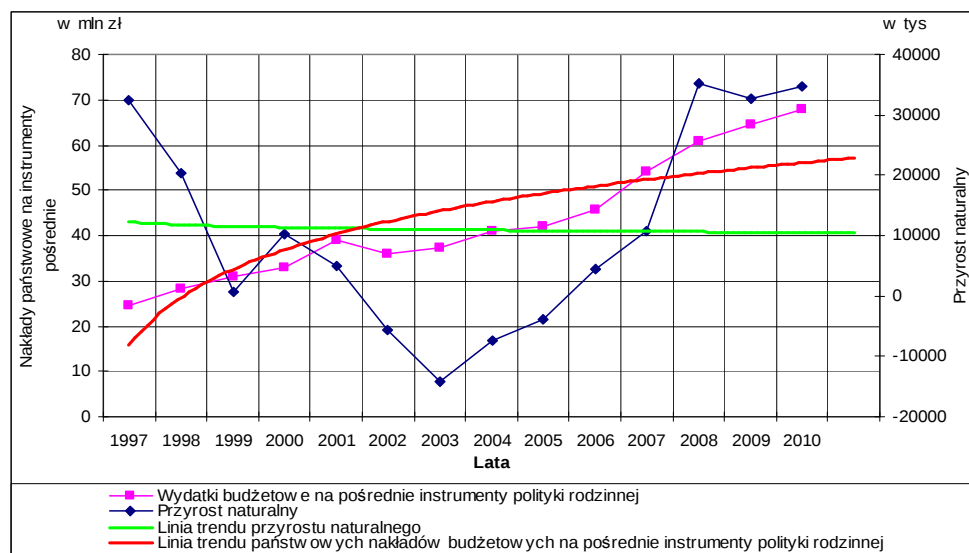
Podsumowując należy stwierdzić brak wpływu państwowych nakładów budżetowych odnośnie instrumentów bezpośrednich jak i pośrednich na skuteczność procesów demograficznych w postaci dodatniego przyrostu naturalnego.

Wykres 6. Nakłady budżetowe na instrumenty bezpośrednie polityki rodzinnej a przyrost naturalny w latach 1997-2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

Wykres 7. Nakłady budżetowe na instrumenty pośrednie polityki rodzinnej a przyrost naturalny w latach 1997-2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

Przedstawione wykresy (nr 6 i 7) ilustrują, że wydatki budżetowe przeznaczone na instrumenty bezpośrednie i pośrednie polityki rodzinnej rosły gdy przyrost naturalny malał. Czerwona linia ilustruje trend nakładów budżetowych na politykę rodzinną odnośnie instrumentów bezpośrednich i pośrednich – jest on rosnący. Zielona linia ilustruje trend przyrostu naturalnego, który jest malejący. Linie te układają się w klasyczny kształt tzw. „ryby”. Stąd wynika, że rosnące nakłady budżetowe na politykę rodzinną w latach 1997-2010 nie przekładały się na wzrost przyrostu naturalnego, dlatego przeprowadzona analiza udowodniła, że wydatki budżetowe na politykę rodzinną nie mają wpływu na kształtowanie się przyrostu naturalnego. Nakłady budżetowe pozostawały w asymetrii do „efektów” demograficznych.

3.

EFEKTYWNOŚĆ POLSKIEJ POLITYKI RODZINNEJ NA PODSTAWIE ANALIZY EKONOMICZNEJ WYBRANYCH INSTRUMENTÓW POLITYKI RODZINNEJ

Chcąc zmierzyć efektywność polityki rodzinnej, zdawać sobie należy sprawę z ograniczonej zastosowań powszechnie używanych miar skuteczności. Choć istnieją badania wskazujące na wymierne rezultaty poszczególnych instrumentów polityki w sferze oddziaływania na np. skłonność do zawarcia związku małżeńskiego, wskazują one na dość umiarkowany stopień oddziaływania. Ze względu na brak racjonalnych miar efektywności i skuteczności polityki rodzinnej zostały wykorzystane w niniejszym rozdziale analizy (ekonomiczna i ekonometryczna) w celu oceny efektywności polityki rodzinnej państwa polskiego.

Analiza ekonomiczna⁵⁵ przeprowadzona na podstawie analizy wzajemnych współzależności pozwoliła na określenie znaczenia narzędzi finansowego wsparcia rodzin stosowanych przez państwo na skuteczność procesów demograficznych w postaci wyższej liczby urodzeń i wyższego współczynnika dzietności.

Za pomocą zastosowanych w analizie ekonomicznej wykresów liniowych ze znacznikami zbadano jaką rolę odgrywają państwowe narzędzia finansowe na liczbę zawieranych małżeństw i aktywność zawodową kobiet w wieku rozrodczym, tj. zasiłek rodzinny, zasiłek macierzyński, zasiłek wychowawczy, zasiłek opiekuńczy, minimalne miesięczne wynagrodzenie, liczba mieszkań oddana do użytku oraz żłobki i przedszkola.

W niniejszym rozdziale przedstawione zostały zależności pomiędzy narzędziami bezpośrednimi i pośrednimi wspierającymi efektywność polityki rodzinnej tj. świadczenia pieniężne, kwestia mieszkaniowa, instytucjonalizacja opieki (żłobki, przedszkola) - mającymi wpływ na skuteczność procesów demograficznych (poprzez tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, zawieraniu małżeństw i realizacji planów prokreacyjnych) oraz przyczyniającymi się do zaspokojenia społeczno-ekonomicznych potrzeb rodziny (poprzez odpowiedni poziom i jakość życia rodzin).

Zmienne demograficzne, które przyjęto do analizy wzajemnych zależności to współczynnik dzietności i liczba urodzeń. Przeprowadzono badanie zależności

⁵⁵Blaug M., Metodologia ekonomii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995; Stachak S., Podstawy metodologii nauk ekonomicznych, Książka i Wiedza, Warszawa 2006.

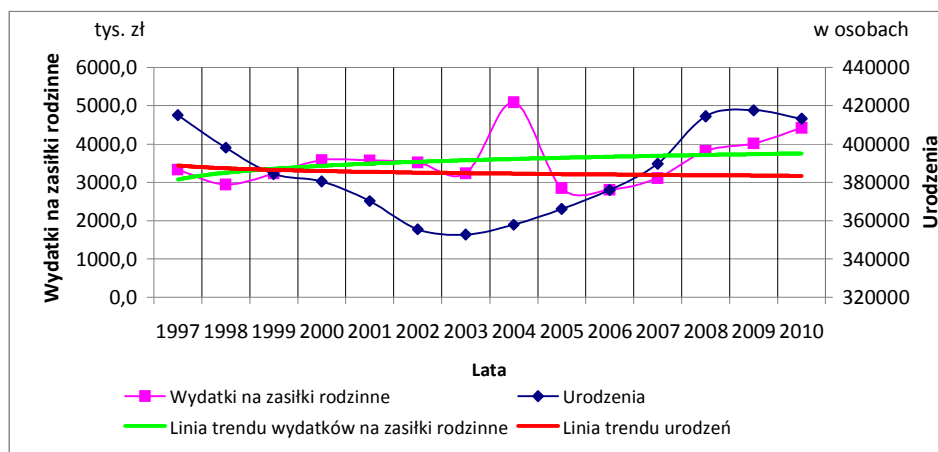
po między każdym narzędziem finansowego wsparcia rodzin (zasiłek rodzinny, zasiłek macierzyński, zasiłek wychowawczy i zasiłek opiekuńczy), a współczynnikiem dzietności i urodzeniami w celu określenia wpływu ww. finansowych instrumentów wspierających rodziny na sytuację demograficzną w kraju.

Ponadto sprawdzono czy zasiłki wychowawcze odgrywają istotną rolę odnośnie zatrudnienia kobiet, a także czy liczba żłobków i przedszkoli ma znaczenie w życiu zawodowym kobiet znajdujących się w wieku rozrodczym. Jest to niezwykle ważne ze względu na godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi. W ramach sprawdzenia liczby zawieranych małżeństw przedstawiona została zależność pomiędzy liczbą mieszkań oddanych do użytku a liczbą zawieranych małżeństw.

3.1. Zasiłek rodzinny

Poza rokiem 2004, kiedy to wdrażano nowy system pomocy rodzinom w postaci ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz roku 2007 – nie istniały zależności pomiędzy wydatkami państwa na zasiłki rodzinne a liczbą urodzeń. Przebieg linii trendu pokazuje, że nakłady budżetowe na zasiłki rodzinne pozostawały bez związku z liczbą urodzeń. Z powyższego wynika, że wydatki na zasiłki rodzinne w badanym okresie (1997-2010) nie wpływały na urodzenia, a tym samym na sytuację demograficzną w kraju (wykres 8).

Wykres 8. Zasiłek rodzinny a urodzenia

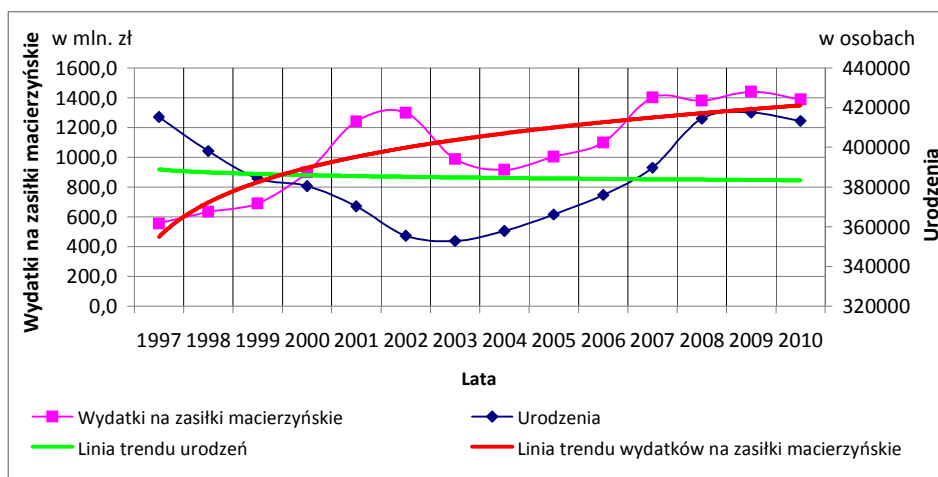

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl - podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2010 Rocznika Demograficznego za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

3.2. Zasiłek macierzyński

W latach 1997-2002 i 2004 nie istniała zależność pomiędzy badanymi zmiennymi (wydatki na zasiłek macierzyński i urodzenia). Przebieg linii trendu dla wydatków na zasiłek macierzyński oraz liczby urodzeń wskazuje, że wydatki budżetowe na zasiłki macierzyńskie nie miały wpływu na decyzje prokreacyjne. Jednakże, występująca w latach 2005-2007 współzależność może stanowić informację dla państwa, że nakłady budżetowe na zasiłek macierzyński (w tym większa kwota zasiłku macierzyńskiego) mogą stanowić finansowe narzędzie polityki bezpośredniej mające wpływ na decyzje dla rodziców decydujących się na dzieci (wykres 9).

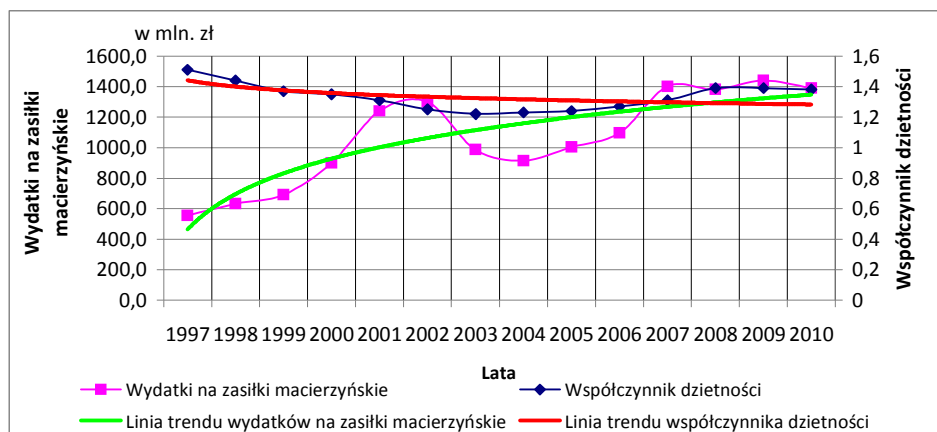
Wykres 9. Zasiłek macierzyński a urodzenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl - podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2010 roku, Rocznika Demograficznego za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

W przypadku odniesienia zasiłku macierzyńskiego do współczynnika dzietności nie występuje zależność (potwierdza to przebieg linii trendów przedstawionych na wykresie). Wydatki z budżetu państwa na zasiłek macierzyński, nie wpływały na współczynnik dzietności. Zasiłek macierzyński stanowi jeden z podstawowych elementów wsparcia finansowego godzących obowiązki zawodowe i rodzinne, jednakże nie jest na tyle atrakcyjny, ażeby zapewnić wzrost współczynnika dzietności (wykres 10).

Wykres 10. Zasiłek macierzyński a współczynnik dzietności

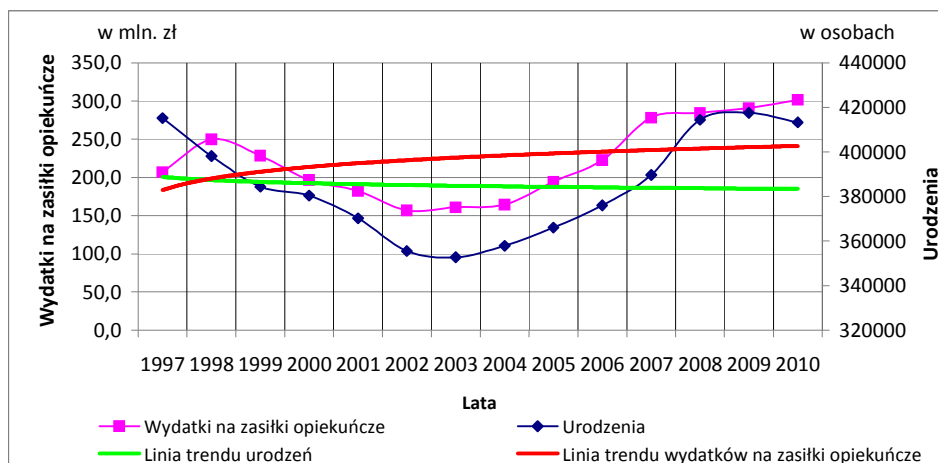
Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl - podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2010 roku, Rocznika Demograficznego za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

3.3. Zasiłek opiekuńczy

Pomiędzy wydatkami na zasiłki opiekuńcze a liczbą urodzeń istniała współzależność, co oznacza, że rodzice decydując się na dziecko brali pod uwagę tę formę finansowego wsparcia na rzecz rodzin (wykres 11).

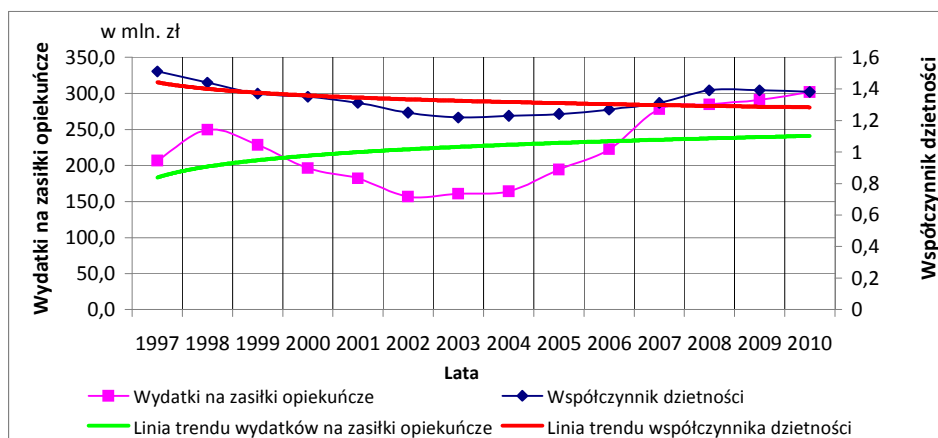
Przebieg obydwu krzywych wskazuje na istnienie zależności pomiędzy zmiennymi. Jedyny skok w początkach roku 1997 spowodowany był zmianami wprowadzonymi po latach 90, polegających na drastycznym podwyższeniu wysokości zasiłku i zmianie dotyczącej przysługiwania zasiłku z 80% do 100% wysokości wynagrodzenia pracownika. Z powyższej zależności wynika, że zasiłek opiekuńczy mógł mieć wpływ na współczynnik dzietności. Można więc stwierdzić, że przyszli rodzice zwracają uwagę na możliwości korzystania ze zwolnienia od wykonywania pracy w związku z opieką nad dzieckiem wynikającą z różnych okoliczności typu: nieprzewidzianego zamknięcia placówki (żłobek, przedszkole, szkoła) do której uczęszcza dziecko, bądź z powodu choroby dziecka, porodu albo pobytu w szpitalnym zakładzie opieki zdrowotnej małżonka stale opiekującego się dzieckiem. Zależność ta jest niezwykle istotna, ponieważ pokazuje nam jak ważne jest w momencie decyzji prokreacyjnej zwrócenie uwagi na możliwość opieki nad dzieckiem w razie zaistnienia ww. okoliczności (wykres 12).

Wykres 11. Zasiłek opiekuńczy a urodzenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl - podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2010 roku, Rocznika Demograficznego za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

Wykres 12. Zasiłek opiekuńczy a współczynnik dzietności

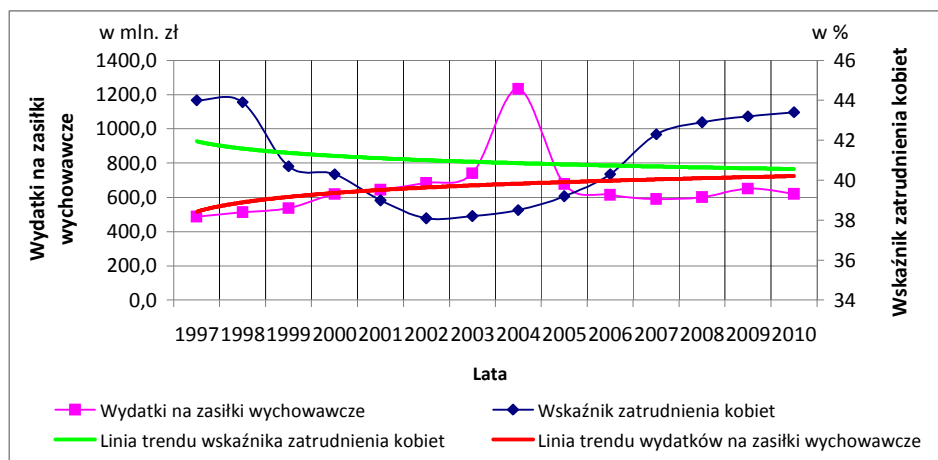
Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl - podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2010 roku, Rocznika Demograficznego za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

3.4. Zasiłek wychowawczy

Pomiędzy tymi dwoma czynnikami (zasiłek wychowawczy i wskaźnik zatrudnienia kobiet) nie istnieje zależność. W momencie, gdy rosły wydatki budżetu państwa na zasiłki wychowawcze – wzrastał wskaźnik zatrudnienia kobiet. Natomiast, gdy wydatki państwa na pieniądze wsparcie w postaci zasiłków wychowawczych zaczynały spadać – wskaźnik zatrudnienia kobiet zaczynał rosnąć. Narzędzie bezpośrednie polityki rodzinnej w postaci zasiłku wychowawczego nie nakłania kobiet do przebywania na urlopie wychowawczym i korzystania ze wsparcia państwa w postaci zasiłków wychowawczych ze względu na bezpłatny urlop wychowawczy.

W obecnym systemie świadczeń rodzinnych przysługuje dodatek z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, ale ma on charakter selektywny gdyż jego otrzymanie uwarunkowane jest spełnieniem kryterium dochodowego. Kobiety wolą wrócić do pracy, gdyż przebywanie na urlopie wychowawczym i korzystanie z zasiłków nie jest długofalowo korzystne (wykres 13).

Wykres 13. Zasiłek wychowawczy a wskaźnik zatrudnienia kobiet

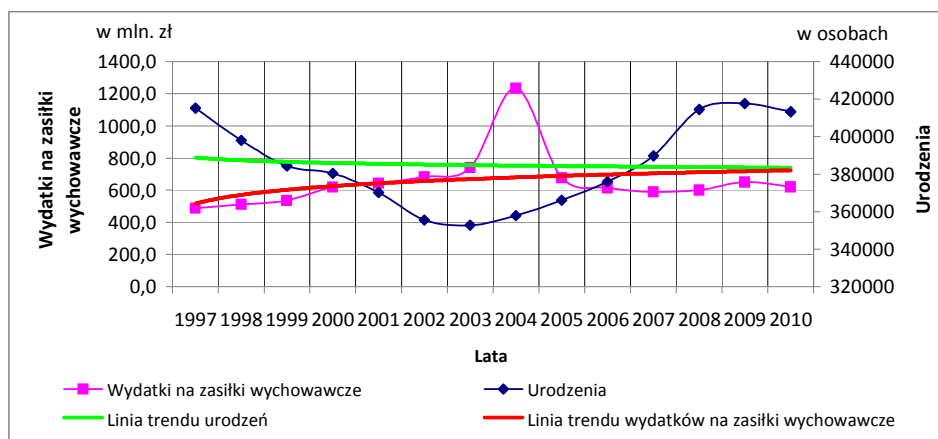

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

Poza instrumentami finansowymi wpływ na wskaźnik zatrudnienia kobiet miała koniunktura gospodarcza i rynek pracy. Wzrost wskaźnika zatrudnienia kobiet od 2002 roku był głównie spowodowany popytem na pracę wzrostem gospodarczym i spadkiem bezrobocia w tym okresie.

W przypadku odniesienia zasiłku wychowawczego do liczby urodzeń nie występuje zależność, co ilustrują również linie trendu przedstawione na wykresie. Oznacza to, że zasiłek wychowawczy nie jest dobrym narzędziem pieniężnego wsparcia rodzin w bezpośredniej polityce rodzinnej państwa; głównie spowodowane jest to brakiem uniwersalności tego świadczenia (wykres 14).

Wykres 14. Zasiłek wychowawczy a urodzenia

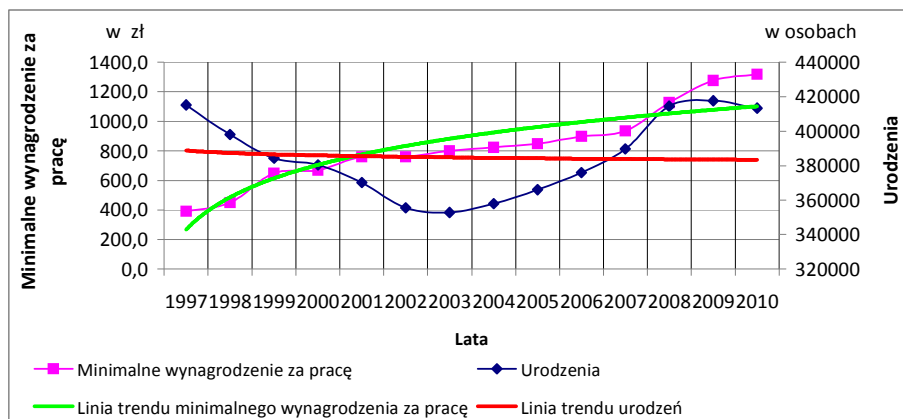

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl - podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2010 roku, Rocznika Demograficznego za lata 1997-2010 oraz danych statystycznych nt. wydatków z pomocy społecznej w latach 1997-2010 z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów na podstawie struktury zbioru wydatków wg klasyfikacji budżetowej za lata 1997-2010

3.5. Minimalne miesięczne wynagrodzenie

Wynikające z zależności krzywe (ustawowo minimalne miesięczne wynagrodzenie i liczba urodzeń) nie mają powiązania ze sobą (co ilustruje również przebieg obydwu linii trendu), co oznacza, że z roku na rok podwyższane wynagrodzenie nie wpływa na fakt zwiększonej liczby rodzenia się dzieci. Dlatego też, można stwierdzić, że coroczny wzrost minimalnego wynagrodzenia za pracę nie stanowi narzędzia polityki bezpośredniej sprzyjającego do decyzji prokreacyjnych, bądź minimalne miesięczne wynagrodzenie nie jest jeszcze na tyle wystarczające, żeby stanowić korzystny element polityki rodzinnej przyczyniając się do pozytywnych decyzji dotyczących decydowania się małżeństwa na pierwsze bądź kolejne dziecko (wykres 15).

Wykres 15. Minimalne miesięczne wynagrodzenie za pracę a urodzenia

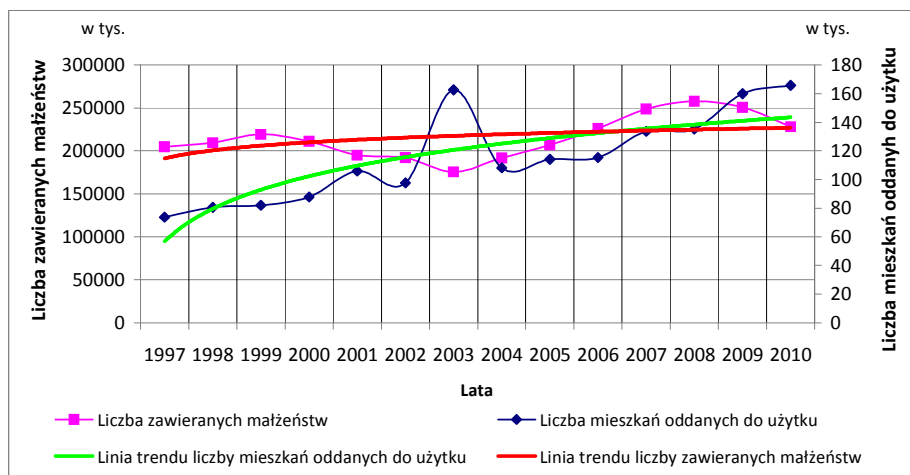

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS za lata 1997-2010 oraz Monitorów Polskich za lata 1997-1999 i Dzienników Ustaw za lata 2000-2010

3.6. Mieszkania oddane do użytku

Za wyjątkiem trzech lat (2000-2001 i 2003), krzywe łączy pewna zależność. Zwiększona liczba mieszkań może stanowić narzędzie polityki pośredniej państwa skłaniające młodych ludzi do legalizowania związku poprzez zawarcie małżeństwa. Jest to niezwykle ważne, ponieważ sytuacja taka stwarza warunki sprzyjające prokreacji młodego pokolenia (wykres 16).

Wykres 16. Liczba mieszkań oddanych do użytku a liczba zawieranych małżeństw

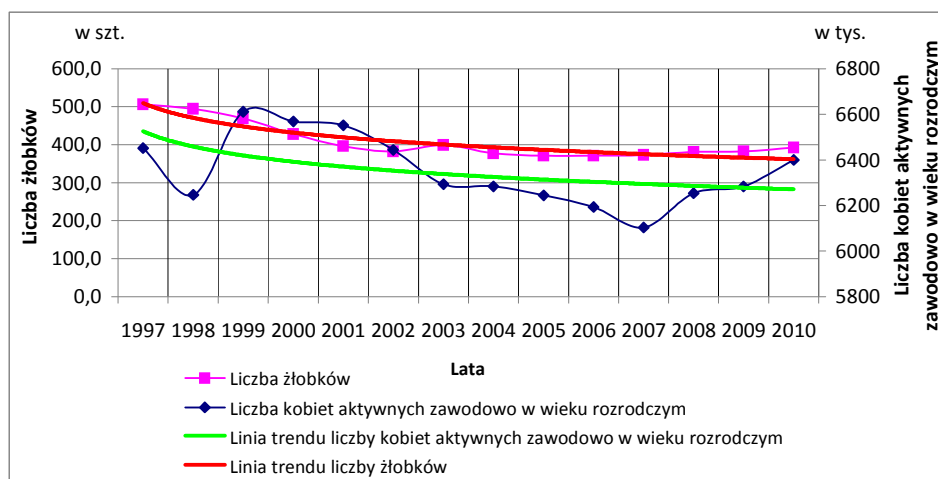

Źródło: opracowanie własne Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za okres 1997-2010 oraz Budownictwa Mieszkaniowego za lata 1997-2010

3.7. Instytucje opiekuńczo-wychowawcze

Krzywe przedstawione na wykresie 17 pokazują zależność pomiędzy badanymi zmiennymi. W przeciągu ośmiu z czternastu badanych lat obydwie krzywe wykazywały tendencję spadkową. Oznacza to, że liczba żłobków oraz ich dostępność może mieć wpływ na decyzje kobiet odnośnie urodzenia dziecka. Jest to podyktowane tym, że kobiety zwracają uwagę na wiele czynników, które składają się na późniejsze udogodnienia związane z wychowaniem dziecka i opieką nad nim. Ciągłą, zmniejszającą się liczbą żłobków ogranicza dostępne miejsca dla dzieci w wieku 0-3 lat. Dlatego też jest to bardzo istotny czynnik, na który należy zwrócić uwagę, gdyż stanowi on zarówno bezwzględną pomoc w opiece nad małym dzieckiem jak i pewne rozwiązanie dla rodziców w godzeniu ich ról zawodowych i rodzinnych (wykres 17).

Wykres 17. Liczba żłobków a liczba kobiet aktywnych zawodowo w wieku rozrodczym

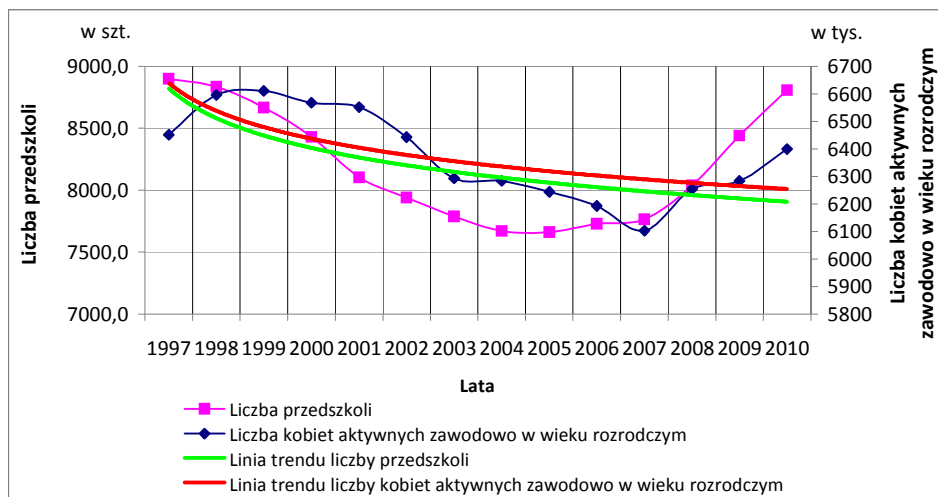
Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1997-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010, a także Oświaty i Wychowania za lata 1997-2010

Liczba przedszkoli funkcjonujących w roku 1997 wynosiła 8900 i ich liczba sukcesywnie spadała z roku na rok, aż do roku 2006. W roku 2006 oddano do użytkowania 7729 przedszkola, zaś w roku 2007 – 7765. Inwestycja państwa w przedszkola znacznie spadła na przestrzeni 14 lat. Sytuacja taka powoduje, że miejsc w przedszkolach jest coraz mniej ze względu na zmniejszającą się ich liczbę, a co za tym idzie utrudnioną dostępność.

Podobnie jak w przypadku żłobków, tak i w przypadku przedszkoli krzywe zachowywały tendencję spadkową. Dlatego też pomiędzy badanymi zmiennymi

istnieje współzależność. Przedszkola, podobnie jak żłobki, stanowią dla rodziców odciążenie w możliwości wykonywania obowiązków zawodowych, a tym samym godzenia pracy z codziennym życiem rodzinnym (wykres 18).

Wykres 18. Liczba przedszkoli a liczba kobiet aktywnych zawodowo w wieku rozrodczym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010, a także Oświaty i Wychowania za lata 1997-2010

Przeprowadzona powyżej analiza wzajemnych współzależności za pomocą wykresów linearnych pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

1. W badanym okresie (1997-2010) nie istnieją zależności pomiędzy wydatkami państwa na zasiłki rodzinne, a urodzeniami ani współczynnikiem dzietności.
2. Nakłady budżetowe na zasiłek macierzyński nie wpływają na liczbę urodzeń oraz na współczynnik dzietności. Zasiłki macierzyński stanowią jeden z podstawowych elementów wsparcia finansowego wchodzącego w skład godzenia obowiązków zawodowych i rodzinnych, jednakże nie są na tyle atrakcyjne, ażeby zapewnić wzrost liczby urodzeń i podwyższenie współczynnika dzietności.
3. Pomiędzy wydatkami na zasiłki opiekuńcze, a liczbą urodzeń istnieje współzależność, co oznacza, że rodzice biorą pod uwagę tę formę finansowego wsparcia decydując się na dziecko.
4. Potencjalni rodzice zwracają uwagę na sprawy przyszłościowe związane z opieką nad dzieckiem – a co za tym idzie pogodzeniem pracy z życiem

rodzinnym w taki sposób, żeby nie kolidowały ze sobą. Inwestycja państwa w formę finansowej pomocy rodzinom - jaką są zasiłki opiekuńcze, żłobki, przedszkola, (być może w przyszłości opiekunki) - może przyczynić się do wzrostu współczynnika dzietności, a w dalszej perspektywie do zbliżenia go do punktu zastępowalności pokoleń.

5. Dzięki większej liczbie państwowych żłobków i przedszkoli, kobiety częściej decydują się na powrót do pracy i aktywne życie zawodowe poprzez możliwość pozostawienia dzieci w instytucjach opiekuńczo-wychowawczych. Forma pomocy państwowej dla rodzin w postaci większej liczebności i dostępności przedszkoli i żłobków stanowi ważne narzędzie polityki rodzinnej państwa.
6. Chociaż nie wykryto zależności pomiędzy wydatkami na zasiłek wychowawczy, a urodzeniami i współczynnikiem dzietności, to jednak wydatki państwa na zasiłki wychowawcze mają wpływ na decyzję kobiet pracujących o pozostaniu przez dłuższy okres w domu w celu sprawowania opieki nad dzieckiem i korzystania z urlopu wychowawczego. Oznacza to bowiem, że wyższe zasiłki wychowawcze mogą rekompensować ubytki finansowe dotyczące rezygnacji z zatrudnienia w celu sprawowania opieki nad dzieckiem w pierwszych latach jego życia.
7. Minimalne wynagrodzenie za pracę nie stanowi narzędzia sprzyjającego do decyzji prokreacyjnych i nie jest jeszcze na tyle wystarczające, żeby stanowić korzystny element polityki rodzinnej przyczyniając się do pozytywnych decyzji dotyczących decydowania się małżeństwa na pierwsze bądź kolejne dziecko.
8. Zwiększona liczba mieszkań może skłaniać młodych ludzi do legalizowania związku.

Analiza ekonomiczna przeprowadzona za pomocą wykresów linearnych wskazała, że wpływ na zmienne demograficzne w postaci liczby urodzeń i współczynnika dzietności mają jedynie:

W ramach instrumentów bezpośrednich

- zasiłki opiekuńcze;

Natomiast brak wpływu na skuteczność procesów demograficznych w postaci wyższej liczby urodzeń i wyższego współczynnika dzietności wykazały:

W ramach instrumentów pośrednich

- zasiłki rodzinne;
- zasiłki macierzyńskie;
- zasiłki wychowawcze;

W ramach instrumentów pośrednich

- minimalne miesięczne wynagrodzenie;

Ponadto przeprowadzona analiza pozwoliła ustalić, że dużą rolę odgrywają w aktywnym życiu zawodowym rodzin instytucje opiekuńczo-wychowawcze (żłobki, przedszkola). Wiąże się to oczywiście z pracą zawodową rodziców i możliwością sprawowania w tym czasie opieki nad dzieckiem. Jest to ważna informacja dla państwa, gdyż rodzice stawiają bardziej na możliwość godzenia życia zawodowego z rodzinnym niż na wsparcie finansowe w postaci zasiłków.

Z przeprowadzonej analizy wynika również, że mieszkania (ich zwiększona liczba i dostępność) stanowią zachętę dla młodych ludzi do zalegalizowania związku w postaci małżeństwa, co może przyczynić się do większej liczby zawieranych małżeństw i podejmowania w przyszłości decyzji prokreacyjnych. Istnieje jednak deficyt mieszkań, a ponadto mieszkanie jest dobrem rynkowym z ceną niedostępną dla wielu młodych osób.

4.

EFEKTYWNOŚĆ POLSKIEJ POLITYKI RODZINNEJ NA PODSTAWIE ANALIZY MIKROEKONOMICZNEJ WYBRANYCH INSTRUMENTÓW POLITYKI RODZINNEJ

W niniejszym rozdziale zostały przedstawione środki publiczne przeznaczone na politykę rodzinną z podziałem 16 województw (mikroekonomiczne wykorzystanie środków publicznych). Dokonana analiza została przedstawiona w formie porównawczej wykorzystania środków budżetowych w roku 1999 i 2010. Wykorzystanie wydatków publicznych na politykę rodzinną zostało przedstawione z podziałem na województwa, ponieważ wydatki wojewódzkie nie przekładają się na wydatki ogólnopolskie - np. gminy dysponują swoimi osobnymi budżetami na te cele.

Do środków publicznych przeznaczonych na politykę rodzinną zaliczono: wydatki na składki na ubezpieczenia społeczne, Fundusz Pracy i ubezpieczenia zdrowotne, wydatki na gospodarkę mieszkaniową, ochronę zdrowia, opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej, oświatę i wychowanie. Pięć kategorii budżetowych dotyczących wydatków na politykę rodzinną zostało wybranych do analizy na podstawie danych uzyskanych z Ministerstwa Finansów oraz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

W skład wydatków budżetowych poszczególnych województw wchodzi wydatki gmin, powiatów, miast na prawach powiatu oraz samorządów województw. Prezentowane dane liczbowe pochodzą z trzech źródeł:

- 1) zbiorczego rocznego sprawozdania, zestawionego przez GUS, ujmującego wykonanie budżetów jednostek samorządu terytorialnego w z detalami klasyfikacji budżetowej,
- 2) sprawozdań kwartalnych z wykonania budżetów jednostek samorządu terytorialnego, składanych przez te jednostki - za pośrednictwem regionalnych izb obrachunkowych - do Ministerstwa Finansów,
- 3) sprawozdań rocznych z wykonania budżetu państwa.

Przedstawione zależności na podstawie przeprowadzonej analizy porównawczej na przykładzie dwóch wybranych lat nie mają na celu przedstawienia związku przyczynowo-skutkowego. Wnioski wysnute na podstawie porównań mają stanowić informację sygnałną odnośnie kategorii budżetowych w mikroskali najsilniej zaangażowanych w realizację polityki rodzinnej.

4.1. Wydatki na gospodarkę mieszkaniową

Wydatki na gospodarkę mieszkaniową w 2010 roku w poszczególnych województwach znacznie wzrosły w stosunku do wydatków z roku 1999, a tym samym wzrosła również kwota w przeliczeniu na jednego mieszkańca.

Najwyższe wydatki na gospodarkę mieszkaniową w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wystąpiły w województwie podkarpackim (2,03 zł) i zaraz po nim w województwie podlaskim (1,97 zł).

W roku 2010 najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca wystąpiły w województwie pomorskim (16,27 zł) i województwie łódzkim (5,70 zł).

Najniższe wydatki na gospodarkę mieszkaniową w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wystąpiły w województwie lubuskim i wyniosły 0,11zł.

W roku 2010 najniższe wydatki w omawianej kwestii wystąpiły w województwie kujawsko-pomorskim i wyniosły 0,12 zł.

Różnica pomiędzy najniższymi, a najwyższymi wydatkami w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wyniosła 1,92 zł, zaś w roku 2010 różnica ta wyniosła 16,15 zł.

Najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca dotyczące województwa podkarpackiego w 1999 roku spowodowane były przede wszystkim ubytkami w zasobach mieszkaniowych w roku 1999. Ponadto bardzo wysoki odsetek ludności wiejskiej na Podkarpaciu wymusza konieczność inwestowania w infrastrukturę techniczną i społeczną na wsi w skali znacznie większej, niż w regionach bardziej zurbanizowanych, bo tylko tą drogą można poprawić jakość życia mieszkańców wsi. Ma to ważne znaczenie ekonomiczne, bo koszty infrastruktury na wsi, zarówno na etapie inwestycji, jak też bieżącego utrzymania, są na ogół znacznie wyższe niż w miastach ze względu na rozproszoną zabudowę wsi. Ponadto sytuacja finansowa samorządów gmin wiejskich jest gorsza niż samorządów miast ze względu na niski poziom dochodów własnych, zależnych głównie od wpływów z podatków płaconych przez mieszkańców. W rezultacie wyposażenie obszarów wiejskich w składniki infrastruktury jest ciągle dużo gorsze w porównaniu z obszarami zurbanizowanymi. Problem ten ma na Podkarpaciu znacznie większy wymiar niż w większości regionów w Polsce.

W roku 2010 najwyższe wydatki na gospodarkę mieszkaniową w przeliczeniu na jednego mieszkańca wystąpiły w województwie pomorskim i było to spowodowane przede wszystkim bardzo wysokim wskaźnikiem budownictwa mieszkaniowego i liczby wybudowanych mieszkań na 1000 zawartych małżeństw wg województw w 2010 r.⁵⁶ oraz wysokimi nakładami inwestycyjnymi na jednego mieszkańca w województwie pomorskim wynoszącymi 5.843 zł w roku 2010.

⁵⁶ Korniłowicz J., Stan mieszkalnictwa w Polsce, Referat wygłoszony na Forum Mieszkalnictwa i Rewitalizacji _Rybnik 21-22 maja 2009, s. 9.

Najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w 1999 roku wystąpiły w województwie lubuskim. Spowodowane to było najmniejszym zapotrzebowaniem mieszkań w tym regionie kraju (zasoby mieszkaniowe w województwie lubuskim w roku 1999 wynosiły 350,5 tys. mieszkań – według BDR – GUS, zasoby mieszkaniowe wg lokalizacji za rok 1999). W roku 2010 najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca wystąpiły w województwie kujawsko-pomorskim i było to spowodowane głównie poprzez najniższy wskaźnik ruchu budowlanego (2,7) występujący w województwie kujawsko-pomorskim⁵⁷.

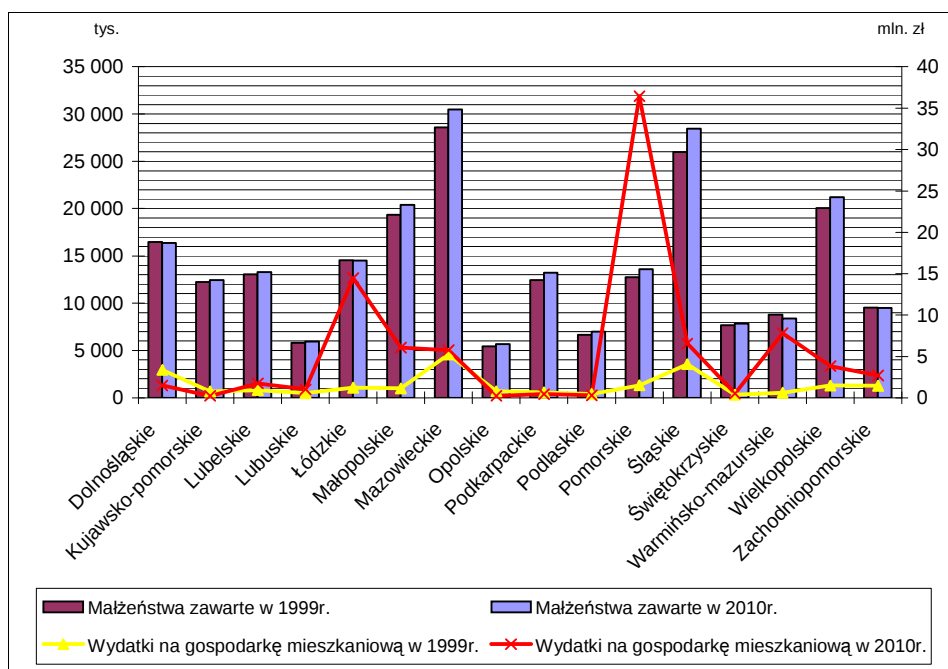
Tabela 15. Wydatki na gospodarkę mieszkaniową w latach 1999 i 2010 w danej jednostce terytorialnej (w mln zł)

Jednostka terytorialna	Wydatki na gospodarkę mieszkaniową		Liczba mieszkańców		Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca (w zł)	
	1999	2010	1999	2010	1999	2010
Dolnośląskie	3,53	1,49	2917139	2877840	1,21	0,52
Kujawsko-pomorskie	3,91	0,24	2068864	2069543	1,89	0,12
Lubelskie	3,40	1,75	2209083	2151895	1,54	0,81
Lubuskie	0,11	1,02	1007967	1011024	0,11	1,00
Łódzkie	3,75	14,45	2637438	2534357	1,42	5,70
Małopolskie	3,33	6,05	3217865	3310094	1,04	1,83
Mazowieckie	4,32	5,76	5112652	5242911	0,85	1,10
Opolskie	0,41	0,24	1074205	1028585	0,38	0,24
Podkarpackie	4,27	0,43	2098771	2103505	2,03	0,21
Podlaskie	2,39	0,28	1212269	1188329	1,97	0,23
Pomorskie	0,67	36,44	2166230	2240319	0,31	16,27
Śląskie	1,67	6,56	4776856	4635882	0,35	1,41
Świętokrzyskie	0,60	0,53	1302518	1266014	0,46	0,42
Warmińsko-mazurskie	1,62	7,79	1424772	1427241	1,14	5,46
Wielkopolskie	4,52	3,83	3339749	3419426	1,35	1,12
Zachodniopomorskie	1,49	2,69	1696925	1693072	0,88	1,59

Źródło: opracowanie własne na podstawie budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2010 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

⁵⁷ Tamże, s. 9.

Wykres 19. Wydatki na gospodarkę mieszkaniową a liczba zawieranych małżeństw w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

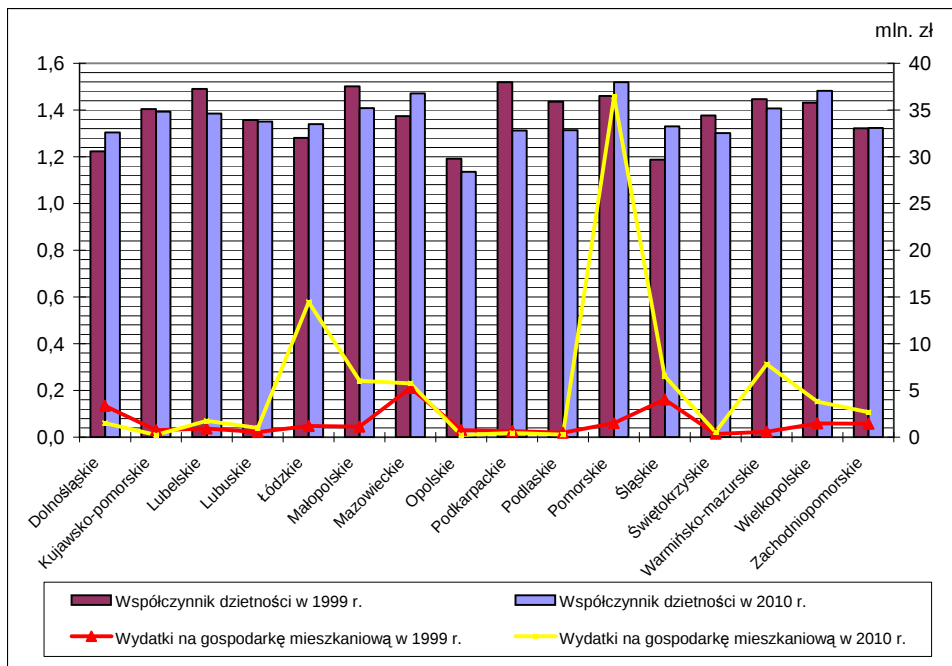

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W 8 województwach Polski obserwowany był wzrost wydatków budżetowych przy jednoczesnym wzroście liczby zawieranych małżeństw. W 5 województwach wydatki zarówno w roku 1999 jak i w roku 2010 były takie same bądź pozostały na zbliżonym poziomie, natomiast liczba zawieranych małżeństw wzrosła (kujawsko-pomorskie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie). Wśród tych 5 województw znalazły się województwa, które miały najniższe wydatki na gospodarkę mieszkaniową w przeliczeniu na jednego mieszkańca. W dwóch 2 województwach (warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie) obserwowany był wzrost wydatków na gospodarkę mieszkaniową przy jednoczesnym spadku liczby zawieranych małżeństw. W jednym województwie (dolnośląskie) zarówno wydatki budżetowe jak i liczba zawieranych małżeństw były wyższe w roku 1999. Sytuacja ta ma znaczący wpływ na zawieranie małżeństw, a co za tym idzie decyzję o wspólnym życiu. Zwiększona liczba mieszkań, izb oraz korzystne warunki mieszkalnictwa skłaniają

młodych ludzi do legalizowania związku poprzez zawarcie małżeństwa. Jest to niezwykle ważne, ponieważ sytuacja taka stwarza warunki sprzyjające rozwojowi młodego pokolenia (wykres 19).

Wykres 20. Wydatki na gospodarkę mieszkaniową a współczynnik dzietności w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W 5 województwach Polski (lubelskie, lubuskie, małopolskie, mazowieckie, warmińsko-mazurskie) zmalał poziom współczynnika dzietności przy jednoczesnym wzroście wydatków budżetowych na gospodarkę mieszkaniową. W 5 województwach (łódzkie, mazowieckie, pomorskie, śląskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie) współczynnik dzietności w roku 2010 wrósł w stosunku do roku 1999, a wydatki na gospodarkę mieszkaniową również wzrosły. W 4 województwach (opolskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie) współczynnik dzietności w roku 1999 był wyższy niż w roku 2010, przy zbliżonej wysokości wydatków budżetowych na gospodarkę mieszkaniową w roku 1999 i 2010. W województwie dolnośląskim wydatki były wyższe w roku 1999, zaś współczynnik dzietności

wzrósł. Oznacza to, że korzystna gospodarka mieszkaniowa może stanowić zachętę dla młodych ludzi do zawierania małżeństw, jednak nie jest na tyle istotnym czynnikiem, żeby wpłynąć na decyzje prokreacyjne przyszłych rodziców (wykres 20).

4.2. Wydatki na ochronę zdrowia

Wydatki budżetowe na ochronę zdrowia znacznie wzrosły we wszystkich województwach w roku 2010 w stosunku do roku 1999.

Najwyższe wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wystąpiły w województwie podkarpackim (36,25 zł) i świętokrzyskim (31,89 zł).

W roku 2010 najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosły 61,21 zł w województwie pomorskim.

Najniższe wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wystąpiły w województwie warmińsko-mazurskim i wyniosły 4,91 zł.

W roku 2010 najniższe wydatki w omawianej kwestii wystąpiły w województwie małopolskim i wyniosły 8,21 zł.

Różnica pomiędzy najniższymi, a najwyższymi wydatkami w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wyniosła 31,34 zł, zaś w roku 2010 różnica ta wyniosła 53,00 zł.

Najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca dotyczące województwa podkarpackiego i świętokrzyskiego na ochronę zdrowia w 1999 roku spowodowane były przede wszystkim najwyższymi wydatkami związanymi z Kasami Chorych – gdzie Podkarpacka i Świętokrzyska Kasa Chorych odnotowała najwyższe wydatki wojewódzkie⁵⁸.

W roku 2010 najwyższe wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca wystąpiły w województwie pomorskim i było to spowodowane przede wszystkim Najwyższy udział wartości kontraktów zawartych z placówkami niepublicznymi⁵⁹ oraz największą ilością usług z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej.

Najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w 1999 roku wystąpiły w województwie warmińsko-mazurskim. Spowodowane to było głównie małą liczbą łóżek szpitalnych w szpitalach ogólnych, a także najniższymi wydatkami infrastrukturalnymi w tym okresie w tym województwie.

W roku 2010 najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca wystąpiły w województwie małopolskim i było to spowodowane przede wszystkim efektywną i skuteczną realizacją Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia, w tym

⁵⁸ Włodarczyk W., Refleksja na temat tendencji w dziedzinie korzystania i wydatków na ochronę zdrowia w Polsce, Uniwersytet Jagielloński Collegium Medium, Kraków 2008, s. 4.

⁵⁹ Centralne finansowanie ochrony zdrowia i edukacji w Polsce – Analiza Regionalna, Warszawa 2008.

integracją regionalnego systemu ratownictwa medycznego, upowszechnieniem zasad zdrowego stylu życia, poprawą jakości, dostępności, kompleksowości i ciągłości świadczeń zdrowotnych oraz poziomu satysfakcji pacjentów oraz optymalizacją wykorzystania zasobów regionalnego systemu ochrony zdrowia i kosztów opieki stacjonarnej.

Częściowy wzrost wydatków budżetowych dotyczących ochrony zdrowia w województwach Polski zarówno w roku 1999 jak i 2010 związany był z regulacjami przyjętymi w ustawie o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym⁶⁰).

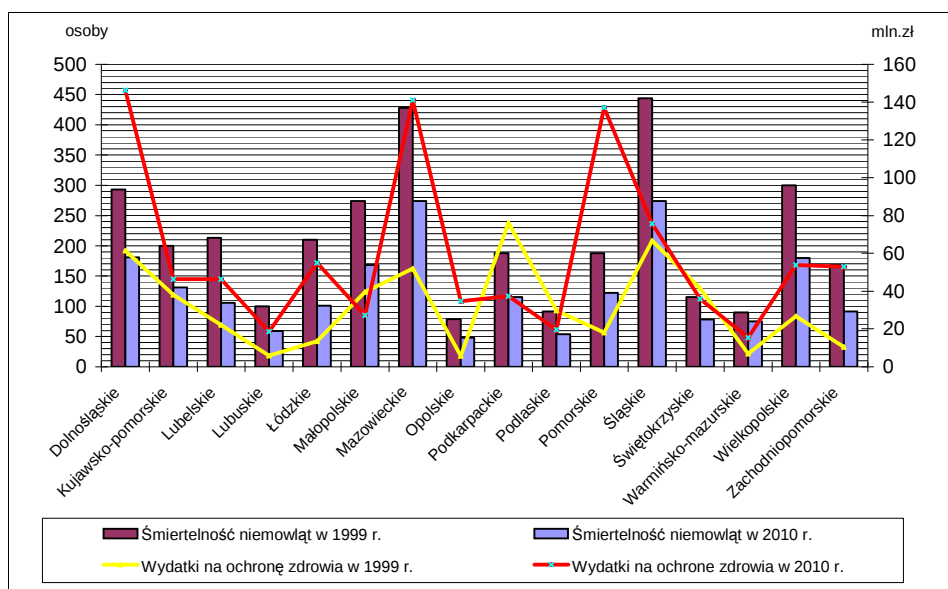
Tabela 16. Wydatki na ochronę zdrowia w latach 1999 i 2010 w danej jednostce terytorialnej (w mln zł)

Jednostka terytorialna	Wydatki na ochronę zdrowia		Liczba mieszkańców		Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca (w zł)	
	1999	2010	1999	2010	1999	2010
Dolnośląskie	61,5	146,3	2917139	2877840	21,07	50,83
Kujawsko-pomorskie	38,1	46,3	2068864	2069543	18,41	22,36
Lubelskie	22,2	46,4	2209083	2151895	10,05	21,55
Lubuskie	5,9	18,7	1007967	1011024	5,81	18,49
Łódzkie	13,6	54,9	2637438	2534357	5,15	21,66
Małopolskie	39,5	27,2	3217865	3310094	12,29	8,21
Mazowieckie	51,9	141,1	5112652	5242911	10,16	26,91
Opolskie	5,7	34,6	1074205	1028585	5,34	33,65
Podkarpackie	76,1	37,3	2098771	2103505	36,25	17,71
Podlaskie	29,8	19,5	1212269	1188329	24,62	16,45
Pomorskie	18,2	137,1	2166230	2240319	8,38	61,21
Śląskie	66,8	75,6	4776856	4635882	13,98	16,31
Świętokrzyskie	41,5	35,9	1302518	1266014	31,89	28,36
Warmińsko-mazurskie	7,0	15,4	1424772	1427241	4,91	10,76
Wielkopolskie	26,6	53,7	3339749	3419426	7,98	15,72
Zachodniopomorskie	10,4	52,9	1696925	1693072	6,10	31,22

Źródło: opracowanie własne na podstawie budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

⁶⁰ Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (Dz.U. z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 75, poz. 468, oraz z 1998 r. Nr 117, poz. 756, Nr 137, poz. 887, oraz Nr 144, poz. 929).

Wykres 21. Wydatki na ochronę zdrowia a śmiertelność niemowląt w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

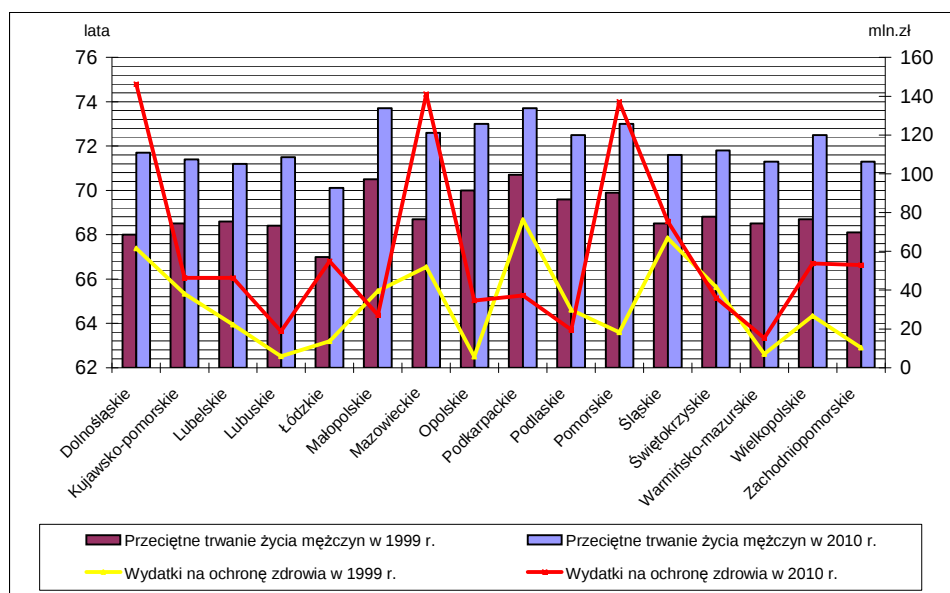

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W 12 województwach Polski w ciągu badanego okresu spadła śmiertelność niemowląt przy jednoczesnym wzroście wydatków budżetowych na ochronę zdrowia. W 4 województwach (małopolskie, podkarpackie, podlaskie i świętokrzyskie) śmiertelność niemowląt spadła w roku 2010 w stosunku do roku 1999, ale kwota wydatków na ochronę zdrowia były wyższa w roku 1999 niż w roku 2010. W związku z powyższym można stwierdzić, że wzrost wojewódzkich wydatków budżetowych może poprawić jakość i skuteczność służby zdrowia przyczyniając się do zmniejszenia skali śmiertelności niemowląt.

Olbrzymią rolę w tej kwestii odgrywają również organizacje pozarządowe pozyskujące wsparcie finansowe na ochronę zdrowia dzieci i niemowląt tj. Fundacja – Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy prowadzona przez Jerzego Owsiaaka czy też wcześniej Krajowy Fundusz na Rzecz Dzieci (wykres 21).

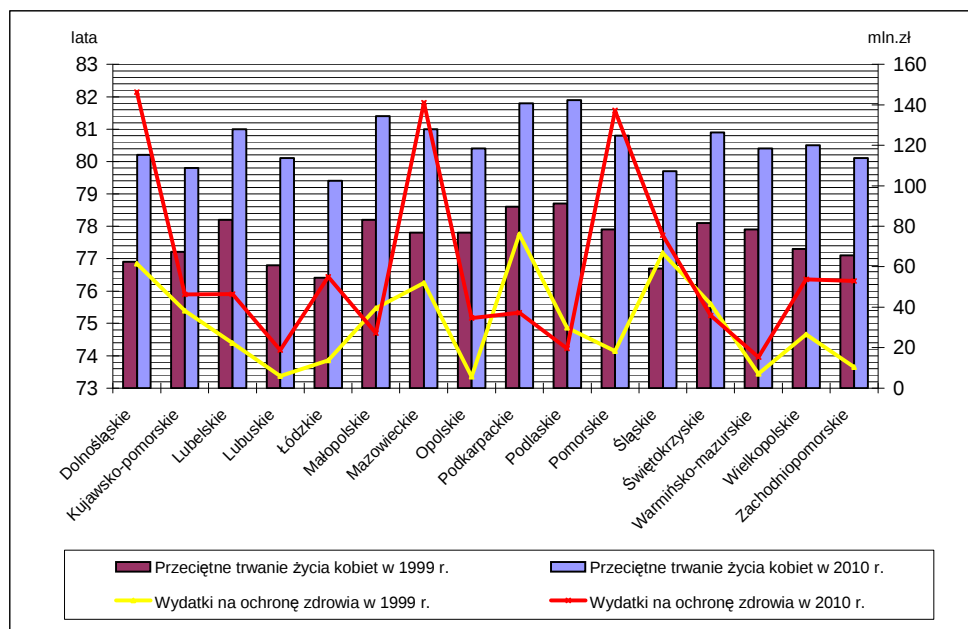
Wykres 22. Wydatki na ochronę zdrowia a przeciętne trwanie życia mężczyzn w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W 12 województwach Polski (w latach 1999-2010) wzrosła przeciętna trwania życia wśród mężczyzn przy jednoczesnym wzroście wydatków budżetowych na ochronę zdrowia. W 4 województwach (małopolskie, podkarpackie, podlaskie i świętokrzyskie) przeciętna trwania życia u mężczyzn wzrosła przy wyższej kwocie wydatków w roku 1999 niż w 2010. Sytuacja taka pokazuje, że wzrost wydatków budżetowych na ochronę zdrowia szczególnie w sferze współczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych ulepsza współczesną medycynę, dzięki której wzrasta przeciętne trwanie życia (wykres 22).

Wykres 23. Wydatki na ochronę zdrowia a przeciętne trwanie życia kobiet w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

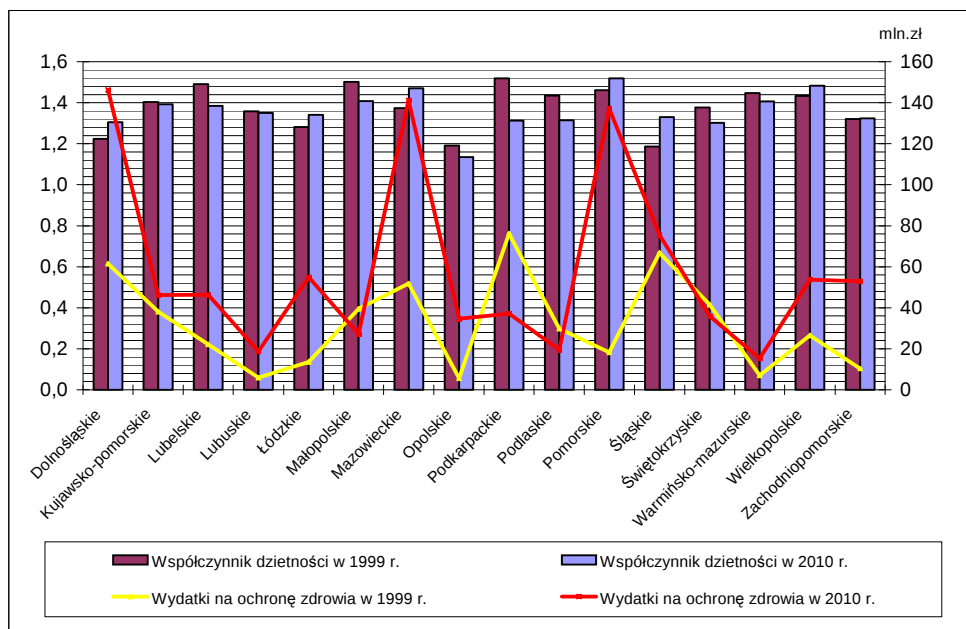

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W 12 województwach Polski w ciągu badanego okresu wzrosła przeciętna trwania życia wśród kobiet przy jednoczesnym wzroście wydatków budżetowych na ochronę zdrowia. W 4 województwach (opolskie, podlaskie, świętokrzyskie i podkarpackie) wzrosło przeciętne trwanie życia wśród kobiet w roku 2010 w stosunku do roku 1999, przy wyższej kwocie wydatków w roku 1999 niż w 2010. Sytuacja taka pokazuje (podobnie jak w przypadku mężczyzn), że wzrost wydatków budżetowych na ochronę zdrowia powoduje, że wzrasta przeciętne trwanie życia zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn (wykres 23).

Z powyższego wynika, że inwestowanie państwa w ochronę zdrowia przyczynia się do rozwoju zdrowego społeczeństwa. Ponadto cały czas podkreśla się w społeczeństwie negatywne skutki procesu starzenia się ludności, a więc wzrost kosztów ubezpieczeń i świadczeń socjalnych, zapominając o wkładzie osób starszych w życie społeczeństwa, a także w ich gospodarczy rozwój.

Wykres 24. Wydatki na ochronę zdrowia a współczynnik dzietności w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W latach 1999 i 2010 w 5 województwach Polski (kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, opolskie, warmińsko-mazurskie) zmalał współczynnik dzietności przy jednoczesnym wzroście wydatków budżetowych na ochronę zdrowia. W 7 województwach (dolnośląskim, łódzkim, mazowieckim, pomorskim, śląskim, wielkopolskim, zachodniopomorskim) dzietność była wyższa w roku 2010 niż w roku 1999 przy wydatkach na ochronę zdrowia w roku 2010 wyższych niż w roku 1999.

W 4 województwach (małopolskie, podkarpackie, podlaskie i świętokrzyskie) współczynnik dzietności zmalał przy wydatkach budżetowych na ochronę zdrowia wyższych w roku 1999 niż w 2010 (wykres 24).

Na podstawie analizy z lat 1999 i 2010 można założyć, że nie istnieje zależność pomiędzy wydatkami na ochronę zdrowia a współczynnikiem dzietności. Choć istniejąca zależność w 7 województwach daje sygnał dla państwa, że opieka zdrowotna dla matki i dziecka jest bardzo ważnym narzędziem polityki pośredniej państwa, na które młode matki zwracają uwagę i oczekują jak najlepszej opieki dla siebie i swoich dzieci.

4.3. Wydatki na oświatę i wychowanie

Jeżeli chodzi o wydatki na oświatę i wychowanie wzrosły w 2010 roku w porównaniu do roku 1999.

Najwyższe wydatki na ten cel w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym w roku 1999 wystąpiły w województwie dolnośląskim (53,75 zł).

Najniższe wydatki na oświatę i wychowanie w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym w roku 1999 wystąpiły w województwie wielkopolskim i wyniosły 23,88 zł.

Najwyższe wydatki na oświatę i wychowanie w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym w roku 2010 wystąpiły w województwie dolnośląskim i wyniosły 172,25 zł.

W roku 2010 najniższe wydatki w omawianej kwestii wystąpiły w województwie pomorskim i wyniosły 54,22 zł.

Różnica pomiędzy najniższymi, a najwyższymi wydatkami w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym w roku 1999 wyniosła 29,87 zł, zaś w roku 2010 wyniosła 118,03 zł.

Najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym dotyczące województwa dolnośląskiego na oświatę i wychowanie w roku 1999 i 2010 spowodowane były bardzo dużą ilością szkół wyższych w Polsce w tym województwie (w 1999 roku 23, w 2010 roku – 38), jedną z największych liczbą przedszkoli (w roku 1999 – 553 obiektów, w roku 2010 – 543 obiektów) i żłobków (w roku 1999 – 50 obiektów, w roku 2010 – 38 obiektów) oraz dużą liczbą mieszkańców w wieku szkolnym.

Najniższe wydatki w omawianej kwestii w 1999 roku wystąpiły w województwie wielkopolskim. Spowodowane to było wysokim poziomem wykształcenia mieszkańców oraz zakończeniem wszystkich planów infrastrukturalnych w latach 1997-1999 co skutkowało tak niską kwotą budżetową. Ponadto na tak niską kwotę wydatków wpłynęła bardzo duża liczba mieszkańców w wieku szkolnym (1 086 311)⁶¹.

W roku 2010 najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym wystąpiły w województwie pomorskim i było to spowodowane głównie dobrą współpracą szkół z instytucjami (urzędami, domami kultury, placówkami służby zdrowia itp.) Ponadto spowodowane to było silnym system edukacji w tym województwie na poziomie przedszkolnym, podstawowym i gimnazjalnym wynikającym z wysoko wyspecjalizowanej kadry nauczycieli, a także kształtującymi się trendami demograficznymi prowadzącymi do stabilizowania się liczby mieszkańców w wieku szkolnym. Niezwykle silny nacisk został również położony na rozwój i poszanowanie tradycji lokalnych dotyczących oświaty i wychowania.

⁶¹ Bank Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów).

Wszystko to powodowało niskie wydatki personalne i administracyjne w województwie pomorskim.

W ramach oświaty i wychowania wydatki były przede wszystkim przeznaczane na sfinansowanie budowy bądź rozbudowy obiektów szkół ponadpodstawowych i placówek oświatowych o znaczeniu regionalnym oraz zakupów inwestycyjnych, stypendiów socjalnych i zasiłków losowych oraz podręczników szkolnych dla uczniów pochodzących z rodzin najuboższych, pomocy materialnej i stypendialnej dla uczniów pochodzących z terenów wiejskich, odpisów na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych dla nauczycieli emerytów i rencistów, remontów i modernizacji szkół na terenach wiejskich, a także na doposażenie i modernizację szkół, głównie gimnazjów, w związku z wdrażaniem reformy systemu oświaty, sfinansowanie stypendiów Prezesa Rady Ministrów dla uczniów szczególnie uzdolnionych, dofinansowanie wypoczynku wakacyjnego, w tym dla dzieci pochodzących z rodzin najuboższych.

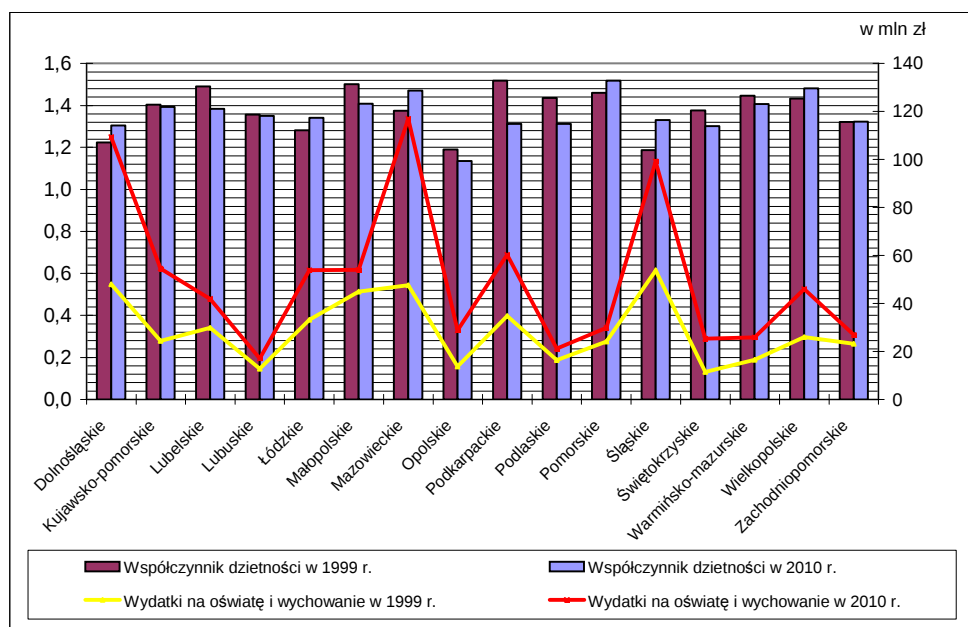
Tabela 17. Wydatki na oświatę i wychowanie w latach 1999 i 2010 w danej jednostce terytorialnej (w mln zł)

Jednostka terytorialna	Wydatki na oświatę i wychowanie		Liczba mieszkańców w wieku szkolnym* danego województwa		Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w wieku szkolnym (w zł)	
	1999	2010	1999	2010	1999	2010
Dolnośląskie	48,0	109,3	893 168	634400	53,75	172,25
Kujawsko-pomorskie	24,3	54,4	660 564	505160	36,79	107,75
Lubelskie	29,8	41,9	698 948	536412	42,61	78,16
Lubuskie	12,8	17,0	328 882	242809	39,00	70,02
Łódzkie	33,2	53,9	758 690	555489	43,76	96,95
Małopolskie	44,9	54,0	1 035 874	824359	43,34	65,47
Mazowieckie	47,6	116,8	1 519 938	1172201	31,30	99,66
Opolskie	13,7	28,8	332 511	235916	41,31	121,99
Podkarpackie	34,8	60,3	701 267	549729	49,66	109,68
Podlaskie	16,3	21,1	385 536	296300	42,32	71,18
Pomorskie	24,2	29,8	698 726	549245	34,56	54,22
Śląskie	53,7	99,1	1 437 574	1018154	37,39	97,35
Świętokrzyskie	11,5	25,2	399 609	298887	28,73	84,40
Warmińsko-mazurskie	16,5	25,8	475 464	367049	34,60	70,41
Wielkopolskie	25,9	45,9	1 086 311	837797	23,88	54,84
Zachodniopomorskie	23,1	26,9	537 220	397694	42,96	67,58

- wiek szkolny – przedział w latach od 6 do 24 roku życia

Źródło: opracowanie własne na podstawie budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

Wykres 25. Wydatki na oświatę i wychowanie a współczynnik dzietności w 1999 i 2010 roku w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1998-2010 oraz Małych Roczników Statystycznych GUS za lata 1998-2010 oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

W 9 województwach Polski w ciągu badanego okresu zmalał współczynnik dzietności przy jednoczesnym wzroście wydatków budżetowych na oświatę i wychowanie. W 1 województwie (zachodniopomorskim) współczynnik dzietności pozostał na niezmiennym poziomie przy wydatkach budżetowych wyższych w roku 2010 w stosunku do roku 1999. W 6 województwach (dolnośląskie, łódzkie, mazowieckie, pomorskie, śląskie i wielkopolskie) dzietność wzrosła, przy zwiększonych nakładach budżetowych na oświatę i wychowanie (wykres 25).

Sytuacja taka pokazuje, że wydatki budżetowe w sferze oświaty i wychowania nie mają wpływu na poziom współczynnika dzietności. Niezwykle ważnym czynnikiem jeżeli chodzi o oświatę i wychowanie mającym wpływ na kształtowanie się przyrostu naturalnego, a zwłaszcza na urodzenia i współczynnik dzietności jest wskaźnik skolaryzacji, zwłaszcza odsetek kobiet podejmujących naukę w szkołach średnich, a szczególnie w szkołach wyższych. Skutkiem tego jest późniejsze zawieranie związków małżeńskich, a szczególnie późniejszy wiek rodzenia pierwszego dziecka, rzadziej drugiego, a bardzo rzadko trzeciego. Względny wzrost poziomu

wykształcenia społeczeństwa może mieć bardzo duży wpływ na kształtowanie się współczynnika urodzeń.

4.4. Wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej

W roku 2010 wydatki na omawianą kategorię budżetową (opieka społeczna i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej) były wyższe niż w roku 1999.

Najwyższe wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wystąpiły w województwie lubuskim (52,82 zł). W roku 2010 najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosły 139,89 zł i wystąpiły również w tym województwie.

Najniższe wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wystąpiły w województwie śląskim i wyniosły 14,56 zł. W roku 2010 najniższe wydatki w omawianej kwestii wystąpiły w województwie pomorskim i wyniosły 10,51 zł. Różnica pomiędzy najniższymi, a najwyższymi wydatkami w przeliczeniu na jednego mieszkańca w roku 1999 wyniosła 38,26 zł, zaś w roku 2010 różnica ta wyniosła 129,38 zł. Sytuacja taka pokazuje jak wzrosła wysokość wydatków na opiekę społeczną na przełomie 14 lat.

Najwyższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca dotyczące województwa lubuskiego na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w roku 1999 i 2010 spowodowane były najwyższą udziałem wypłat rent z tytułu niezdolności do pracy (do 60,8% w roku 2010)⁶².

Najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w 1999 roku wystąpiły w województwie śląskim i było to spowodowane głównie bardzo niską stopą bezrobocia rejestrowanego – 9%. Spadek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, był spowodowany w dużej mierze zmianami legislacyjnymi w roku 2004. Znaczna część rodzin korzystających z pomocy społecznej przeszła do systemu świadczeń rodzinnych lub stała się klientami Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (osoby niepełnosprawne pobierające renty socjalne). W efekcie procesu decentralizacji finansów publicznych, związanego z wdrożeniem ustawy z dnia 13 listopada 2003 roku o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. z dnia 29 listopada 2003 r. ze zm.), zmianie uległa struktura wydatków na zadania własne i zlecone w gminach. Jednostki samorządu terytorialnego uzyskały szersze kompetencje, w tym także w dziedzinie pomocy społecznej. W 2005 roku nastąpił dalszy spadek liczby odbiorców pomocy do 176,3 tys. rodzin, a w nich 504,2 tys. osób, które stanowiły 10,8% ogółu ludności. Rok 2006 był okresem stabilizacji. Z pomocy społecznej skorzystało w tym czasie 176,8 tys. rodzin, a w nich 500,8 tys. osób,

⁶² Wydatki na świadczenia z ubezpieczeń społecznych, ZUS. Departament Statystyki i Prognoz Aktuariatycznych, Warszawa 2011, s. 25.

które stanowiły 10,7% ogółu mieszkańców województwa. W roku 2007 odsetek ludności objętych pomocą społeczną spadł do 9,7% ogółu mieszkańców województwa.

W roku 2010 najniższe wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca wystąpiły w województwie pomorskim. Województwo pomorskie jest jednym z regionów w kraju, w których notuje się stosunkowo niski wskaźnik osób objętych pomocą społeczną. Sytuacja taka jest spowodowana przede wszystkim tym, że wiele zadań skierowanych na pomoc dla rodzin problemowych oraz osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym realizowanych jest przez organizacje pozarządowe oraz wolontariat⁶³.

Działalność związana z opieką społeczną w poszczególnych województwach była związana przede wszystkim z wypłatą zasiłków z pomocy społecznej oraz składki na ubezpieczenie społeczne opłacaną za osoby pobierające z pomocy społecznej zasiłek stały i gwarantowany zasiłek okresowy, działalnością powiatowych centrów pomocy rodzinie w zakresie wykonywania zadań z zakresu administracji rządowej. Dotowane było również utrzymanie ośrodków pomocy społecznej oraz zapewnienie środków na wynagrodzenia pracowników realizujących zadania zlecone gminom z zakresu pomocy społecznej, a także realizujących wypłaty zasiłków rodzinnych i pielęgnacyjnych. W ramach opieki społecznej i pozostałych zadań z zakresu polityki społecznej realizowane były wypłaty zasiłków rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych, wypłaty zasiłków dla osób nie objętych obowiązkowym ubezpieczeniem społecznym oraz zasiłków dla tzw. służb mundurowych podlegających finansowaniu z budżetów wojewodów. W ramach omawianej kategorii budżetowej poniesione zostały wydatki na działalność zespołów do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności z tego na finansowanie wojewódzkich zespołów, które funkcjonują jako państwowe jednostki budżetowe, wspieranie realizacji programów inicjowanych przez samorządy mających na celu zmniejszenie negatywnych skutków bezrobocia, utrzymanie lub tworzenie nowych miejsc pracy oraz wspieranie przebiegu restrukturyzacji podmiotów objętych programami restrukturyzacyjnymi przyjętymi przez Radę Ministrów, pomoc dla repatriantów oraz finansowanie składek na ubezpieczenie zdrowotne opłacane przez ośrodki pomocy społecznej za osoby pobierające rentę socjalną, zasiłek stały, zasiłek stały wyrównawczy lub gwarantowany zasiłek okresowy z pomocy społecznej.

⁶³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z dnia 29 maja 2003 r.) Dział I - Przepisy ogólne, art. 4 ust. 1.

Tabela 18. Wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w latach 1999 i 2010 danej jednostki terytorialnej (w mln zł)

Jednostka terytorialna	Wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej		Liczba mieszkańców		Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca (w zł)	
	1999*	2010	1999	2010	1999	2010
Dolnośląskie	59,5	91,9	2917139	2877840	20,39	31,95
Kujawsko-pomorskie	62,4	35,4	2068864	2069543	30,18	17,09
Lubelskie	48,1	56,6	2209083	2151895	21,79	26,29
Lubuskie	53,2	141,4	1007967	1011024	52,82	139,89
Łódzkie	66,9	74,4	2637438	2534357	25,36	29,34
Małopolskie	68,1	67,1	3217865	3310094	21,16	20,26
Mazowieckie	76,0	128,2	5112652	5242911	14,86	24,44
Opolskie	30,9	44,6	1074205	1028585	28,77	43,37
Podkarpackie	33,9	36,6	2098771	2103505	16,14	17,38
Podlaskie	23,3	23,4	1212269	1188329	19,20	19,73
Pomorskie	59,0	23,5	2166230	2240319	27,23	10,51
Śląskie	69,5	118,6	4776856	4635882	14,56	25,58
Świętokrzyskie	21,0	21,5	1302518	1266014	16,12	16,98
Warmińsko-mazurskie	26,4	60,1	1424772	1427241	18,52	42,08
Wielkopolskie	161,3	37,1	3339749	3419426	48,30	10,84
Zachodniopomorskie	25,7	68,7	1696925	1693072	15,13	40,60

- od roku 1999 do roku 2003 istniały wydatki na opiekę społeczną od roku 2004 wydatki na opiekę społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 1999-2002 i 2003-2009 (GUS), Banku Danych Regionalnych GUS – dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 oraz sprawozdania rocznego z wykonania budżetu jednostek samorządu terytorialnego za lata 1999-2010 (Ministerstwo Finansów)

**

Konkludując z przeprowadzonej analizy mikroekonomicznego wykorzystania środków publicznych przeznaczonych na politykę rodzinną w poszczególnych kategoriach wynika, że:

1. Korzystne warunki mieszkaniowe skłaniają młodych ludzi do legalizowania związku poprzez zawarcie małżeństwa. Jest to zatem sygnał nakłaniający do zwiększenia wydatków w tej sferze budżetowej, co może zaprocentować jeszcze większym wzrostem zawieranych małżeństw oraz może stanowić zachętę do legalizowania związków przez młode pary.

2. Pomimo, że korzystne warunki mieszkaniowe stanowią zachętę dla młodych ludzi do zawierania małżeństw, to jednak nie są na tyle istotnym czynnikiem, żeby wpłynąć na decyzje prokreacyjne przyszłych rodziców.
3. Wzrost wydatków na ochronę zdrowia i współczesną medycynę przyczynia się w znaczący sposób do zmniejszenia skali śmiertelności niemowląt i wzrostu przeciętnego trwania życia. Wzrastające wydatki budżetowe w sferze ochrony zdrowia nie mają jednak wpływu na dzietność i liczbę urodzeń.
4. Zwiększone nakłady budżetowe na oświatę i wychowanie przyczyniają się do rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, ale nie stanowią czynnika mogącego wpłynąć na współczynnik dzietności.

Z analizy porównawczej wykorzystania środków publicznych przeznaczonych na politykę rodzinną w mikroskali wynika, że jedynie korzystnie prowadzona przez państwo gospodarka mieszkaniowa stanowi narzędzie pośredniej polityki rodzinnej państwa mogące nakłonić młode osoby do zawarcia związku małżeńskiego - współzależność sprawdziła się w większości badanych województw.

Pozostałe czynniki i narzędzia stosowane przez państwo nie stanowią instrumentów mogących nakłonić do decyzji prokreacyjnych, a tym samym do polepszenia skuteczności procesów demograficznych poprzez zwiększenie liczby urodzeń oraz podniesienie współczynnika dzietności.

Analiza mikroekonomicznego wykorzystania środków budżetowych w poszczególnych województwach potwierdza wnioski wysnute na podstawie analizy ekonomicznej przeprowadzonej za pomocą wykresów linearnych. Rodziny decydując się na dziecko nie biorą pod uwagę finansowych narzędzi oferowanych przez państwo, zwracają natomiast bardziej uwagę na takie czynniki jak: sytuacja na rynku pracy oraz narzędzia o charakterze opiekuńczym tj. opieka nad dzieckiem i lepsza ochrona zdrowia dla matki i dziecka.

5.

ROZWIĄZANIA DOTYCZĄCE POLITYKI RODZINNEJ W WYBRANYCH KRAJACH UE

W każdym państwie UE obowiązują świadczenia mające na celu pomoc rodzinie w trudnej sytuacji oraz pomoc w utrzymaniu dzieci. Są one bardzo zróżnicowane w zależności od prowadzonej w danym państwie polityki rodzinnej - jeśli chodzi o ich zakres, wysokość, osoby uprawnione, warunki ich nabywania i zasady finansowania. Przepisy wspólnotowe o świadczeniach rodzinnych obejmują każdego, kto⁶⁴:

- jest zatrudniony u pracodawcy zagranicznego lub pracuje za granicą na własny rachunek,
- studiuje w innym państwie członkowskim,
- pracował w innym państwie, otrzymuje z tego państwa emeryturę lub rentę, natomiast mieszka z rodziną w Polsce,
- otrzymuje polską emeryturę lub rentę, ale wyprowadził się za granicę,
- otrzymuje zagraniczną emeryturę i mieszka za granicą,
- otrzymuje polski lub zagraniczny zasiłek dla bezrobotnych, mieszka w Polsce lub za granicą,
- jest sierotą, mieszka w Polsce lub za granicą.

Niektóre państwa członkowskie uzależniają prawo do świadczeń rodzinnych od tego, jak długo świadczeniobiorca pracował i czy był ubezpieczony oraz czy mieszka lub jak długo mieszkał na jego terytorium.

Ponieważ utrudniłoby to w praktyce swobodny przepływ osób, który jest jednym z fundamentalnych praw w UE, wprowadzony został nadrzędny przepis wspólnotowy, zgodnie z którym świadczenia rodzinne są przyznawane nawet wówczas, gdy osoba uprawniona mieszka na terytorium innego państwa niż to państwo, które jest zobowiązane do wypłaty świadczeń.

Zasada swobodnego przepływu osób daje obywatelom państw członkowskich oraz ich rodzinom możliwość wyjazdu do dowolnego państwa UE lub EOG na stałe lub na jakiś czas i zachowania prawa do świadczeń rodzinnych.

⁶⁴ Świadczenia rodzinne w UE, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2005, s. 17.

5.1. Świadczenia rodzinne w Szwecji

Polityka rodzinna krajów skandynawskich (Finlandia, Szwecja) oparta jest na idei indywidualizacji praw obywatelskich, w tym indywidualnych praw dziecka bez względu na ich rodzinę pochodzenia, praw osób starszych i niepełnosprawnych, uwzględniająca zapewnienie równości szans kobietom i mężczyznom. Dominującym instrumentem tej polityki są usługi społeczne, a nie świadczenia pieniężne. Finlandia liczy 5 237 tys. mieszkańców⁶⁵. Charakteryzuje się dodatnim przyrostem naturalnym i jednym z najwyższych w Europie współczynników dzietności, rzutującym na odtwarzanie pokoleń. Jednocześnie wyróżnia się jednym z najwyższych wskaźników udziału gospodarstw domowych osób samotnych i udziałem rodzin pełnych z dziećmi opartych na związkach kohabitacyjnych.

W ramach opieki nad małym dzieckiem (urlop wychowawczy dla matki i ojca w wymiarze 158 dni), w ramach tworzenia warunków rozwoju młodego pokolenia (zasiłek rodzinny dla wszystkich), rozwój usług społecznych dla dzieci i młodzieży (85% dofinansowania z budżetu państwa na żłobki i przedszkola, zasiłek z tytułu opieki nad dzieckiem w domu, specjalny dodatek wypłacany w przypadku oddania dziecka pod opiekę w instytucji prywatnej), pomoc rodzinom wielodzietnym (zwiększony zasiłek rodzinny), pomoc rodzinom niepełnym (dualny system rent rodzinnych, renta z ubezpieczenia społecznego).

Zasiłek na dziecko (Barnbidrag) i dodatek dla rodzin wielodzietnych (Flerbarnstillägg)

Zasiłek na dziecko przysługuje do czasu ukończenia przez dziecko 16 lat. Dziecko, które kontynuuje naukę w szkole podstawowej, otrzymuje przedłużony zasiłek na dziecko. Rodzice mogą dzielić się między sobą zasiłkiem na dziecko. W stosunku do dzieci, które mieszkają za granicą dłużej niż sześć miesięcy obowiązują specjalne zasady. Jeżeli rodzice posiadają dwoje lub więcej dzieci mogą otrzymywać także dodatek dla rodzin wielodzietnych⁶⁶.

Warunki nabycia zasiłku rodzinnego

Dzieci zamieszkałe w Szwecji uprawnione są do zasiłku na dziecko. Przysługuje on począwszy od następnego miesiąca po urodzeniu się dziecka (można otrzymać go później, na przykład w przypadku, gdy dziecko przeprowadziło się do Szwecji). Zasiłek na dziecko nie podlega opodatkowaniu. Przysługuje on do końca tego kwartału, w którym dziecko kończy 16 rok życia. Wypłacany jest najpóźniej 20 każdego miesiąca.

Rodzice posiadający wspólną władzę rodzicielską mogą zdecydować o tym, które z nich będzie otrzymywało zasiłek na dziecko. Jeżeli taki wybór nie ma miej-

⁶⁵ Dane w rozdziale II.

⁶⁶ Försäkringskassan, Barnbidrag och Flerbarnstillägg, stan na dzień 1.7.2010, s. 1.

sca, pieniądze wypłacane są matce. Jeżeli rodzice są tej samej płci, zasiłek wypłacany jest na ręce rodzica starszego wiekiem.

W razie dokonania przez rodziców wyboru, muszą oni być zgodni także co do tego, czy później będą chcieli zmienić decyzję. Gdy tylko jedno z rodziców posiada władzę rodzicielską, zasiłek na dziecko wypłacany jest temu rodzicowi.

Wspólna władza rodzicielska przypada obojgu rodzicom, gdy w chwili urodzenia się dziecka są oni w związku małżeńskim. Rodzice niebędący w związku małżeńskim mogą zgłosić zamiar wspólnego sprawowania władzy rodzicielskiej do Komisji ds. Socjalnych (socialnämnden) przy okazji złożenia oświadczenia o potwierdzeniu ojcostwa, bądź później do Urzędu Podatkowego (Skatteverket)⁶⁷.

Jeżeli rodzice nie mieszkają razem, ten rodzic, u którego dziecko zamieszkuje, może zażądać wypłacania zasiłku na dziecko na swoje ręce nawet wbrew woli drugiego rodzica.

W niektórych sytuacjach zasiłek na dziecko może być wypłacany innym osobom niż rodzice. Może to mieć miejsce na przykład wówczas, gdy dla dziecka ustanowiono specjalnego opiekuna lub gdy mieszka ono w rodzinie zastępczej.

Warunki nabycia dodatku dla rodzin wielodzietnych

Dodatek dla rodzin wielodzietnych wypłacany jest automatycznie tym rodzinom, które otrzymują zasiłek na dziecko dla dwojga dzieci lub więcej. Dodatek dla rodzin wielodzietnych przypadający na dziecko, które ukończyło 16 lat, przysługuje do końca czerwca roku, w którym dziecko kończy 20 lat. Dziecko to musi nadal zamieszkiwać u rodzica, być w stanie wolnym i uczyć się w pełnym wymiarze godzin w liceum, szkole podstawowej lub szkole specjalnej⁶⁸.

Wysokość zasiłku

Zasiłek na dziecko wynosi 118 euro miesięcznie. Wysokość dodatku dla rodzin wielodzietnych zależy od tego, ile zasiłków na dziecko otrzymuje dana rodzina⁶⁹.

Tabela 19. Wysokość zasiłku rodzinnego i dodatku dla rodzin wielodzietnych w roku 2010

Liczba dzieci	Zasiłek na dziecko (w euro)	Dodatek dla rodzin wielodzietnych (w euro)	Razem
1	118	---	118
2	236	17	253
3	353	68	421
4	471	181	652
5	589	321	910

Źródło: <http://www.forsakringskassan.se>

⁶⁷ Tamże, ss. 1-2.

⁶⁸ Tamże, s. 2.

⁶⁹ Tamże, ss. 2-3.

Zasiłek na naukę (Studiebidrag) po ukończeniu 16 roku życia

Zasiłek na dziecko przysługuje do końca tego kwartału, w którym dziecko kończy 16 lat. Główna Komisja Stypendialna (Centrala studiestödsnämnden, CSN) wypłaca potem zasiłek na naukę. Zasiłek ten otrzymuje się automatycznie, bez potrzeby składania wniosku. Można dzielić się nim w taki sam sposób jak zasiłkiem na dziecko⁷⁰.

Przedłużony zasiłek na dziecko (Förlängt barnbidrag)

Jeżeli dziecko nadal uczęszcza do szkoły podstawowej lub do szkoły specjalnej, Försäkringskassan (Szwedzka Kasa Ubezpieczeń) wypłaca przedłużony zasiłek na dziecko począwszy od następnego kwartału po ukończeniu przez dziecko 16 lat. Nie trzeba składać wniosku o przyznanie przedłużonego zasiłku na dziecko. Szkoła ma obowiązek dostarczania informacji dotyczących uczniów. Od tej zasady istnieje wyjątek, a mianowicie, gdy dziecko uczy się za granicą⁷¹.

Uwzględnienie wszystkich dzieci w rodzinie (Anmäl om ni vill räkna ihop era barn i familjen)

Jeżeli dwoje rodziców mieszka razem i z poprzednich związków mają oni dzieci, na które otrzymują zasiłek na dziecko, rodzice ci mogą wystąpić z wnioskiem o uwzględnienie wszystkich dzieci w rodzinie. Dzięki temu dodatek dla rodzin wielodzietnych może być wyższy. Konieczne jest jednak, by rodzice byli ze sobą w związku małżeńskim (obecnie lub w przeszłości) lub mieli wspólne dziecko (obecnie lub w przeszłości)⁷².

Rodzice mieszkający razem i posiadający wspólne dzieci nie otrzymują dodatku dla rodzin wielodzietnych w sposób automatyczny, jeżeli ustanowili różnych odbiorców zasiłków na dzieci. Muszą oni wówczas dokonać zgłoszenia z prośbą o uwzględnienie wszystkich dzieci w rodzinie.

Podział zasiłku na dziecko pomiędzy rodziców

Rodzice, którzy nie mieszkają razem, lecz mają u siebie dziecko mniej więcej tyle samo czasu, mogą dzielić się między sobą zasiłkiem na dziecko. Muszą oni sprawować wspólną władzę rodzicielską i być zgodni co do podziału zasiłku. Po podziale każde z nich otrzymuje po 58,90 euro miesięcznie na jedno dziecko. Zgłoszenia należy dokonać do Försäkringskassan na formularzu „Delat barnbidrag” (Podział zasiłku na dziecko)⁷³.

⁷⁰ Tamże, s. 3.

⁷¹ Tamże, ss. 3-4.

⁷² Tamże, s. 4.

⁷³ Tamże, ss. 4-5.

Zamieszkiwanie i praca za granicą (Bo eller arbeta utomlands)

Jeżeli dziecko będzie przebywało za granicą dłużej niż 6 miesięcy, należy poinformować o tym Försäkringskassan, gdyż w takiej sytuacji prawo do pobierania zasiłku na dziecko ustaje już w chwili wyjazdu ze Szwecji. Pracownicy organizacji niosących pomoc krajom rozwijającym się, pracownicy administracji państwowej, osoby odbywające studia za granicą oraz członkowie ich rodzin mogą w niektórych sytuacjach otrzymywać zasiłek na dziecko nawet w razie dłuższego niż 6 miesięcy pobytu za granicą. Dzieci w wieku powyżej 16 lat mogą otrzymać przedłużony zasiłek na dziecko, o ile za granicą pobierają one naukę w szkole, która korzysta ze szwedzkiej dotacji państwowej, a poziomem odpowiada szwedzkiej szkole podstawowej. Jednak w takim przypadku wymagane jest złożenie podania. Przeznaczony jest do tego formularz „Ansökan förlängt barnbidrag vid svensk utlandsskola” (Wniosek o przedłużony zasiłek na dziecko uczące się w szwedzkiej szkole za granicą)⁷⁴.

Zasiłek rodzicielski (Föräldrapenning)

Zasiłek rodzicielski jest świadczeniem przysługującym rodzicom, by zamiast pracować mogli odchowić w domu swoje dzieci. Łącznie przysługuje 480 dni płatnych na dziecko. Zasiłek rodzicielski wypłacany jest w trzech różnych wysokościach. Jeden poziom wysokości zasiłku oparty jest na wysokości posiadanych dochodów, podczas gdy dwa pozostałe stanowią stałą kwotę dzienną⁷⁵.

Zasiłek rodzicielski pozwala rodzicom wziąć wolne z pracy na dłuższy okres bądź na poszczególne dni (na cały dzień lub część dnia) i utrzymywać się z zasiłku. Kobiety ciężarne mogą otrzymywać zasiłek rodzicielski od sześćdziesiątego dnia przed spodziewanym porodem. Zasiłek rodzicielski może być wykorzystany do czasu, gdy dziecko kończy ósmy rok życia lub pierwszą klasę szkoły. Rodzice adopcyjni mogą wykorzystać zasiłek rodzicielski w ciągu ośmiu lat od chwili rozpoczęcia opieki nad dzieckiem, lecz najpóźniej do czasu ukończenia przez dziecko dziesięciu lat.

Poradnie macierzyńskie (Mödravårdscentralen) oferują często szkolenie dla rodziców oczekujących przyjścia dziecka na świat. Oboje rodzice mogą jednocześnie brać udział w szkoleniu otrzymując w tym czasie zasiłek rodzicielski⁷⁶.

Rodzice sprawujący wspólną władzę rodzicielską upoważnieni są do pobierania zasiłku przez 240 dni każdy. Spośród tej kwoty 60 dni zarezerwowanych jest do osobistego wykorzystania przez każdego z rodziców. Pozostałe dni każdy z rodziców może odstąpić na korzyść drugiego rodzica. Ten, kto zdecydował się odstąpić przypadające mu dni objęte zasiłkiem rodzicielskim, może cofnąć decyzję i otrzymać je z powrotem, o ile zasiłek za nie jeszcze nie został wypłacony. Oso-

⁷⁴ Tamże, s. 5.

⁷⁵ Försäkringskassan, Föräldrapenning, stan na dzień 1.1.2010, s. 1.

⁷⁶ Tamże, ss. 1-2.

bom sprawującym wyłączną władzę rodzicielską przysługuje prawo do wykorzystania wszystkich 480 dni samemu⁷⁷.

W przypadku przyjścia na świat dwojaczków lub zaadoptowania dwojga dzieci jednocześnie zasiłek rodzicielski wypłacany jest przez dodatkowe 90 dni na poziomie zasiłku chorobowego lub na poziomie podstawowym oraz przez 90 dni na poziomie najniższym. W razie urodzenia się lub jednoczesnego zaadoptowania więcej niż dwojga dzieci, zasiłek rodzicielski na każde kolejne dziecko – z wyjątkiem tych dwóch pierwszych – wypłacany jest na poziomie zasiłku chorobowego lub na poziomie podstawowym przez dodatkowe 180 dni⁷⁸.

Uprawnieni do zasiłku

Istnieją trzy różne poziomy wysokości zasiłku rodzicielskiego. Pierwszy z nich nazywa się poziomem zasiłku chorobowego (sjukpenningnivå) i opiera się na dochodzie będącym podstawą wymiaru zasiłku chorobowego.

Drugi poziom wysokości zasiłku rodzicielskiego nazywa się poziomem podstawowym (grundnivå). Poziom podstawowy wynosi 20,19 euro dziennie. Jest on aktualny w przypadku osób, które miały niskie dochody lub nie miały ich wcale.

Poziom zasiłku chorobowego i poziom podstawowy obowiązują przez 390 dni, przy czym przez pierwsze 180 dni wysokość zasiłku wypłacanego na jedno dziecko zawsze leży na poziomie zasiłku chorobowego lub na poziomie podstawowym. Poziom zasiłku chorobowego lub poziom podstawowy obowiązują również przez te dni płatne, które są zarezerwowane dla każdego z rodziców.

Trzeci poziom wysokości zasiłku rodzicielskiego nazywa się poziomem najniższym (lägstänivå) i obowiązuje przez 90 dni. Poziom najniższy wynosi 20,19 euro dziennie w przypadku dzieci urodzonych 1 lipca 2006 roku lub później oraz 6,73 euro dziennie w przypadku dzieci urodzonych przed 1 lipca 2006 roku. Znaczy to, że w wielu przypadkach poziom podstawowy i najniższy dają taką samą wysokość zasiłku⁷⁹.

Kobieta ciężarna odwiedzająca poradnię macierzyńską otrzymuje zaświadczenie potwierdzające stan ciąży. Zaświadczenie to należy wysłać do Försäkringskassan. Pełni ono funkcję zgłoszenia w celu otrzymania zasiłku rodzicielskiego. Po otrzymaniu zgłoszenia wysyłamy dodatkowe informacje na temat zasiłku.

Zaświadczenie na ogół nie zawiera żadnych informacji o drugim rodzicu. Drugi rodzic dziecka musi zatem zgłosić do Försäkringskassan, że chce otrzymywać zasiłek rodzicielski. Zgłoszenia takiego należy dokonać najpóźniej tego samego dnia, za który chcesz otrzymać zasiłek.

Możliwość pobierania zasiłku rodzicielskiego w całości lub części

Zasiłek rodzicielski może być wypłacany w pełnej wysokości bądź w $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ lub $\frac{1}{8}$ wysokości. Jak dużą część zasiłku rodzicielskiego można pobierać dziennie

⁷⁷ Tamże, s. 2.

⁷⁸ Tamże, s. 2.

⁷⁹ Tamże, ss. 2-3.

zależy od tego, ile się pracuje w porównaniu ze zwykłym, pełnowymiarowym czasem pracy dla danego zawodu. Można pobierać⁸⁰:

- pełny zasiłek rodzicielski, jeżeli w ogóle się nie pracuje;
- $\frac{3}{4}$ wysokości zasiłku rodzicielskiego, jeżeli pracuje się nie więcej niż $\frac{1}{4}$ zwykłego czasu pracy;
- $\frac{1}{2}$ wysokości zasiłku rodzicielskiego, jeżeli pracuje się nie więcej niż połowę zwykłego czasu pracy;
- $\frac{1}{4}$ wysokości zasiłku rodzicielskiego, jeżeli pracuje się nie więcej niż $\frac{3}{4}$ zwykłego czasu pracy;
- $\frac{1}{8}$ wysokości zasiłku rodzicielskiego, jeżeli pracuje się nie więcej niż $\frac{7}{8}$ zwykłego czasu pracy.

Można pobierać pełny zasiłek rodzicielski na poziomie podstawowym lub najniższym, jeżeli pracuje się nie więcej niż $\frac{7}{8}$ zwykłego czasu pracy.

Za dni wolne od pracy można otrzymać zasiłek rodzicielski na poziomie podstawowym lub najniższym. Natomiast nie można otrzymywać zasiłku rodzicielskiego w okresie urlopu.

By otrzymać zasiłek rodzicielski na poziomie zasiłku chorobowego za dni, które normalnie są wolne od pracy, trzeba pobrać pełny zasiłek rodzicielski dzień przed lub dzień po dniach wolnych od pracy. W analogiczny sposób trzeba pobrać połowę zasiłku rodzicielskiego, jeżeli chce się otrzymać zasiłek rodzicielski w $\frac{1}{2}$ wysokości za dni wolne od pracy itd. Obowiązuje to wówczas, gdy okres wolny od pracy obejmuje cztery dni lub poniżej.

Przyszła mama może przestać pracować lub ograniczyć swój czas pracy w okresie sześciu miesięcy przed przewidywanym porodem nie obniżając przy tym dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku chorobowego.

Reguły w różnych okresach

Pierwsze 180 dni (De första 180 dagarna)

W ciągu pierwszych 180 dni otrzymywania zasiłku rodzicielskiego obowiązują specjalne reguły. By w tym okresie otrzymywać zasiłek rodzicielski oparty na dochodzie będącym podstawą wymiaru zasiłku chorobowego, musi przez 240 dni z rzędu przed spodziewanym porodem przysługiwać dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego przekraczający 20,19 euro dziennie. Jeżeli ten warunek nie jest spełniony, otrzyma się zasiłek na poziomie podstawowym, w wysokości 20,19 euro dziennie.

Jeżeli wcześniej pracowało się w innym kraju członkowskim UE lub EOG, można doliczyć sobie ten okres, by w ten sposób osiągnąć 240 dni i przez pierwsze

⁸⁰ Tamże, s. 3.

180 dni otrzymywać zasiłek rodzicielski oparty na dochodzie będącym podstawą wymiaru zasiłku chorobowego.

Dokonując oceny, czy spełnia się warunki otrzymywania zasiłku rodzicielskiego opartego na dochodzie będącym podstawą wymiaru zasiłku chorobowego, Försäkringskassan nie bierze pod uwagę okresów, w których otrzymywało się gminny zasiłek opiekuńczy (vårdnadsbidrag). Dotyczy to także okresów pobytu za granicą w charakterze pracownika organizacji zajmujących się pomocą dla krajów rozwijających się⁸¹.

Pozostałe 210 dni (De övriga 210 dagarna)

W ciągu pozostałych 210 dni, za które przypada zasiłek rodzicielski na poziomie zasiłku chorobowego, nie obowiązują takie same wymogi. Znaczy to, że jeśli w ciągu pierwszych 180 dni otrzymywany był zasiłek na poziomie podstawowym, poczynwszy od 181 dnia można otrzymywać wypłaty na poziomie zasiłku chorobowego, o ile daje to większą kwotę niż w przypadku poziomu podstawowego⁸².

Zasiłek nie zmieni się przez co najmniej dwa lata (Du behåller samma föräldrapenning i minst två år)

Wielu rodziców wychowujących małe dzieci decyduje się na zmniejszenie godzin pracy, czego konsekwencją są niższe dochody. Mimo to, do czasu ukończenia przez dziecko 2 lat można otrzymywać zasiłek rodzicielski obliczony w oparciu o dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego taki, jaki był on w chwili urodzenia się dziecka. Matka, która ponownie zachodzi w ciążę przed ukończeniem przez dziecko roku i dziewięciu miesięcy, może zachować – podobnie jak i drugi rodzic – tę samą wysokość zasiłku rodzicielskiego także po ukończeniu przez dziecko 2 lat, nawet, gdy dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego uległ zmniejszeniu. Znaczy to, że wysokość zasiłku rodzicielskiego, która obowiązywała w przypadku pierwszego dziecka, będzie obowiązywać także w przypadku następnego dziecka przez co najmniej dwa lata. Te same zasady stosuje się w przypadku adoptowania dziecka w ciągu dwóch lat i sześciu miesięcy od urodzenia się wcześniejszego dziecka lub od poprzedniej adopcji⁸³.

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski na opiekę nad dzieckiem (Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn)

Dzieci często chorują. W związku z tym istnieje okolicznościowy zasiłek rodzicielski. Świadczenie to można otrzymać wtedy, gdy trzeba zaopiekować się chorym dzieckiem i z tego powodu nie można pójść do pracy. Można otrzymać je także wówczas, gdy chora jest osoba, która zwykle opiekuje się dzieckiem.

⁸¹ Tamże, s. 4.

⁸² Tamże, ss. 4-5.

⁸³ Tamże, s. 5.

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski można otrzymać na dziecko w wieku poniżej 12 lat. W przypadku dzieci, które mają mniej niż osiem miesięcy (240 dni), obowiązują specjalne zasady. W przeciwieństwie do zwykłego zasiłku rodzicielskiego, okolicznościowy zasiłek rodzicielski można w niektórych przypadkach przenieść nie tylko na drugiego rodzica, lecz także na inne osoby⁸⁴.

Uprawnieni do zasiłku

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski możesz otrzymać wtedy, gdy trzeba zaopiekować się chorym dzieckiem i z tego powodu nie można pójść do pracy. Ma to miejsce wówczas, gdy⁸⁵:

- Dziecko jest chore lub zarażone;
- Zwykły opiekun dziecka jest chory lub zarażony. Zwykły opiekun dziecka to ten, kto zwykle opiekuje się dzieckiem, gdy rodzice pracują np. przedszkolanka lub osoba do dziecka, ktoś z rodziny;
- Drugi rodzic musi pójść dzieckiem do lekarza;
- Istnieje potrzeba pójścia do rejonowej poradni dziecięcej (barnavårdscentra-len) lub do innej placówki leczniczej dla dzieci, np. do dentysty lub do dziecięcej i młodzieżowej przychodni zdrowia psychicznego (BUP).

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski może otrzymać również rodzic dziecka chorego lub niepełnosprawnego, który musi odwiedzić takie instytucje, jak ośrodek rehabilitacji, szkoła specjalna itp. Ponadto zasiłek ten przysługuje w przypadku uczestniczenia w kursach organizowanych przez wojewódzką służbę zdrowia, np. przez wojewódzki samorząd terytorialny (landsting).

Okolicznościowego zasiłku rodzicielskiego nie można otrzymać, gdy pozostaje się w domu z dzieckiem, ponieważ zamknięte jest przedszkole lub szkoła. Rodzice mogą korzystać z okolicznościowego zasiłku rodzicielskiego najwyżej przez 120 dni rocznie na każde z dzieci. Jednak po wykorzystaniu 60 dni nie przysługuje już zasiłek w przypadku choroby lub zarażenia zwykłego opiekuna dziecka⁸⁶.

Wysokość zasiłku

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski wynosi niecałe 80% dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku chorobowego (sjukpenninggrundande inkomst).

Jeżeli osoba jest zatrudniona, wysokość zasiłku oblicza się na podstawie czasu pracy w skali rocznej, wyrażonego w dniach lub godzinach.

Jeżeli osoba jest bezrobotna, otrzyma zasiłek obliczony na dzień kalendarzowy, tzn. wysokość dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku chorobowego dzielona jest przez 365 dni.

⁸⁴ Försäkringskassan, Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn, stan na dzień 1.7.2010, s. 1.

⁸⁵ Tamże, ss. 1-2.

⁸⁶ Tamże, ss. 2-3.

Jeżeli osoba jest przedsiębiorcą, dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego zostaje podzielony przez 260 i na podstawie tej kwoty oblicza się wysokość dzienną zasiłku. Okolicznościowy zasiłek rodzicielski można otrzymywać najwyżej przez pięć dni w każdym okresie siedmiodniowym. Obowiązuje to bez względu na to, w jakim wymiarze wykorzystuje się zasiłek, tzn. czy pobiera się zasiłek w pełnej wysokości, czy też tylko za część dnia⁸⁷.

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski w przypadku opieki nad dzieckiem, które ukończyło 12 lat lecz nie ukończyło 16 lat (Tillfällig föräldrapenning)

W niektórych przypadkach można otrzymać okolicznościowy zasiłek rodzicielski na dziecko, które ukończyło 12 lat. Jest to aktualne wówczas, gdy dziecko jest w potrzebie szczególnego nadzoru lub opieki ze względu na chorobę lub niepełnosprawność.

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski na dziecko w wieku 12–16 lat przysługuje wówczas, gdy dziecko jest w większej potrzebie opieki i nadzoru niż ogół dzieci w tym samym wieku. Może to zachodzić, gdy⁸⁸:

- dziecko, które na ogół daje sobie radę samo, dotknięte zostaje poważną chorobą lub ograniczeniem sprawności i przez pewien ograniczony okres lub na czas wizyty lekarskiej potrzebuje pomocy i opieki rodziców;
- przewlekłe chore lub niepełnosprawne dziecko nagle zachoruje na inną chorobę lub gdy pogorszy się stan jego choroby pierwotnej;
- zwykły opiekun dziecka jest chory lub zarażony.

Uprawnieni do zasiłku

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski wypłacany jest rodzicom dziecka. Może go otrzymać także⁸⁹:

- osoba współzamieszkująca z rodzicem;
- opiekun dziecka będącego na wychowaniu w rodzinie zastępczej;
- osoba lub osoby przyjmujące dziecko w celu jego zaadoptowania;
- inna osoba sprawująca władzę rodzicielską nad dzieckiem.

Wysokość zasiłku

Okolicznościowy zasiłek rodzicielski wynosi niecałe 80% dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku chorobowego (sjukpenninggrundande inkomst)⁹⁰.

⁸⁷ Tamże, s. 4.

⁸⁸ Försäkringskassan, Tillfällig föräldrapenning, stan na dzień 1.7.2010, s. 1.

⁸⁹ Tamże, s. 1.

⁹⁰ Tamże, s. 2.

Zasiłek na opiekę (Vårdbi-drag)

Wychowywanie chorego lub niepełnosprawnego dziecka może być związane z dodatkowymi wydatkami i nakładem pracy. W związku z tym przewidziane jest wsparcie finansowe dla rodziców w postaci zasiłku na opiekę. Wysokość tego zasiłku może być różna w zależności od potrzeb dziecka⁹¹.

Uprawnieni do zasiłku

Zasiłek przysługuje na chore lub niepełnosprawne dziecko. Dziecko musi być w potrzebie specjalnego nadzoru i opieki przez co najmniej sześć miesięcy. Zasiłek na opiekę przysługuje także wtedy, gdy ma się duże koszty dodatkowe w związku z chorobą lub niepełnosprawnością dziecka.

Zasiłek na opiekę można otrzymywać od chwili urodzenia się dziecka do miesiąca czerwca tego roku, w którym dziecko kończy 19 lat. Zasiłek na opiekę wypłacany jest rodzicowi ubiegającemu się o ten zasiłek lub posiadającemu władzę rodzicielską nad dzieckiem. Możliwe jest, by rodzice dzielili się zasiłkiem na opiekę. Zasiłek na opiekę wypłacany jest także osobie lub osobom, które przyjmują dziecko z zamiarem jego adoptowania.

Oprócz tego zasiłek na opiekę może być wypłacany osobie zamieszkującej razem z rodzicem, która⁹²:

- ma lub miała dzieci wspólnie z rodzicem;
- przebywa lub przebywała w związku małżeńskim z rodzicem;
- przebywa lub przebywała w zarejestrowanym związku partnerskim z rodzicem.

Wysokość zasiłku

Pełny zasiłek na opiekę wynosi 250% cenowej kwoty bazowej (prisbasbeloppet). Można otrzymywać 100%, 75%, 50% lub 25% zasiłku na opiekę. W roku 2011 wysokość zasiłku wynosiła⁹³:

Tabela 20. Wysokość zasiłku rodzinnego i dodatku dla rodzin wielodzietnych w roku 2010

% zasiłku	Euro miesięcznie	Euro rocznie
100% zasiłku na opiekę	1000	12005
75% zasiłku na opiekę	750	9005
50% zasiłku na opiekę	500	6003
25% zasiłku na opiekę	250	3000

Źródło: <http://www.forsakringskassan.se>

⁹¹ Försäkringskassan, Vårdbi-drag, stan na dzień 1.7.2010, s. 1.

⁹² Tamże, s. 2.

⁹³ Tamże, ss. 2-3.

Jeżeli potrzeba opieki i nadzoru na dzieckiem jest tak duża, że rodzicowi przysługuje pełny zasiłek na opiekę, wówczas oprócz pełnego zasiłku może otrzymywać on również zwrot ewentualnych kosztów dodatkowych.

W razie otrzymywania samego zwrotu kosztów obowiązują kwoty na innym poziomie wysokości. W takim przypadku można otrzymywać 36% lub 62,5% cenowej kwoty bazowej rocznie. W roku 2011 daje to odpowiednio kwotę 1729 euro i 3000 euro rocznie.

Pozostałe zasady dotyczące zasiłku na opiekę

Jeżeli w rodzinie jest kilkoro dzieci niepełnosprawnych, Försäkringskassan (Szwedzka Kasa Ubezpieczeń) ocenia łączną potrzebę nadzoru i opieki nad nimi oraz łączną wysokość kosztów dodatkowych. Dzięki temu można otrzymać zasiłek na opiekę nawet wówczas, gdy każde dziecko z osobna nie spełnia warunków otrzymywania tego zasiłku. Zasiłek na opiekę wypłacany jest 18 lub 19 każdego miesiąca. Jeśli dziecko przebywa doraźnie w szpitalu lub w innej instytucji, można zachować zasiłek na opiekę przez okres sześciu miesięcy. Jeżeli dziecko jest ciężko chore, zasiłek na opiekę można zachować także przez okres kolejnych sześciu miesięcy⁹⁴.

Wymagane jest wówczas regularne i częste przebywanie u dziecka w szpitalu lub w instytucji. Musi to być możliwe do potwierdzenia w formie zaświadczenia lekarskiego. Jeśli dziecko przebywa doraźnie w szpitalu lub w innej instytucji, można otrzymać zasiłek na opiekę w okresie ferii za te dni, przez które dziecko było w domu. By móc otrzymać zasiłek na opiekę w okresie ferii, dziecko musi być w domu co najmniej przez 10 dni w ciągu kwartału (nie musi to być okres ciągły) lub przez 10 dni z rzędu na przełomie dwóch kwartałów.

Dzienna wysokość zasiłku na opiekę w okresie ferii wynosi jedną trzydziestą (1/30) kwoty miesięcznej. W razie śmierci dziecka można zachować część zasiłku na opiekę najwyżej przez osiem miesięcy od zgonu⁹⁵.

Gminny zasiłek opiekuńczy (Kommunalt vårdnadsbidrag)

Jeżeli otrzymuje się gminny zasiłek opiekuńczy i pracuje się mniej dni w miesiącu, dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego ulega zmniejszeniu. Jeżeli nie pracuje się w ogóle, wynosi on zero. Gdy przestanie się otrzymywać zasiłek opiekuńczy, dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego może zostać przywrócony do wysokości, jaka obowiązywała przed otrzymaniem zasiłku opiekuńczego. Następuje jakby pominięcie okresu otrzymywania zasiłku opiekuńczego. Warunkiem tego jest spełnienie wymogu zabezpieczenia dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku chorobowego w chwili ustania zasiłku opie-

⁹⁴ Tamże, s. 3.

⁹⁵ Tamże, s. 4.

kuńczego. Jest to aktualne na przykład wtedy, gdy bezpośrednio po ustaniu zasiłku opiekuńczego⁹⁶:

- jest się na zwolnieniu chorobowym;
- szuka się pracy i figuruje się w rejestrze Urzędu Pośrednictwa Pracy;
- opiekuje się dzieckiem, które nie ukończyło pierwszego roku życia.

Jeśli otrzymuje się na przykład zasiłek rodzicielski, zasiłek dla bezrobotnych (arbetslöshetsersättning) lub wsparcie finansowe dla osób uczestniczących w zajęciach rehabilitacyjno-szkoleniowych (aktivitetsstöd), bądź gdy otrzymuje je drugi rodzic, nie przysługuje zasiłek opiekuńczy za ten miesiąc kalendarzowy. Może to znaczyć, że nie zostanie przywrócony ten dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego, który był aktualny przed otrzymaniem zasiłku opiekuńczego. Dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego będzie się w takim przypadku opierać na aktualnych dochodach z pracy zarobkowej. Jeżeli nie ma się dochodów z pracy zarobkowej, nie jest się uprawnionym do tego, by ustalony został dochód będący podstawą wymiaru zasiłku chorobowego⁹⁷.

Zaliczka alimentacyjna (Underhållsstöd)

Jeżeli dziecko mieszka tylko u jednego rodzica, drugi rodzic winien płacić alimenty (underhållsbidrag). Jeżeli obowiązek alimentacyjny nie jest wypełniany należycie, dziecku przysługuje zaliczka alimentacyjna. Jest to forma zasiłku dla dziecka, którego rodzice nie mieszkają razem. Zaliczka alimentacyjna może wynosić najwyżej 143 euro miesięcznie na jedno dziecko i wypłacana jest rodzicowi, u którego dziecko mieszka.

Rodzice mają obowiązek utrzymywania swoich dzieci do chwili ukończenia przez nie 18 lat, a gdy dziecko nadal uczęszcza do szkoły - do ukończenia 21 lat. Jeżeli dziecko mieszka tylko u jednego rodzica, drugi rodzic winien płacić alimenty.

Rodzice mogą sami dojść do porozumienia w sprawie alimentów. W ten sposób mogą oni rozwiązać kwestię utrzymania dziecka bez pomocy Försäkringskassan (Szwedzka Kasa Ubezpieczeń). Wysokość alimentów zależy od potrzeb dziecka i możliwości finansowych rodziców. Rodzice mogą wzajemnie ustalić dowolną kwotę lub wyliczyć ją w oparciu o zasady podane w kodeksie rodzinnym.

Jeżeli obowiązek alimentacyjny nie jest wypełniany należycie, dziecku przysługuje zaliczka alimentacyjna. Zaliczka alimentacyjna stanowi dla dziecka ograniczoną do pewnej wysokości rekompensatę za nieotrzymywane alimenty⁹⁸.

⁹⁶ Försäkringskassan, Föräldrapenning, stan na dzień 1.1.2010, s. 6.

⁹⁷ Tamże, ss. 6-7.

⁹⁸ Försäkringskassan, Underhållsstöd, stan na dzień 1.1.2010, s. 1.

Uprawnienia do zaliczki

Jeżeli osoba zobowiązana do płacenia alimentów na dziecko⁹⁹:

- nie płaci ich;
- płaci alimenty w wysokości niższej niż 143 euro miesięcznie;
- w inny sposób nie zapewnia dziecku utrzymania w zakresie odpowiadającym tej kwocie;

ten, u którego dziecko mieszka, może złożyć podanie o przyznanie zaliczki alimentacyjnej. Dziecko może być w potrzebie wsparcia finansowego na przykład wtedy, gdy rodzice nie doszli do porozumienia w sprawie alimentów lub alimenty nie napływają na czas.

Zaliczka alimentacyjna przysługuje dziecku, gdy:

- mieszka ono i jest zameldowane u rodzica, który sprawuje nad nim władzę rodzicielską, jeżeli nie ukończyło ono 18 lat;
- zarówno dziecko, jak i rodzic, u którego ono mieszka, zamieszkują w Szwecji.

Również specjalnie ustanowieni opiekunowie i osoby, które adoptowały dziecko z zagranicy, mogą ubiegać się o zaliczkę alimentacyjną. Ojcostwo nie musi być ustalone, by dziecku przysługiwała zaliczka alimentacyjna.

Jeżeli dziecko ma dochód w wysokości 5386 euro lub powyżej, zaliczka alimentacyjna ulega zmniejszeniu o kwotę odpowiadającą połowie nadwyżki. Za dochód uważa się dochód z zatrudnienia, dochód z działalności gospodarczej i dochód z kapitału. Kwotę oblicza się na początku każdego roku.

Trzy różne formy zaliczki alimentacyjnej

Istnieją trzy różne formy zaliczki alimentacyjnej: pełna zaliczka alimentacyjna, zasiłek wyrównawczy (utfyllnadsbidrag) i zaliczka alimentacyjna w przypadku przemennego zamieszkiwania. Oprócz tego, młodzież w wieku od 18 do 20 lat może ubiegać się o przedłużoną zaliczkę alimentacyjną dla osób uczących się¹⁰⁰.

Pełna zaliczka alimentacyjna – gdy jedno z rodziców nie płaci alimentów (Fullt underhållsstöd – när en av er inte betalar något underhåll)

Gdy rodzic, na którym ciąży obowiązek alimentacyjny, płaci kwotę niższą niż 143 euro miesięcznie lub nie płaci nic, dziecku może przysługiwać pełna zaliczka alimentacyjna. Zdarza się również, że alimenty nie napływają na czas. Wówczas Försäkringskassan wypłaca bezpośrednio na ręce tego z rodziców, u którego dziecko mieszka, kwotę mogącą wynosić najwyżej 143 euro miesięcznie¹⁰¹.

Jeżeli dziecko otrzymuje pełną zaliczkę alimentacyjną, rodzic niemieszkający z dzieckiem zobowiązany jest płacić alimenty do Försäkringskassan tytułem zwrotu zaliczki.

⁹⁹ Tamże, ss. 1-2.

¹⁰⁰ Tamże, s. 2.

¹⁰¹ Tamże, ss. 2-3.

Zasiłek wyrównawczy – gdy rodzic zobowiązany do alimentacji płaci mniej (Utfyllnadsbidrag – när den av er som ska betala inte kan betala hela beloppet)

Gdy obliczymy, że rodzic niemieszkający z dzieckiem nie jest w stanie płacić 143 euro miesięcznie, dziecku może przysługiwać zasiłek wyrównawczy. W takim przypadku rodzic ten płaci wyliczoną przez nas kwotę bezpośrednio na ręce rodzica, u którego dziecko mieszka. Pozostałą część sumy dziecko otrzymuje z Försäkringskassan, tak by razem dostawało 143 euro miesięcznie¹⁰².

W przypadku zasiłku wyrównawczego rodzic niemieszkający z dzieckiem nie jest zobowiązany nic zwracać do Försäkringskassan.

Zaliczka alimentacyjna zależna od dochodu w przypadku przemiennego zamieszkiwania (Inkomstprövat underhållsstöd vid växelvis boende)

Jeżeli dziecko mieszka mniej więcej tyle samo czasu u obojga rodziców, mogą oni otrzymywać specjalną zaliczkę alimentacyjną. Nazywa się ona zaliczką alimentacyjną w przypadku przemiennego zamieszkiwania. Każde z rodziców ubiega się indywidualnie o taką zaliczkę alimentacyjną, a jej wysokość zależy od posiadanych dochodów. Najwyższa kwota, jaką można otrzymać wynosi 71 euro miesięcznie na jedno dziecko¹⁰³. Zaliczki nie trzeba zwracać do Försäkringskassan.

Przedłużona zaliczka alimentacyjna dla osób uczących się (Förlängt underhållsstöd för studerande)

Po ukończeniu przez dziecko 18 lat zaliczka alimentacyjna wypłacana jest bezpośrednio dziecku. W związku z tym dziecko samo musi złożyć o nią podanie. Przedłużona zaliczka alimentacyjna przysługuje dzieciom, które pobierają naukę na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjum itp. w pełnym wymiarze godzin.

Osoby otrzymujące zaliczkę alimentacyjną mają obowiązek zawiadamiać o wszelkich zmianach mogących mieć wpływ na prawo do zaliczki lub na jej wysokość. Należy na przykład zawiadamiać Försäkringskassan, gdy¹⁰⁴:

- nie mieszka się już dłużej z dzieckiem;
- drugi rodzic zaczyna mieszkać razem z dzieckiem;
- dziecko przeprowadza się do własnego mieszkania;
- dziecko zaczyna mieszkać tyle samo czasu u jednego co u drugiego rodzica;
- wyjeżdża się (lub dziecko wyjeżdża) za granicę na pobyt, który zgodnie z przewidywaniem będzie dłuższy niż 6 miesięcy.

W razie pobrania nienależnej zaliczki alimentacyjnej istnieje obowiązek zwrotu pieniędzy.

¹⁰² Tamże, s. 3.

¹⁰³ Tamże, s. 4.

¹⁰⁴ Försäkringskassan, Förlängt underhållsstöd, stan na dzień 30.1.2009, s. 1.

Zasiłek mieszkaniowy [Bostadsbidrag] dla rodzin z dziećmi (Bostadsbidrag till\ barnfamiljer)

Rodziny z dziećmi mające niskie dochody mogą otrzymać zasiłek mieszkaniowy. Wysokość zasiłku zależy od posiadanych dochodów, kosztów mieszkaniowych, wielkości mieszkania i liczby dzieci. Ubiegając się o zasiłek podaje się przewidywany dochód roczny. Jeżeli dochód okaże się potem większy od spodziewanego, osoba jest zobowiązana do zwrotu pieniędzy. Jeżeli dochód okaże się mniejszy, można dostać dopłatę do zasiłku¹⁰⁵.

Przysługiwanie zasiłku mieszkaniowego

Aby ubiegać się o zasiłek trzeba mieszkać i być zameldowanym w mieszkaniu, na które osoba ubiega się o zasiłek. W niektórych przypadkach dopuszczalne są wyjątki od wymogu posiadania meldunku. Zasiłek mieszkaniowy można otrzymać bez względu na to, czy posiada się mieszkanie na własność, czy wynajmuje.

Definicja rodziny określa rodzinę z dzieckiem, jeżeli osoba posiada dziecko, które mieszka u rodzica na stałe lub okresowo. Dziecko liczy się za członka gospodarstwa domowego do czasu ukończenia 18 lat, a także po ukończeniu 18 lat, o ile otrzymuje pomoc finansową dla osób uczących się bądź przedłużony zasiłek na dziecko. Pomoc finansową dla osób uczących się otrzymują dzieci uczące się na poziomie liceum, a przedłużony zasiłek na dziecko otrzymują dzieci, które po ukończeniu 16 lat nadal uczą się w szkole podstawowej lub w szkole specjalnej.

Wysokość przysługującego zasiłku zależy¹⁰⁶:

- od liczby osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego, kosztów mieszkaniowych i wielkości mieszkania, posiadanych dochodów i majątku;
- od tego, czy dziecko mieszka głównie u rodzica, czy mieszka na zmianę u jednego i u drugiego rodzica, czy też mieszka głównie u drugiego rodzica;
- od tego, gdzie dziecko jest zameldowane;
- od tego, kto sprawuje władzę rodzicielską nad dzieckiem.

Zasiłek mieszkaniowy nie przysługuje:

- jeżeli płaci się za mieszkanie mniej niż 224 euro miesięcznie;
- wówczas, gdy dochód łącznie z dochodem współmałżonka lub osoby współzamieszkałej przekracza 39719 euro rocznie;
- zasiłek ulega zmniejszeniu, jeżeli jest się osobą samogospodarującą i dochód przekracza 13127 euro. Dla osób będących w związku małżeńskim lub współzamieszkałych limit ten wynosi 6508 euro na osobę;
- jeżeli zgodnie z wyliczeniem wynosiłby on mniej niż 11,21 euro miesięcznie.

¹⁰⁵ Försäkringskassan, Bostadsbidrag till\ barnfamiljer, stan na dzień 30.1.2010, s. 1.

¹⁰⁶ Tamże, s. 2.

Zasiłek wstępny i ostateczny (Preliminärt och slutligt bidrag)

Otrzymywany zasiłek mieszkaniowy to zasiłek wstępny. Znaczy to, że oblicza się go wstępnie na podstawie dostarczonych informacji. Zasiłek ostateczny zostaje wyliczony później, gdy znany jest wymiar podatku za ten rok kalendarzowy, za który otrzymało się zasiłek. Jeżeli okaże się, że dochody były niższe od przewidywanych, można otrzymać dopłatę do zasiłku w formie wypłaty dodatkowej. W sytuacji przeciwnej, gdy okaże się, że dochody były wyższe od przewidywanych, można być zobowiązanym do zwrotu pieniędzy. Najniższa wysokość dopłaty do zasiłku lub zwrotu zasiłku wynosi 135 euro¹⁰⁷.

Zasiłek mieszkaniowy nie jest obliczany miesięcznie, lecz rocznie. Znaczy to, że na jego wysokość wpływają wszystkie dochody w danym roku kalendarzowym. Uważa się, że dochody rozkładają się równomiernie na poszczególne miesiące. Obowiązuje to bez względu na to, czy otrzymuje się zasiłek mieszkaniowy co miesiąc, czy tylko przez kilka miesięcy w roku.

Górna granica dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku (Högsta bidragsgrundande inkomst)

Dwie tabele poniżej (tab. 21 i 22) podają górną granicę dochodu, jaki może mieć osoba albo jej współmałżonek lub osoba współzamieszkała, by mógł przysługiwać zasiłek mieszkaniowy. Dochód brany pod uwagę przez Försäkringskassan przy obliczaniu zasiłku zwie się dochodem będącym podstawą wymiaru zasiłku. Zazwyczaj odpowiada on po prostu wysokości zarobków przed opodatkowaniem. Istnieją jednak specjalne zasady decydujące na przykład o tym, jakich potrąceń wolno dokonywać¹⁰⁸.

Tabela 21 dotyczy osób samogospodarujących oraz osób przebywających w związku małżeńskim lub współzamieszkujących, z których każda ma dochód powyżej 6564 euro rocznie. Brany jest pod uwagę wspólny dochód tych osób oraz inne dochody będące podstawą wymiaru zasiłku.

Tabela 21. Górny limit rocznego dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku z dochodem rocznym powyżej 6594 euro

Liczba dzieci	Górny limit rocznego dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku
Jedno dziecko	267 000 koron (30096 euro)
Dwoje dzieci	307 500 koron (34661 euro)
Troje dzieci	354 000 koron (39903 euro)

Źródło: Försäkringskassan, Bostadsbidrag till barnfamiljer, stan na dzień 30.1.2010, s. 5. oraz wyliczenie własne na podstawie kursu walutowego średniego NBP – stan na dzień 2012-03-14

¹⁰⁷ Tamże, s. 3.

¹⁰⁸ Tamże, s. 4.

Tabela 22 dotyczy osób będących w związku małżeńskim lub współzamieszkujących, z których jedna lub obie mają dochód roczny nieprzekraczający 6594 euro. W tym przypadku brany jest pod uwagę tylko dochód tej osoby, która ma dochód wyższy.

Tabela 22. Górny limit rocznego dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku z dochodem poniżej 6594 euro

Liczba dzieci	Górny limit rocznego dochodu będącego podstawą wymiaru zasiłku
Jedno dziecko	208 500 koron (23502 euro)
Dwoje dzieci	249 500 koron (28123 euro)
Troje dzieci	295 500 koron (33308 euro)

Źródło: Försäkringskassan, Bostadsbidrag till barnfamiljer, stan na dzień 30.1.2010, s. 5. oraz wyliczenie własne na podstawie kursu walutowego średniego NBP – stan na dzień 2012-03-14

Koszty mieszkaniowe będące podstawą wymiaru zasiłku (*Bidraggrundande bostadskostnad*)

Koszty mieszkaniowe upoważniające do zasiłku określa się mianem kosztów mieszkaniowych będących podstawą wymiaru zasiłku. Wysokość górnego limitu kosztów będących podstawą wymiaru zasiłku zależy od liczby posiadanych dzieci.

Koszty mieszkaniowe do 225 euro nie upoważniają do zasiłku. Od tej zasady istnieje wyjątek. Jeżeli jest się w wieku poniżej 29 lat i posiada się tylko jedno dziecko, które mieszka okresowo, wówczas limit wynosi 203 euro.

Lecz istnieje również kwota gwarantowana, dzięki czemu zawsze można otrzymać środki na pokrycie kosztów mieszkaniowych do pewnej wysokości¹⁰⁹.

Tabela 23. Górny limit kosztów mieszkaniowych mogących stanowić podstawę wymiaru zasiłku

Liczba dzieci	Górny limit miesięcznych kosztów mieszkaniowych będących podstawą wymiaru zasiłku
Jedno dziecko	5300 koron (597 euro)
Dwoje dzieci	5900 koron (665 euro)
Troje dzieci	6600 koron (744 euro)

Źródło: Försäkringskassan, Bostadsbidrag till barnfamiljer, stan na dzień 30.1.2010, s. 6

¹⁰⁹ Tamże, s. 6.

Istnieje również górny limit kosztów mieszkaniowych mogących stanowić podstawę wymiaru zasiłku, a także górny limit powierzchni mieszkania, która może być objęta zasiłkiem.

Tabela 24. Górny limit powierzchni mieszkania upoważniającej do zasiłku

Liczba dzieci	Powierzchnia mieszkania (w metrach kwadratowych), na które można otrzymać zasiłek
Jedno dziecko	80
Dwoje dzieci	100
Troje dzieci	120
Czworo dzieci	140
Pięcioro dzieci	160

Źródło: Försäkringskassan, Bostadsbidrag till barnfamiljer, stan na dzień 30.1.2010, s. 6

Maksymalna wysokość zasiłku (*Maximalt bidrag*)

Maksymalna wysokość zasiłku, jaki można otrzymać zależy od tego, czy sprawuje się władzę rodzicielską nad dziećmi, ile posiada się dzieci i przez jaki okres mieszkają one u rodzica.

Maksymalna wysokość zasiłku, gdy sprawuje się władzę rodzicielską nad dzieckiem, które mieszka głównie u rodzica i jest u niego zameldowane wynosi: na jedno dziecko (293 euro), na dwoje dzieci (361 euro) i na troje (451 koron).

Maksymalna wysokość zasiłku, gdy dziecko lub dzieci mieszkają u rodzica tylko czasami lub nie są zameldowane (zamieszkują okresowo) wynosi: na jedno dziecko (214 euro), na dwoje dzieci (259 euro) i na troje dzieci (304 euro)¹¹⁰.

Konkluzje dla polityki rodzinnej państwa polskiego

Niezwykle ważne rozwiązania, które powinny być zaadoptowane jeżeli chodzi o kraje skandynawskie to rozwiązania dotyczące urlopu rodzicielskiego (wychowawczego), które należałoby analizować równolegle z działaniami w zakresie rozwijania innych form opieki nad małym dzieckiem. W Szwecji, preferowana jest raczej opieka pozarodzielska i w związku z tym rozwijana jest sieć stosownych usług oraz – co ważne – oferowane jest wsparcie umożliwiające korzystanie z nich. Najkorzystniejsze – jak się wydaje – rozwiązania w tym zakresie oferują właśnie kraje skandynawskie, gdzie rozwija się obydwa kierunki, tworząc warunki swobodnego wyboru formy opieki. Następuje uelastycznienie okresu korzystania z urlopu rodzicielskiego. Można wykorzystać go od razu w całości lub dzielić stosownie do potrzeb rodziny (za zgodą pracodawcy). Coraz częściej też istnieje możliwość swobodnego podziału urlopu między oboje rodziców dziecka i możliwość dzielenia urlopu na części.

¹¹⁰ Tamże, s. 8.

W Polsce obszarem, na którym potrzebne są istotne zmiany jest nadal urlop wychowawczy. Chodzi przede wszystkim o problem braku kompensacji wynagrodzenia w okresie korzystania z tego uprawnienia. Brak ten to podstawowa bariera korzystania z uprawnienia przez mężczyzn. Wydaje się, że potrzebne jest wprowadzenie takiej kompensacji i określenie zasad jej przyznawania stosownie do sytuacji rodziny. Nie należy jednak – szczególnie z uwagi na duży zakres ubóstwa – wiązać uprawnienia do zasiłku wprost z zakazem podejmowania pracy zarobkowej¹¹¹.

5.2. Świadczenia rodzinne w Niemczech

W krajach kontynentalnych (Niemcy, Austria i częściowo Holandia) polityki rodzinne bazują na zasadzie pomocniczości, w tym – własnej przezorności obywateli, uzewnętrzniającej się poprzez udział w systemach ubezpieczeniowych. Wsparcie publiczne ze strony państwa i społeczności lokalnych (samorządów) jest powiązane z samopomocą. W większym stopniu wykorzystywane są transfery pieniężne niż świadczenia w naturze. Polityki te mają na celu wsparcie rodziny tradycyjnej: z dziećmi i z jednym żywicielem. W ramach opieki nad małym dzieckiem przysługuje (zasiłek wychowawczy i zasiłek rodzicielski, zwolnienia opiekuńcze), działania pracodawców (redukcja czasu pracy, indywidualne rozkłady czasu pracy, konta czasu pracy, zatrudnienie niepełnoetatowe z przyczyn rodzinnych), wspieranie rodzin w inwestowaniu w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, świadczenia w przypadku śmierci żywiciela rodziny, renta sieroca, renta wdowia), ulgi podatkowe (niezależnie od innych świadczeń rodzinnych istnieją ulgi podatkowe na dzieci, a także ulgi związane z edukacją, szkoleniem i opieką, zaś na dzieci do 14 roku życia przysługuje ulga podatkowa, jeżeli dziecko wymaga zatrudnienia opiekuna), usługi społeczne dla dzieci i młodzieży (każde dziecko w wieku od 3 lat ma prawo do miejsca w publicznym przedszkolu), usługi zdrowotne (rodzinny system ubezpieczeń zdrowotnych chroni przed wykluczeniem społecznym dzieci zapewniając im dostęp do prewencji, opieki zdrowotnej i leczenia medycznego. Dzieci i młodzież do lat 18 są ponadto zwolnione z opłat za badania profilaktyczne i szczepienia)¹¹².

Zasiłek rodzinny (Kindergeld)

Kindergeld to niemiecki odpowiednik zasiłku rodzinnego w Polsce – przysługuje on i obowiązuje na terenie Niemiec. W Niemczech wynosi on 184 euro miesięcznie (stan na dzień 01.01.2011 r.), czyli 2208 euro rocznie, na dziecko. **Jest to siedemnaście razy więcej** niż w Polsce. Wielodzietne rodziny, mające więcej niż

¹¹¹ Balcerzak-Paradowska B., Polityka rodzinna w krajach UE [w:] Polityka rodzinna w UE wnioski dla Polski, pod red. Marek Kubik, Warszawa 2009, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, s. 166.

¹¹² Tamże, s. 184.

3 dzieci, otrzymują na czwarte dziecko i każde następne po 215 euro miesięcznie, co stanowi 2580 euro rocznie. Prawo do zasiłku mają dzieci, które nie ukończyły 27 roku życia i uczą się. Przy czym dzieci do 18 roku życia otrzymują zasiłek rodzinny bez ograniczeń. Na dziecko powyżej 18 roku trzeba dostarczyć zaświadczenie, że się dalej uczy. Nie może też mieć ono miesięcznych dochodów wyższych (dodatkowa praca, stypendium itp.) niż 7.680 euro rocznie. O zasiłek rodzinny może ubiegać się rodzic pracujący i zameldowany w Niemczech.

Podstawowym warunkiem uzyskania zasiłków rodzinnych w Niemczech jest złożenie wniosku (Antrag auf Kindergeld) we właściwej Familienkasse (kasie rodzinnej) przy Bundesagentur für Arbeit (agenturze pracy). Wniosek ten musi być poświadczony przez pracodawcę. Właściwość kasy rodzinnej odpowiedzialnej za przyznawanie świadczeń ustala się na podstawie miejsca zamieszkania wnioskodawcy w Niemczech lub w przypadku braku miejsca zamieszkania w Niemczech (np. dla marynarzy) na podstawie siedziby pracodawcy.

Warunki nabycia

Na upośledzone dziecko można otrzymywać zasiłek rodzinny nawet po ukończeniu 27 roku życia. Jednakże muszą być spełnione następujące warunki¹¹³:

- dziecko musi być upośledzone (niepełnosprawne),
- dziecko nie jest w stanie utrzymać się samo,
- ze względu na upośledzenie (niepełnosprawność) dziecko nie jest w stanie samodzielnie zarabiać,
- upośledzenie (niepełnosprawność) powstało przed 27 rokiem życia.

Musi występować upośledzenie cielesne, umysłowe lub duchowe bądź przewlekła choroba (nawet jeżeli jest długotrwała to jest to niewystarczające jeżeli możliwe jest jej wyleczenie). Upośledzenie musi być potwierdzone dokumentem. W szczególnych wypadkach wystarczy opinia biegłego lekarza.

Wymagania dziecka

Należy określić miejsce pobytu dziecka:

1. zakład opiekuńczy;
2. rodzice;
3. własne mieszkanie.

Wymagania podstawowe (= 7.680 €) i wymaganie z tytułu upośledzenia dają w sumie całkowitą wartość wymagań finansowych dziecka w ramach uprawnień do uzyskania zasiłku rodzinnego¹¹⁴.

Zakwaterowanie dziecka w zakładzie

Ta forma zamieszkania mam miejsce wtedy, gdy dziecko mieszka w przytułku, zakładzie lub zakładzie opieki.

¹¹³ Bundesamt für Finanzen – Kindergeld – Merkblatt, s. 11.

¹¹⁴ Tamże, s. 11.

Przy takiej formie zamieszkania należy określić fundusze na życie oraz podstawowe potrzeby dziecka, zależne od miesięcznych wydatków i dochodów. Uwarunkowania te są zawarte w § 32 Abs. 4 S.2 ff Estg (Paragraf 32 ustawy o podatku dochodowym).

Ponadto do podstawowych wymagań należy doliczyć wydatki związane z upośledzeniem, tj.:

- koszty zdrowotne;
- koszty opieki;
- koszty dojazdów.

a) Pobyt dziecka w domu rodziców

Ta forma zamieszkania ma miejsce wtedy, gdy dziecko mieszka w domu rodziców. Jednakże w dzień dziecko może przebywać w ośrodku rehabilitacyjnym ale poza tym posiada regularną opiekę w domu rodzicielskim (uwarunkowania określone w § 32 Abs. 4 S.2 ff Estg).

Dodatkowo na dziecko mieszkające w domu rodziców można uzyskać:

- dodatek opiekuńczy (gdy dziecko wymaga dodatkowej opieki można uzyskać dodatkową kwotę pieniędzy na to dziecko oprócz kwoty podstawowej),
- dodatek na dojazdy (chodzi tu o pokrycie kosztów związanych z transportem poniesionych przez osoby trzecie).

b) Pobyt we własnym mieszkaniu

Ta forma zamieszkania ma miejsce, gdy dziecko mieszka we własnym domu. W dzień dziecko może przebywać w ośrodku rehabilitacyjnym, jednakże musi regularnie przebywać we własnym domu (uwarunkowania określone w § 32 Abs. 4 S.2 ff Estg).

W takim przypadku do podstawowych kosztów utrzymania można doliczyć:

1. koszty czynszu;
2. koszty opieki;
3. koszty dojazdów;
4. koszty związane bezpośrednio z upośledzeniem (Np. koszty prania, dodatkowe ubranie).

Uprawnieni do zasiłku rodzinnego

Głównym założeniem jest to, że składający wniosek rodzice mieszkają lub przebywają w Niemczech. Dla obcokrajowców przebywających w Niemczech są określone dodatkowe warunki, które muszą spełnić do uzyskania zasiłku rodzinnego¹¹⁵. Jeżeli warunki otrzymania zasiłku rodzinnego spełniają obydwój z rodziców, pieniądze mogą być przydzielone jednemu z nich. Jeżeli rodzice nie żyją to dziecko może otrzymywać świadczenia samo na siebie.

¹¹⁵ Tamże, s. 6.

a) Rodzice biologiczni

Jeżeli matka lub ojciec chcą się ubiegać o zasiłek rodzinny muszą przedstawić dokumenty potwierdzające pokrewieństwo między nimi. Jako biologiczną matkę, uznaje się kobietę, która dziecko urodziła. Ojcem może być mężczyzna, który:

1. jest w związku małżeńskim z kobietą podczas porodu,
2. mężczyzna, który uzna ojcostwo lub
3. ojcostwo zostało uznane przez sąd.

b) Rodzice adopcyjni

Rodzice adopcyjni mają prawo do ubiegania się o zasiłek rodzinny. Decyzję w tej sprawie podejmuje sąd. Jeżeli sąd rozpatrzy sprawę pozytywnie to pieniądze na dziecko przysługują od momentu otrzymania wyroku. Z chwilą przyjęcia dziecka do rodziców adopcyjnych wygasa prawo do zasiłku dla rodziców biologicznych.

c) Rodzice przybrani

Rodzice przybrani mają prawo do zasiłku rodzinnego na dziecko z innej rodziny, jeżeli przyjmą to dziecko do swojego domu, zaopiekują się nim i będą wychowywali je.

d) Dziadkowie

Dziadkowie mogą otrzymywać zasiłek rodzinny na wnuczka pod warunkiem, że wnuczek zamieszkuje razem z nimi. Jeżeli dziecko nie mieszka u dziadków warunki nie są spełnione i zasiłek rodzinny nie przysługuje.

e) Opiekunowie

Opiekunowie mogą ubiegać się o zasiłek rodzinny kiedy są związani z dzieckiem poprzez stworzenie dziecku warunków takich jak w rodzinie oraz ciągle przebywanie dziecka u nich. Dziecko musi być wychowywane przez opiekunów jak własne. Nie może też występować powiązanie dziecka (kontakt) z rodzicami biologicznymi. Prawo stanowi również, że można być opiekunem dla swojego rodzeństwa.

Opiekunowie przyjmując dziecko do domu decydują się na długoletnie wychowywanie dziecka stwarzając mu rodzinną atmosferę. W przypadku gdy dziecko osiąga pełnoletniość zasiłek rodzinny nie przysługuje ze względu na brak głównej przesłanki warunkującej stworzenie rodziny. Zasiłek rodzinny nie przysługuje również gdy osoba ubiegająca się o niego mieszka (żyje) z biologicznymi rodzicami.

f) Obcokrajowcy

Rodzice spoza Niemiec mogą ubiegać się o zasiłek rodzinny na podstawie pozwolenia na pobyt lub upoważnienia do pobytu. Nie wystarczy jednak sam fakt złożenia wniosku o pozwolenie przebywania na terenie Niemiec – ww. wniosek musi być uprawomocniony.

g) Wyjątki (specjalne traktowanie)

Mogą to być uznani azylanci, jak również obywatele wymienionych krajów: UE, Szwajcaria, Bośnia-Hercegowina, Serbia i Montenegro, Macedonia, Maroko, Tunezja, Turcja, Republika Czeczeni.

Dzieci brane pod uwagę podczas przyznawania zasiłku rodzinnego¹¹⁶

dzieci bezpośrednio spokrewnione z ubiegającym się,

1. dzieci adoptowane,
2. dzieci, które zostały przygarnięte przez rodziców przybranych,
3. wnuki, które mieszkają razem z dziadkami,
4. podopieczni, których składający wniosek przyjął do swojego domu na długi okres czasu w celu stworzenia rodzinnej atmosfery.

Pełne sieroty lub dzieci, które nie mogą stwierdzić miejsca pobytu swoich rodziców otrzymują zasiłek rodzinny na siebie pod warunkiem, że nie mieszkają z rodzicami adopcyjnymi, przybranymi, dziadkami lub opiekunami.

Przysługiwanie zasiłku rodzinnego dla dzieci poniżej 18 roku życia

Do ukończenia 18 roku życia zasiłek rodzinny przysługuje wszystkim dzieciom. Po 18 roku życia możliwe jest otrzymywanie zasiłku rodzinnego po spełnieniu pewnych warunków (opisane poniżej). Roszczenie o zasiłek rodzinny rozpoczyna się w miesiącu, w którym dziecko się urodziło a kończy się (warunkowo) w miesiącu w którym dziecko osiągnie 18 rok życia¹¹⁷.

Przysługiwanie zasiłku rodzinnego dla dzieci od 18 do 27 roku życia

Dziecko powyżej 18 roku życia może dostawać zasiłek rodzinny do ukończenia 27 roku życia pod warunkiem, że¹¹⁸:

- uczy się,
- przerwa między jedną nauką a drugą nie trwa dłużej niż 4 miesiące,
- nie może kontynuować nauki ze względu na brak miejsc,
- odbywa dobrowolną służbę.

Jeżeli dziecko uczy się zasiłek rodzinny jest płacony do końca 21 roku życia jeżeli dziecko nie podjęło żadnej pracy. Przy wszystkich wymienionych wypadkach należy zwrócić uwagę na dochody dziecka, które nie mogą przekroczyć pewnej granicy.

Dziecko może otrzymywać zasiłek rodzinny nawet powyżej 27 roku życia jeżeli jest niepełnosprawne (warunki otrzymywania zasiłku rodzinnego na dziecko niepełnosprawne opisane wyżej).

Miejsce pobytu dziecka

Zasiłek rodzinny jest płacony dla dzieci, które mieszkają lub regularnie przebywają w Niemczech. To samo dotyczy kiedy dziecko żyje w innym kraju UE lub w innym kraju z którym podpisano umowę o współpracy ekonomicznej. Ponadto po spełnieniu odpowiednich warunków możliwe jest przy pobieraniu zasiłku ro-

¹¹⁶ Bundesministerium der Justiz, Bundeskindergeldgesetz s. 7 § 2. – z dnia 11.10.1995 (z późn. zm. – ostatnia zmiana 7.12.2011 r.)

¹¹⁷ Bundesamt für Finanzen – Kindergeld..., dz. cyt., s. 8.

¹¹⁸ Tamże, s. 9.

dzinnego uwzględnienie dzieci znajdujących się w kraju z którym podpisana jest umowa międzynarodowa.

W takich sytuacjach podczas przyznawania zasiłku rodzinnego nie jest brana pod uwagę narodowość dziecka.

Zasiłek rodzinny – wielu upoważnionych¹¹⁹

Na to samo dziecko zasiłek rodzinny może otrzymywać tylko jedna osoba. Jest on płacony rodzicom u którego dziecko mieszka (matce lub ojcu). Jeżeli dziecko nie mieszka w domu rodziców zasiłek rodzinny otrzymuje ten rodzic, który płaci za utrzymanie dziecka. Jeżeli rodzice płacą na utrzymanie dziecka pieniądze w takiej samej wysokości, sami między sobą wybierają na kogo ma być płacony zasiłek rodzinny. Rodzice, którzy żyją oddzielnie (na stałe) mogą poprzez upoważnienie ustalić, które z nich będzie otrzymywać zasiłek rodzinny. Poprzez możliwość wyboru rodzica istnieje ewentualność wybrania tego z rodziców, który osiąga mniejsze dochody, w związku z czym możliwe jest uzyskanie większej kwoty zasiłku rodzinnego. Wyżej wymienione upoważnienie jest ważne tak długo, dopóki nie zostanie odwołane. Odwołanie jest możliwe w każdej chwili.

Jeżeli upoważnienie nie zostanie sporządzone, sąd ustala i wyznacza osobę odpowiedzialną do otrzymywania zasiłku rodzinnego. Jeżeli dziecko mieszka w domu jednocześnie z rodzicami i dziadkami, w pierwszej kolejności o zasiłek rodzinny może ubiegać się rodzic. Może on jednak zrezygnować z niego na rzecz dziadków. Oświadczenie z rezygnacji pobierania zasiłku rodzinnego na rzecz dziadków powinno być dostarczone do Kasy Rodzinnej (FamilienKasse) i potwierdzone pisemnie. Poprzez taką rezygnację możliwe jest otrzymywanie większej kwoty zasiłku rodzinnego przez dziadków.

Przykład

Rozwiedziona matka z trójką dzieci w wieku (5,7 i 9 lat) wraca do domu ojca. W tym samym domu mieszka jeszcze jej 15 letni brat. Na brata zasiłek rodzinny może otrzymywać tylko ojciec. Natomiast na dzieci matki, prawo do zasiłku rodzinnego ma zarówno matka jak i jej ojciec;

- jeżeli matka nie zrezygnuje z zasiłku rodzinnego, na rzecz jej ojca wtedy dostanie 552€ (184€ + 184€ + 184€). Dziadkowi należy się wtedy tylko 184€ za brata matki. Oznacza to, że w sumie otrzymają 736€ zasiłku rodzinnego na miesiąc.
- jeżeli matka zrezygnuje z zasiłku rodzinnego na rzecz swojego ojca, dostanie on 184€ na brata matki dzieci oraz na trzech wnuczków 184€ + 184€ + 190€. Oznacza to, że w przypadku rezygnacji matki na rzecz jej ojca suma zasiłku rodzinnego wzrasta o 8€ i wynosi na miesiąc 240€.

¹¹⁹ Tamże, s. 18.

Czas trwania i wysokość zasiłku rodzinnego

Od stycznia 2010 r. zasiłek rodzinny jest wypłacany co miesiąc w następującej wysokości¹²⁰:

1. na pierwsze dziecko	184€
2. na drugie dziecko	184€
3. na trzecie dziecko	190€
4. na każde następne	215€

Tabela 25. Wysokość zasiłku rodzinnego w zależności od liczby dzieci od 01-01-1949 do 01-01-2010

Okres	Zasiłek rodzinny na pierwsze dziecko	Zasiłek rodzinny na drugie dziecko	Zasiłek rodzinny na trzecie dziecko	Zasiłek rodzinny na czwarte dziecko	Zasiłek rodzinny na każde następne dziecko	Granica dochodu dziecka	DM / EUR
01.01.2010	184,00	184,00	190,00	215,00	215,00	7680,00	EUR
01.01.2009	164,00	164,00	170,00	195,00	195,00	7680,00	EUR
01.01.2004	154,00	154,00	154,00	179,00	179,00	7680,00	EUR
01.01.2002	154,00	154,00	154,00	179,00	179,00	7188,00	EUR
01.01.2001	270,00	270,00	300,00	350,00	350,00	14040,00	DM
01.01.2000	270,00	270,00	300,00	350,00	350,00	13500,00	DM
01.01.1999	250,00	250,00	300,00	350,00	350,00	13020,00	DM
01.01.1998	220,00	220,00	300,00	350,00	350,00	12360,00	DM
01.01.1997	220,00	220,00	300,00	350,00	350,00	12000,00	DM
01.01.1996	200,00	200,00	300,00	350,00	350,00	12000,00	DM
01.01.1992	70,00	130,00	220,00	240,00	240,00	-	DM
01.12.1991	50,00	130,00	220,00	240,00	240,00	-	DM
01.07.1990	50,00	130,00	220,00	240,00	240,00	-	DM
01.01.1982	50,00	100,00	220,00	240,00	240,00	-	DM
01.02.1981	50,00	120,00	240,00	240,00	240,00	-	DM
01.07.1979	50,00	100,00	200,00	200,00	200,00	-	DM
01.01.1979	50,00	80,00	200,00	200,00	200,00	-	DM
01.01.1978	50,00	80,00	150,00	150,00	150,00	-	DM
01.01.1975	50,00	70,00	120,00	120,00	120,00	-	DM
01.09.1970	-	25,00	60,00	60,00	70,00	-	DM
01.01.1964	-	25,00	50,00	60,00	70,00	-	DM
01.04.1961	-	25,00	40,00	40,00	40,00	-	DM
01.03.1959	-	-	40,00	40,00	40,00	-	DM
01.10.1957	-	-	30,00	30,00	30,00	-	DM
01.01.1955	-	-	25,00	25,00	25,00	-	DM
01.01.1949	-	-	-	-	-	-	DM

Źródło: Bundesamt für Finanzen – <http://zope.dz-portal.de/DZ/Kindergeld>

¹²⁰ Bundesministerium der Justiz, Bundeskindergeldgesetz s. 16 § 6.

Państwo niemieckie corocznie zwiększa kwotę zasiłku rodzinnego przysługującego rodzinom, jednocześnie pozostawiając bez zmian granicę dochodu dziecka, co ma ułatwić rodzinom otrzymywanie zasiłku na dzieci po ukończeniu 18 roku życia.

Zasiłek rodzinny nie przysługuje jeżeli dziecko ma roszczenia do:

- renty rodzinnej,
- renty wypadkowej,
- zasiłku rodzinnego wypłacanego za granicą – jeżeli jego wysokość jest porównywalna z zasiłkiem rodzinnym.

Dodatek na dziecko (Kinderzuschlag)

W styczniu 2005 r. ustawodawca ustanowił dodatek wychowawczy dla rodziców z niskimi dochodami. Roszczenia do niego mają rodzice, którzy mieszkają z małoletnimi dziećmi pod jednym dachem i których dochód pozwala na egzystowanie lecz nie pokrywa wszystkich wydatków na dziecko¹²¹. Jednakże osoby mające przyznane jakieś świadczenia z pomocy socjalnej, na przykład opisane w II Księdze Prawa Socjalnego – odbiorcy zasiłku dla bezrobotnych – dodatek wychowawczy im nie przysługuje.

Dodatek wychowawczy jest to dodatek do zasiłku rodzinnego, który przysługuje od stycznia 2005 r. w rodzinach nie mających dostatecznych dochodów. Najdłuższy okres wypłacania dodatku wychowawczego to 36 miesięcy¹²².

Osoby samotnie wychowujące dziecko jak również małżeństwa mogą starać się o dodatek rodzinny na dziecko, które mieszka razem z rodzicami i nie ukończyło 25 lat, jeżeli:

- jest pobierane na to dziecko Kindergeld (zasiłek rodzinny),
- dochód miesięczny rodziców przekracza granicę dochodu minimalnego (dla małżeństwa wynosi 900euro, dla osób samotnie wychowujących dzieci 600euro, granica dochodu minimalnego to np. dochód brutto wynikający z tymczasowego zatrudnienia, zasiłek dla bezrobotnych - Arbeitslosengeld I, zasiłek chorobowy etc.),
- uwzględnione dochody oraz majątek (dochód brutto pomniejszony o ewentualne odprowadzane składki=dochód netto) nie przekracza granicy dochodu maksymalnego,
- dla rodziców korzystniejszy jest dodatek na dzieci i dlatego nie starają się o zasiłek dla bezrobotnych (Arbeitslosengeld II/Sozialgeld). Jeżeli rodzice otrzymują zasiłek dla bezrobotnych (Arbeitslosengeld II) lub korzystają z pomocy socjalnej lub z innych świadczeń, nie przysługuje im dodatek na dzieci.

¹²¹ www.arbeitsagentur.de

¹²² Bundeskindergeldgesetz z 29 grudnia 2003r. BGBl. I nr. 68 S. 3076 § 6a ust. 2 w mocy os 1 stycznia 2004 r.

Dodatek wychowawczy określany jest według dochodu i majątku rodziców i dzieci. Maksymalnie może wynosić 140€ miesięcznie na każde małoletnie dziecko¹²³.

Dodatkowo od 2009 roku rodzice samotnie wychowujący dzieci otrzymują dodatkowe świadczenie na dzieci uczące się w wys. 100 euro. Aby otrzymywać to świadczenie dziecko musi uczęszczać do szkoły ogólnokształcącej lub zawodowej i nie pobiera wynagrodzenia podczas uczenia się zawodu. Dodatek na dzieci jest wypłacany co miesiąc wraz z zasiłkiem rodzinnym.

Familienkasse wydaje pisemną decyzję dotyczącą składania wniosku o dodatek na dzieci. O w/w dodatek można starać się wyłącznie w Familienkasse przy Bundesagentur für Arbeit (Urząd Pracy). Familienkasse jest odpowiedzialna za rozpatrywanie oraz przyjmowanie wniosków.

Zasiłek dla dzieci uczących się (Kinderbetreuungskosten)

Kinderbetreuungskosten są to koszty związane z utrzymaniem dzieci uczących się. Zaliczane są do kosztów ponoszonych przez rodziców związanych z kształceniem się dzieci. Zwrot kosztów można uzyskać od Agentur für Arbeit (odpow. Urząd Pracy). Ubiegać się o to mogą rodzice dzieci, które nie ukończyły 15 roku życia.

Do kosztów związanych z utrzymaniem dziecka uczącego się zalicza się:

- opłacanie chesnego w przedszkolu lub żłobku;
- koszty związane z opłaceniem niani;
- wydatki związane ze sprawowaniem opieki nad dzieckiem przez sąsiadów czy krewnych.

Niemiecki Urząd Pracy uznaje, że koszty wyżywienia (Verpflegungskosten) nie są kosztami związanymi z utrzymaniem dziecka.

Zwrot ww. kosztów wypłaca co miesiąc Agentur für Arbeit w wys. 130 euro, bez względu na poniesione koszty związane z utrzymaniem dziecka.

Zasiłek macierzyński (Mutterschaftsgeld)

Zasiłek macierzyński (ekwiwalent wynagrodzenia) przysługuje kobietom w ciąży w okresie ochronnym matek oraz kobiet w ciąży (Mutterschutzfrist). Okres ten rozpoczyna się na 6 tygodni przed rozwiązaniem i trwa do 8 tygodni po narodzinach dziecka. Warunkiem ubiegania się o w/w zasiłek jest ubezpieczenie w państwowej kasie chorych (gesetzliche Krankenkasse), co wiąże się z odprowadzaniem składek zdrowotnych oraz emerytalnych.

Zasiłek macierzyński otrzymują kobiety, które przed rozpoczęciem okresu ochronnego:

¹²³ Tamże, § 6a ust. 2

- były w stosunku pracy, zatrudnione,
- wykonywały prace chałupnicze,
- zasiłek macierzyński otrzymują kobiety, których pracodawca w trakcie ciąży lub podczas trwania okresu ochronnego po narodzinach dziecka za porozumieniem właściwego dla sprawy organu wypowiedział stosunek pracy.

Zasiłek macierzyński nie przysługuje:

- kobietom zajmującym się gospodarstwem domowym,
- urzędnikom, chyba, że nastąpiła zmiana stosunku pracy w trakcie trwania okresu ochronnego,
- osobom samozatrudnionym,
- kobietom będącym na urlopie bezpłatnym, który kończy się po upływie okresu ochronnego lub podczas którego kobieta nie weszła w żaden stosunek pracy,
- kobietom będącym na urlopie wychowawczym, który kończy się po upływie okresu ochronnego,
- kobietom, które podczas urlopu wychowawczego nie były zatrudnione,
- osobom bezrobotnym niezarejestrowanym w niemieckim urzędzie pracy nie przysługuje zasiłek macierzyński, ponieważ jest on ekwiwalentem wynagrodzenia.

Przez cały okres ochronny państwowa kasa chorych wypłaca zasiłek macierzyński w wysokości maksymalnie 13 euro na każdy dzień roboczy. Pracodawca jednocześnie powiększa wypłacany przez państwową kasę chorych zasiłek macierzyński do wysokości wynagrodzenia netto. Wysokość świadczenia obliczana jest ze średniego wynagrodzenia netto z ostatnich 3 miesięcy sprzed rozpoczęcia okresu ochronnego (wliczane są do tego również nadgodziny).

Wysokość wypłacanego przez niemiecką kasę chorych zasiłku macierzyńskiego zależy od średniego dochodu netto trzech ostatnich miesięcy. Dochód netto przeliczany jest na dni pracy. Jeżeli średnie wynagrodzenie netto nie przekracza 390 euro (na dzień), zasiłek macierzyński wypłacany jest tylko przez niemiecką kasę chorych.

Jeżeli jest się ubezpieczonym lub bezrobotnym, wnioski o przyznanie zasiłku macierzyńskiego należy składać we właściwej dla Państwa kasie chorych. Jeżeli jest się bezrobotnym maksymalna wysokość zasiłku nie wynosi 13 euro, jego wysokość zależy od wysokości wypłacanego zasiłku dla bezrobotnych (Arbeitslosengeld I i II).

W przypadku ubezpieczenia w prywatnej kasie chorych przyszłe mamy otrzymują wynagrodzenie netto minus 13 euro (kwota, którą wypłacają kasy chorych jako zasiłek rodzinny) na każdy dzień roboczy. Prywatne kasy chorych nie wypłacają zasiłku macierzyńskiego. Jednak osoby należące do takiej kasy chorych mogą starać się o jednorazowy zasiłek macierzyński, którego maksymalna wysokość wynosi 210 euro. Wnioski należy składać w Federalnym Zakładzie Ubezpieczeń dla Pracowników (Bundesversicherungsamt).

Zasiłek wychowawczy (Erziehungsgeld/ Elterngeld)

Zasiłek wychowawczy nie jest rodzajem pożyczki jest to finansowany z podatków rodzaj zapomogi dla rodziny przyznawany w celu zapewnienia warunków wychowawczych dziecka. Zarówno rodzice ze ślubem jak i bez ślubu są równouprawnieni do otrzymywania zasiłku wychowawczego.

Przy uwzględnianiu zasiłku wychowawczego brane pod uwagę są dochody rodziców. Zasiłek wychowawczy jest płacony na matkę lub ojca dziecka. Prawo do niego może być jednak wymieniane między odbiorcami czyli może go pobierać raz matka raz ojciec¹²⁴.

Poza pewnymi wyjątkami warunki do otrzymywania zasiłku wychowawczego są następujące:

- przebywanie w Niemczech;
- osobista opieka nad dzieckiem;
- przebywanie na urlopie wychowawczym.

Dla osób, które urodziły się w 1986 roku i później został wprowadzony dodatek Erziehungsgeld (zasiłek wychowawczy), będący pomocą państwa dla rodziców wychowujących co najmniej jedno dziecko. W założeniu ma to być pomoc finansowa dla tego rodzica, który wykonuje pracę w niepełnym wymiarze godzin (maksymalnie 30 godzin tygodniowo). Nie dotyczy to więc np. studentów. Ograniczeniem są określone dochody.

Dokładna kwota pomocy jest uzależniona od miesięcznych dochodów. Jeśli wnioskujący zdecyduje się na regulację budżetową (Budgetbetrag), otrzymuje 450 euro miesięcznie przez okres 12 miesięcy, przy czym okres ten nie może być przedłużony. Jeśli zaś rodzice decydują się na rozwiązanie regulowane (Regelbetrag) otrzymują na początku 300 euro, miesięcznie przez okres roku, potem zasiłek może być przedłużony o dalszy rok. Zasiłek przysługuje na każde dziecko, czyli np. bliźnięta mają prawo do podwójnego świadczenia.

Jak wspomniano powyżej prawo rozróżnia dwie możliwości otrzymywania zasiłku wychowawczego¹²⁵:

- Regelbetrag 300€,
- Budget 450€.

Jeżeli dochód rodziców uwzględniony w granicach dochodów wyznaczonych przez ustawę o zasiłku wychowawczym nie jest przekroczony to dodatek przysługuje im na każde dziecko w wysokości 300€. Wtedy rodzice mogą ubiegać się o ten dodatek od dnia urodzenia dziecka aż do drugich urodzin dziecka czyli skończenia przez dziecko 24 miesiąca życia.

¹²⁴ Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend – Erziehungsgeld, Elternzeit – Regelungen ab. 1.1.2004. s. 7.

¹²⁵ Gesetz zum Erziehungsgeld und Elternzeit BGBl. I 1085, 2154.

Jeżeli zdecydują się na opcję Budget to mogą wtedy otrzymać dodatek w kwocie 450€, ale okres jego pobierania kończy się z momentem skończenia przez dziecko 12 miesiąca życia¹²⁶.

Rodzice muszą się zdecydować czy wolą pobierać Regelbetrag czy Budget. Pomocą i poradą w wyborze opcji zajmuje się punkt udzielający informacji o zasiłku wychowawczym.

W szczególnych wypadkach decyzję dotyczącą wybranej opcji można zmienić. Do takich przypadków można zaliczyć:

- ciężką chorobę, upośledzenie lub śmierć jednego z rodziców lub dziecka,
- zagrożoną egzystencję finansową rodziny,
- urodzenie następnego dziecka w trakcie pobierania zasiłku wychowawczego.

Jeżeli rodzice nie zdecydują się na opcję jaką chcą pobierać automatycznie przyznawany jest Regelbetrag.

Po urodzeniu dziecka występuje okres ochronny w którym przyznawany jest zasiłek macierzyński – w kwocie 10€ przy wariacie Regelbetrag i 13€ przy wariacie Budget¹²⁷.

Zasiłek wychowawczy występuje jako dopełnienie zasiłku macierzyńskiego w przypadku gdy zasiłek macierzyński jest mniejszy od zasiłku wychowawczego.

Podczas naliczania zasiłku macierzyńskiego istnieją pewne wyjątki¹²⁸:

- zasiłek macierzyński na następne dziecko nie można doliczyć do zasiłku wychowawczego wcześniej urodzonego dziecka,
- zasiłek macierzyński nie jest doliczany do narodowego zakładu ubezpieczeń,
- kiedy ojciec na czas trwania okresu ochronnego matki (Mutterschutzfrist) wytacza swoje roszczenia do zasiłku wychowawczego to wtedy zasiłek macierzyński nie jest mu przyznawany (doliczany do sumy zasiłku wychowawczego).

Prawo do zasiłku wychowawczego mają rodzice którzy¹²⁹:

- mieszkają lub przebywają w Niemczech,
- wychowują i opiekują się dzieckiem samodzielnie,
- mają prawo do opieki nad dzieckiem i mieszkają w jednym domu,
- nie pracują lub pracują mniej niż 30 godzin w tygodniu.

Również bez miejsca zamieszkania lub stałego przebywania w Niemczech można otrzymywać zasiłek wychowawczy pod warunkiem, że:

¹²⁶ Bundesministerium für Familie, Senioren..., dz. cyt., s. 13.

¹²⁷ Bundesgesetzblatt Jahrgang 2004 Teil I nr. 6 ausgegeben zu Bonn am 17 Februar 2004 s. 210 § 7 ust. 2.

¹²⁸ Bundesministerium für Familie, Senioren..., dz. cyt., s. 14.

¹²⁹ Bundesgesetzblatt Jahrgang 2004 Teil I nr. 6..., dz. cyt., s. 207 § 1.

- osoby, które poprzez swojego pracodawcę tymczasowo zostały odesłane z miejsca pracy,
- pozagraniczni z krajów sąsiadujących z Niemcami, którzy pracują przynajmniej 15 godzin tygodniowo w Niemczech.

Zasiłek wychowawczy mogą otrzymywać również obywatele UE mieszkający w innym państwie członkowskim UE, pracujący w służbie publicznej lub zatrudnieni w Niemczech. W stosunku do nich stosowane są specjalne warunki określone przez § 1 Abs. 7 BerzGG.

Zasiłek wychowawczy otrzymują ojcowie lub matki niezależnie od ich dotychczasowego zajęcia. Zasiłek wychowawczy jest przyznawany również gospodyniom lub gospodarzom domowym, pracownicy i pracownikowi, urzędnicze lub urzędnikowi.

Jeżeli rodzice spełniają określone warunki ustawowe do otrzymywania zasiłku wychowawczego sami ustalają, które z nich będzie otrzymywać świadczenie. W trakcie jego pobierania mogą się zmieniać odbiorcy świadczenia czyli raz może pobierać matka raz ojciec. Poprzez zmianę odbiorcy świadczenia okres otrzymywania zasiłku wychowawczego nie zmienia się.

a) Rodzice bez ślubu

Jeżeli matka dziecka wyrazi zgodę to ojciec nawet jeżeli nie są w związku małżeńskim ma prawo do pobierania zasiłku wychowawczego.

b) Rodzice adopcyjni

Zasiłek wychowawczy przysługuje także na dzieci adoptowane. Moment (czas) w którym można pobierać pieniądze na adoptowane dziecko rozpoczyna się z dniem przyjęcia dziecka do rodziny rodziców adopcyjnych).

c) Osoby uczące się

Osoby uczące się – uczennice lub uczniowie, studentki lub studenci, dostają zasiłek wychowawczy niezależnie od tego czy przerwą naukę czy nie. Nie muszą ograniczać swojej działalności (nauki) do 30 godzin tygodniowo.

d) Obcokrajowcy w Niemczech

Dla obywateli i obywaterek UE mieszkających w Niemczech istnieją takie same prawa jak dla rodowitych Niemców. Dotyczy to także uznanych azylantów lub uciekinierów. Inni obcokrajowcy, aby mieć prawo do zasiłku wychowawczego muszą mieć pozwolenie na pobyt.

e) Pracujący w niepełnym wymiarze godzin

Praca w niepełnym wymiarze godzin nie przeszkadza w otrzymywaniu zasiłku wychowawczego pod warunkiem, że czas pracy nie przekracza 30 godzin tygodniowo. Dotyczy to pracowników i pracownic, urzędniczek i urzędników jak również samozatrudnionych i pomagającym im członkom rodziny (dotyczy samozatrudnionych).

Osoby zatrudnione przez pracodawcę mają przez niego wyznaczony niepełny wymiar pracy. Natomiast osoby samozatrudniające się muszą wyjaśnić na czym polega ograniczenie wymiaru godzin ich pracy. W specjalnych przypadkach możliwa jest praca powyżej 30 godzin tygodniowo – dotyczy to osób samotnie wychowujących dzieci. Wysokość dochodu w niepełnym wymiarze godzin pracy jest uwzględniana przy naliczaniu zasiłku wychowawczego.

f) Szczególne przypadki¹³⁰

§ 1 Abs. 5 BerzGG¹³¹ określa szczególne przypadki określające opiekę lub wychowanie w warunkach umożliwiających dalszą pracę. Szczególne przypadki mają miejsce gdy:

- jedno z rodziców nie żyje,
- jedno z rodziców jest ciężko chore, ciężko upośledzone lub gdy samotny rodzic musi być w pełni zatrudniony aby zapewnić warunki egzystencjalne (bez konieczności ciągłej ingerencji pomocy socjalnej).

Dzieci, na które, przysługuje prawo do zasiłku wychowawczego muszą mieszkać razem z rodzicami uprawnionymi do pobierania zasiłku wychowawczego na te dzieci. Podczas przebywania w pracy (rodziców) dziecko może znajdować się pod nadzorem osób spokrewnionych lub w żłobku.

Progi dochodowe

Progi dochodowe od 1-6 miesiąca życia dziecka¹³²

Regelbetrag

Przez pierwsze 6 miesięcy życia dziecka granica dochodu dla małżeństwa z jednym dzieckiem wynosi 30.000€ rocznie (nie może przekroczyć tej sumy). W przypadku rodzica samotnie wychowującego dziecko granica dochodu, której nie można przekroczyć to 23.000€ rocznie.

Budget

Dla małżeństwa z jednym dzieckiem granica dochodu wynosi 22.086€ rocznie. W przypadku rodzica samotnie wychowującego dziecko granica dochodu, której nie można przekroczyć to 19.086€ rocznie.

Granice te zwiększają się z każdym następnym dzieckiem o 3.140€ rocznie. Jeżeli wykazany dochód przekracza granice dochodu to wtedy zasiłek wychowawczy nie przysługuje na pierwsze 6 miesięcy życia dziecka.

¹³⁰ Bundesministerium für Familie, Senioren..., dz. cyt., s. 17.

¹³¹ Ustawa o zasiłku z tytułu opieki nad dzieckiem i urlopie wychowawczym, zwana dalej „BerzGG”.

¹³² Tamże, s. 18.

Tabela 26. Progi dochodowe od 1-6 miesiąca życia dziecka

Progi dochodowe od 1-6 miesiąca życia dziecka (dochód roczny netto wyrażony w Euro)			
	Ilość dzieci	Regelbetrag	Budget
Para Rodzic samotnie wychowujący	1	30.000 €	22.086 €
		23.000 €	19.086 €
Para Rodzic samotnie wychowujący	2	33.140 €	25.226 €
		26.140 €	22.226 €
Para Rodzic samotnie wychowujący	3	36.280 €	28.366 €
		29.280 €	25.366 €
Para Rodzic samotnie wychowujący	4	39.420 €	31.506 €
		32.560 €	28.506 €

Źródło: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend – Erziehungsgeld, Elternzeit Das Bundeserziehungsgeldgesetz – Regelungen ab 1. 1. 2004 – s. 19

Progi dochodowe od 7 miesiąca życia dziecka¹³³

Po skończeniu 7 miesiąca życia dziecka roczna granica dochodu dla pary małżeńskiej z jednym dzieckiem wynosi 16.500€. W przypadku rodzica samotnie wychowującego dziecko granica dochodu, której nie można przekroczyć to 13.500€ rocznie.

Tabela 27. Progi dochodowe od 7 miesiąca życia dziecka

Progi dochodowe od 7 miesiąca życia dziecka (dochód roczny netto wyrażony w Euro)			
	Ilość dzieci	Zasilek wychowawczy pełny	Zasilek wychowawczy ograniczony (obcięty)
Para Rodzic samotnie wychowujący	1	16.500 €	22.086 €
		13.500 €	19.086 €
Para Rodzic samotnie wychowujący	2	19.640 €	25.226 €
		16.640 €	22.226 €
Para Rodzic samotnie wychowujący	3	22.780 €	28.366 €
		19.780 €	25.366 €
Para Rodzic samotnie wychowujący	4	25.920 €	31.506 €
		22.920 €	28.506 €

Źródło: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend – Erziehungsgeld, Elternzeit Das Bundeserziehungsgeldgesetz – Regelungen ab 1. 1. 2004 – s. 20

¹³³ Tamże, s. 20.

Granice te zwiększają się z każdym następnym dzieckiem o 3.140€. Jeżeli rodzice zarabiają więcej zasiłek wychowawczy jest redukowany (zmniejszana jest jego wartość). W przypadku Regelbetrag jest zmniejszany o 5,2% natomiast w przypadku opcji Budget zasiłek wychowawczy jest zmniejszany o 7,2%.

Dochodem branym pod uwagę podczas przyznawania zasiłku wychowawczego od 1-12 miesiąca życia dziecka jest dochód z roku kalendarzowego narodzin dziecka. Jeżeli dziecko jest adoptowane brany jest pod uwagę dochód z roku kalendarzowego przed przyjęciem dziecka i rok w którym dziecko zostało przyjęte.

Jeżeli osoba upoważniona nie pracuje to jej dochód określany jest z roku kalendarzowego przed narodzinami dziecka. Jeżeli dochodu z ostatniego roku nie da się określić to bierze się pod uwagę dochód z roku jeszcze wcześniejszego.

Jeżeli dochód w czasie pierwszego lub drugiego roku życia dziecka lub w czasie pierwszego lub drugiego roku od adopcji dziecka zmniejszył się o przynajmniej 20%, to wtedy wnioskodawcy składają nowy wniosek o rozpatrzenie wysokości zasiłku wychowawczego. Jeżeli w czasie pobierania zasiłku wychowawczego urodzi się kolejne dziecko wniosek o zasiłek wychowawczy rozpatrywany jest ponownie.

Warunki dochodowe określone są w § 2 Abs. 1 i 2 ustawy o podatku dochodowym. Dochody te to¹³⁴:

- dochód z niesamodzielnej pracy;
- dochód z samodzielnej pracy;
- dochód z firmy;
- dochód z prowadzenia gospodarstwa;
- dochód z wynajmu;
- inne dochody według § 22 ustawy o podatku dochodowym.

Z dniem 01.01.2007 w życie wszedł nowy zasiłek pod nazwą Elterngeld, przysługujący pracownikom prowadzącym działalność gospodarczą, urzędnikom uczniom i studentom. W zasadzie okres jego wypłacania to pierwsze 12 miesięcy życia dziecka. W odróżnieniu od dotychczasowego Erziehungsgeld zmianie uległa głównie wysokość nowego zasiłku, który teraz zależy jest od dochodu netto osiąganego przez ostatni rok przez tego z rodziców, który poświęci się wychowaniu dziecka i zrezygnuje na ten czas z pracy. Miesięcznie można liczyć na zasiłek w wysokości 67% dochodu netto, który jednak nie może przekroczyć granicy 1800 euro. Dolną granicę ustalono na poziomie 300 euro. Z zajęcia zarobkowego może przynajmniej na 2 miesiące zrezygnować drugi z rodziców, który także chce wychowywać dziecko i również otrzyma wtedy za ten okres Elterngeld. Elterngeld może zostać wypłacony wstecz najwyżej za trzy miesiące.

Powyższe zasiłki wypłacane są najchętniej osobom posiadającym obywatelstwo, lub będącymi w związku z Niemcem. Jednak z relacji Polaków, mieszkają-

¹³⁴ Tamże, s. 22.

cych w Niemczech wynika, że szansę ma każdy kto zada sobie trud złożenia odpowiednich wniosków w odpowiednim czasie.

Zasiłek opiekuńczy¹³⁵

Potrzebujący opieki mogą zamiast domowej opieki złożyć wniosek o zasiłek opiekuńczy. Wymogiem jest aby potrzebujący opieki za pomocą zasiłku opiekuńczego był w stanie otrzymać wymaganą dla siebie podstawową opiekę. Zasiłek wypłacany jest miesięcznie i wynosi na miesiąc kalendarzowy:

- dla potrzebujących opieki stopnia I 205 €
- dla potrzebujących opieki stopnia II 410 €
- dla potrzebujących opieki stopnia III 665 €

Od 1 stycznia 2012 obowiązują następujące kwoty zasiłku:

- I stopień opieki: 235,00 €
- II stopień opieki: 440,00 €
- III stopień opieki: 700,00 €

Pieniądze wypłacane są przez kasę chorych. Z tego wynika, iż pierwszy podwyższony zasiłek odbiorcy otrzymali już pod koniec grudnia 2011 r.

Jeżeli prawo do zasiłku nie trwa pełny miesiąc kalendarzowy to suma pieniędzy na jest odpowiednio minimalizowana. Miesiąc jest traktowany jako 30 dni. Potrzebujący pomocy w formie zasiłku opiekuńczego muszą korzystać z porad oferowanych przez instytucje opiekuńcze:

- osoby z I i II stopniem raz na pół roku;
- osoby z III stopniem raz na kwartał.

Opieka ta ma służyć zapewnieniu wysokiej jakości opieki w warunkach domowych i systematycznej pomocy w opiekowaniu się osobą niepełnosprawną.

Zasiłek alimentacyjny (Unterhaltsvorschuss)

Samotnie wychowujący ojcowie lub matki są często w trudnej sytuacji; muszą pracować, a poza tym utrzymać dom i wychowywać dzieci. Wiele z nich ma problemy finansowe i nikłe szanse na otrzymanie normalnie płatnej pracy (zapewniającej normalną egzystencję).

Trudna sytuacja osób samotnie wychowujących polega również na tym, że uczęszczanie dzieci do przedszkola lub szkoły nie pokrywa się z godzinami pracy rodzica. Wszystkie te czynniki doprowadzają do tego, że osoby samotne bardzo szybko, wręcz uzależniają się od (Urzędu Socjalnego) Sozialamt¹³⁶.

Zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica oferuje przejściową pomoc w trudnej sytuacji życiowej lub wychowawczej – nawet przy nieznanym ojcostwie. Ponadto utrata dochodu dotycząca samotnego wychowywania (brak dochodu

¹³⁵ Sozialgesetzbuch 11 § 37.

¹³⁶ Wydział opieki społecznej.

współmałżonka) jest dzięki zasiłkowi dla samotnie wychowującego rodzica przynajmniej częściowo wyrównywana.

Uprawnieni do zasiłku

Zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica przysługuje na dziecko kiedy¹³⁷:

- ma stałe miejsce zamieszkania w Niemczech,
- mieszka u samotnie wychowującego rodzica,
- od drugiego rodzica nie dostaje lub dostaje nieregularnie pieniądze na utrzymanie,
- nie skończyło 12 roku życia.

Dzieciom zza granicy zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica przysługuje kiedy samotnie wychowujący rodzic ma pozwolenie na pobyt w Niemczech. Azylantom zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica również przysługuje ze względu na posiadanie pozwolenia na pobyt w Niemczech.

Zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica nie przysługuje na dzieci, których samotnie wychowujący rodzice pochodzą spoza Niemiec, a pracodawca sprowadził ich do kraju¹³⁸.

Dziecko i samotnie wychowujący rodzic muszą mieszkać w jednym domu. Jednakże dom nie musi być własnością rodzica (może być np. wynajmowany, samotny rodzic wraz z dzieckiem może mieszkać w domu dziadków).

Rodzic nie jest uznany za osobę samotnie wychowującą jeżeli żyje w związku małżeńskim lub jeżeli nie jest w związku, a żyje i wspólnie wychowuje dziecko razem ze współpartnerem (konkubentem).

Wysokość zasiłku

Wysokość zasiłku dla samotnie wychowującego rodzica zależna jest od wieku dziecka. Od 01-07-2003 obowiązują następujące stawki zasiłku¹³⁹:

w starych landach:

- dla dzieci do 6 roku życia 122€ miesięcznie
- dla dzieci od 7 do 12 roku życia 164€ miesięcznie

w nowych landach:

- dla dzieci do 6 roku życia 106€ miesięcznie
- dla dzieci od 7 do 12 roku życia 145€ miesięcznie

Od 1 lipca 2005 roku uległa zmianie kwota wysokości zasiłku dla samotnie wychowującego rodzica i wynosi:

w starych landach:

¹³⁷ Unterhaltsvorschussgesetz vom 23 Juli 1979 9BGBI. I S. 1184), in der Fassung der Bekanntmachung vom 02 Januar 2002 (BGBI. I S. 2,615) § 1 ust. 1.

¹³⁸ Unterhaltsvorschussgesetz vom 23 Juli 1979 9BGBI. I S. 1184) ..., dz. cyt., § 1 ust. 2a.

¹³⁹ Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend – Unterhaltsvorschuss – Regelungen ab. 1.1.2005. s. 8.

- dla dzieci do 6 roku życia 127€ miesięcznie
- dla dzieci od 7 do 12 roku życia 170€ miesięcznie

w nowych landach:

- dla dzieci do 6 roku życia 111€ miesięcznie
- dla dzieci od 7 do 12 roku życia 151€ miesięcznie

Różnice w kwocie dodatku w starych i nowych landach starają się być na bieżąco wyrównywane.

Od sumy zasiłku odliczane jest:

- zasiłek drugiego rodzica lub suma jaką otrzymuje dziecko w przypadku śmierci rodzica lub opiekuna.

Od sumy zasiłku dla samotnie wychowującego rodzica nie są odliczane inne dochody dziecka i dochód samotnie wychowującego rodzica.

Okres trwania zasiłku

Zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica płacony jest najdłużej przez 72 miesiące. Wypłacanie pieniędzy z tytułu zasiłku kończy się w momencie, kiedy dziecko zaczyna 12 rok życia. W przypadku gdy zasiłek nie został wypłacony przez pełne 72 miesiące, a granica 12 roku życia dziecka jest przekroczona to zasiłek nie jest wypłacany dalej¹⁴⁰.

Brak uprawnień do zasiłku

Prawo do zasiłku nie przysługuje gdy:

- rodzic nie chce podać do wiadomości stanu majątkowego,
- nie chce współpracować przy ustalaniu ojcostwa lub miejsca pobytu drugiego rodzica,
- rodzice są małżeństwem i mieszkają razem,
- rodzic płaci regularnie na wychowanie dziecka.

Wniosek o świadczenie według prawa musi być wniesiony w formie pisemnej. Wniosek składa się w punkcie jakim jest Unterhaltsvorschussstelle. Zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica jest wypłacany świadczeniobiorcy miesiąc z wyprzedzeniem.

Przypadki, w których zasiłek jest świadczeniem nienależnie pobranym¹⁴¹

Jeżeli zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica na dziecko został przyznany bezprawnie to suma zasiłku musi być w jakiś sposób zwrócona. Nieprawidłowe otrzymanie pieniędzy może być spowodowane:

- umyślnym lub nieumyślnym, złym lub niepełnym wypełnieniem podania,
- nie podaniem w odpowiednim czasie zmian we wniosku,

¹⁴⁰ Tamże, s. 9.

¹⁴¹ Unterhaltsvorschussgesetz vom 23 Juli 1979 9BGBl. I S. 1184) ..., dz. cyt., § 5 ust. 1.

- świadomość, że dziecku nie przysługuje zasiłek, a mimo to ubieganie się o niego.

Podczas całego okresu otrzymywania zasiłku należy na bieżąco informować punkt wypłacający świadczenie o zmianach w budżecie rodziny.

Jugendamt¹⁴² powinien być w szczególności informowany, kiedy:

- dziecko już nie mieszka z rodzicem,
- rodzice zawierają związek małżeński lub mieszkają razem,
- nastąpiła zmiana miejsca zamieszkania,
- nieznany dotąd adres współmałżonka jest znany,
- drugi rodzic płaci regularnie pieniądze na dziecko,
- kiedy drugi rodzic umrze.

Jeżeli świadczeniobiorca nie poinformuje urzędu o powyższych zmianach, wtedy zostaje pociągnięty do odpowiedzialności finansowej i musi oddać nadpłacone kwoty pieniędzy.

Pracownicy biur w regularnych odstępach przeprowadzają wywiady w celu sprawdzenia czy warunki na jakich wypłacany jest zasiłek nie uległy zmianie. Sprawdzane jest m.in.:

- czy mieszka się z drugim rodzicem,
- czy rodzice wzięli ślub,
- czy dziecko mieszka cały czas w domu,
- czy nie zmienił się rewir Jugendamt.

Ponadto rodzic nie powinien być odciążony od odpowiedzialności finansowej na dziecko jeżeli państwo wypłaca zasiłek dla samotnie wychowującego rodzica.

Zasiłek mieszkaniowy (Wohngeld)

To świadczenie socjalne jest dodatkiem do kosztów utrzymania. Możliwe jest do otrzymania po złożeniu odpowiedniego wniosku. Dodatek mieszkaniowy wypłacany jest w połowie przez państwo, w połowie przez gminy. Osoby pobierające zasiłek socjalny i otrzymujące pomoc z tytułu ofiar wojennych otrzymują zasiłek mieszkaniowy zawsze bez składania wniosku.

Do zasiłku mieszkaniowego każdemu przysługuje prawo tak więc każdy, kto spełnia warunki może z niego korzystać. Wnioski o przyznanie zasiłku mieszkaniowego można uzyskać we wszystkich ośrodkach administracji gminnej, miejskiej lub dzielnicowej. Również w tych miejscach można uzyskać bezpłatną pomoc przy wypełnieniu wniosku. Odpowiedź o przyznaniu lub odmowie zasiłku musi być udzielona w formie pisemnej przez odpowiedzialny urząd.

Do wniosku o zasiłek mieszkaniowy powinny zostać dołączone dokumenty (Jeśli nie można zgromadzić wszystkich wymaganych natychmiast, należy wniosek wypełnić, złożyć i brakujące zaświadczenia dostarczyć później):

¹⁴² Jugendamt – urząd opieki nad nieletnimi.

Zaświadczenia o dochodach brutto wszystkich współfinansujących budżet domowy osób

1. W przypadku zatrudnionych: zaświadczenie o zarobkach (Verdienstbescheinigungen);
- W przypadku rencistów: zaświadczenie o wysokości renty (Rentenbescheide) z uwzględnieniem ostatnich zmian.
2. W przypadku prowadzących działalność gospodarczą:
 - Podatek dochodowy – zaświadczenie o przedpłacie (Einkommensteuer-Vorauszahlungsbescheid);
 - Informacja o ostatnim podatku dochodowym (Einkommensteuerbescheid);
 - Deklaracja ostatniego podatku dochodowego (Einkommensteuererklärung).
3. W przypadku otrzymujących alimenty: zaświadczenie o rodzaju, wysokości świadczenia.
4. W przypadku dzieci: zaświadczenie o wysokości zasiłku na dziecko (Nachweis über Kindergeld).
5. W przypadku bezrobotnych: zaświadczenie z Urzędu Zatrudnienia o wysokości pobieranych świadczeń.
6. W przypadku uczących się: zaświadczenie o rodzaju, wysokości opłat związanych z nauką.
7. W przypadku otrzymujących świadczenia socjalne i ofiar wojennych: zaświadczenie o rodzaju, wysokości świadczeń.
8. Zaświadczenia o innych obciążeniach.

Zaświadczenia o czynszu

- Umowa najmu (Mietvertrag) i zaświadczenia związane kosztami;
- Zaświadczenie o podnajęciu (Nachweis über Untervermietung);
- W uzasadnionych przypadkach wielkość powierzchni mieszkalnej.

Wysokość świadczenia uzależniona jest od wysokości zarobków w rodzinie, liczby domowników oraz wysokości czynszu. Wysokość zasiłku obliczana jest w poszczególnych komunach na podstawie skomplikowanych formuł. Podstawową zasadą otrzymania zasiłku mieszkaniowego (Wohngeld) jest wysokość zarobków netto, a ta wynosi:

- w jednoosobowym gospodarstwie domowym 870 euro,
- dwie osoby: 1190€, - trzy osoby: 1450€, - cztery osoby: 1900€, pięć osób: 2180€.

Wohngeld można otrzymać również przy wyższych zarobkach netto, jednak wówczas jego wysokość ulega zmniejszeniu. Można starać się o zwiększenie zasiłku gdy zwiększeniu ulegnie liczba członków gospodarstwa domowego, czynsz wzrośnie o przeszło 15% lub zarobki ulegną zmniejszeniu o 15%.

Konkluzje dla polityki rodzinnej państwa polskiego

W celu wzmocnienia znaczenia bezpośredniej pomocy finansowej rodzinom ponoszącym koszty utrzymania i wychowania młodzieży potrzebne jest podniesienie dochodowego znaczenia świadczeń rodzinnych. Największa miesięczna kwota zasiłku rodzinnego w opisywanych krajach UE występuje w Niemczech. Obecnie wysokość zasiłków rodzinnych w Polsce należy do jednego z najniższych w krajach UE. Przejście z obecnego selektywnego systemu świadczeń rodzinnych do systemu uniwersalnego (funkcjonującego nie tylko w Niemczech ale w większości krajów UE) byłoby wyrazem wspierania wszystkich rodzin posiadających dzieci. Ograniczałoby przypadki, gdy obawy przed utratą świadczeń rodzinnych (po przekroczeniu progu dochodu stanowiącego kryterium uprawniające) działa hamująco na aktywność w pozyskiwaniu dodatkowych dochodów lub przenosi część osób do szarej strefy zatrudnienia.

Warto rozważyć uwzględnienie w wysokości zasiłku możliwości pokrycia szacowanych wydatków związanych z zaspokojeniem potrzeb rozwojowych dzieci (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych itp.).

Inną formą podwyższenia świadczeń rodzinnych byłoby ustalanie wysokości dodatków do zasiłków rodzinnych (np. w Niemczech Kinderzuschlag), przysługujących w określonych prawnie sytuacjach w relacji do przeciętnych kosztów ponoszonych w sytuacji, która stanowi podstawę przyznania takiego dodatku.

Na podstawie wzorca niemieckiego powinien zostać zastosowany wyższy kwotowo poziom świadczeń oraz szeroka gama asekuracji ryzyk socjalnych.

5.3. Świadczenia rodzinne w Wielkiej Brytanii

Polityka rodzinna i społeczna krajów anglosaskich (Wielkiej Brytanii i Irlandii) opiera się na zasadzie, że rodzina powinna przede wszystkim brać sama odpowiedzialność za siebie. W efekcie, w przeciwieństwie do RFN niewielki jest zakres wsparcia o charakterze uniwersalnym. Dominuje pomoc dla rodzin o niskich dochodach, a polityka rodzinna jest obecnie ukierunkowana na walkę z ubóstwem, głównie dzieci – opieka nad kobietą w ciąży (zasiłek i urlop zdrowotny), darmowe szkoły rodzenia i opieka nad dzieckiem do 6 tygodnia życia, opieka pozarodzielska nad małym dzieckiem (dofinansowanie żłobków i przedszkoli, ognisk wychowawczych, grup zabawowych, opiekunek dla dzieci tzw. childminders, centrów opieki i środowiskowych placówek opieki nad małymi dziećmi), wspieranie rodzin w inwestowaniu w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, ulgi podatkowe dla rodzin niepełnych, ulgi podatkowe dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym, ulgi rodzinne dla rodziców z małymi dziećmi), rozwój usług społecznych dla dzieci i młodzieży (dofinansowywanie przedszkoli, zasiłek na ubranie i obuwie szkolne, pomoc na zakup podręczników, darmowe przejazdy do szkoły, dodatek edukacyjny dla dzieci z obszarów wiejskich, doży-

wianie w szkole), wspieranie rodzin niepełnych (zasiłek dla rodzin niepełnych, zasiłek dla opuszczonych żon, renta wdowia, program na rzecz ograniczania ubóstwa), dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym (zasiłek na opiekę domową, dodatek wypoczynkowy, świadczenie pielęgnacyjne, dodatkowe ulgi podatkowe)¹⁴³.

Zasiłek rodzinny (Child Benefit)

Child Benefit jest zasiłkiem rodzinnym dla rodziców wychowujących dzieci, płacony na każde dziecko niezależnie od dochodów i oszczędności. Zasiłek może również otrzymywać osoba adoptująca dziecko oraz osoba, która ponosi koszty związane z utrzymaniem dziecka.

Warunki nabycia

Zasiłek rodzinny przysługuje jeżeli wychowuje się dziecko, które¹⁴⁴:

- ma poniżej 16 lat,
- ma poniżej 19 (16,17 lub 18) lat i uczy się,
- jest pomiędzy 16 a 17 rokiem życia, które właśnie skończyło szkołę i zarejestrowało się w agencji pośrednictwa pracy takiej jak: Careers Service, Connexions Service, Ministry of Defence, Department for Employment and Learning (Irlandia Północna), Education and Library Board (Irlandia Północna). Dziecko takie musi aktywnie szukać pracy lub szkolenia w celu uzyskania pracy (jednocześnie nie może już pracować lub być na szkoleniu, za który płacony jest zasiłek tzw. training allowance).

Nie ma wymogu mówiącego o tym, że trzeba być rodzicem dziecka, żeby pobierać zasiłek rodzinny. Zasiłek ten może być pobierany, jeżeli płaci się na wychowanie (utrzymanie) dziecka – ponosi się koszty na utrzymanie dziecka, które nie musi mieszkać z osobą utrzymującą je i nie ma innych osób roszcujących sobie prawo do tego zasiłku na to dziecko. Ponadto kwota jaką wydaje się tygodniowo na dziecko musi być równa lub większa od zasiłku wychowawczego.

Wysokość zasiłku

Wysokość zasiłku rodzinnego przedstawia się następująco¹⁴⁵:

- dla pierwszego (najstarszego) dziecka (od stycznia 2009) kwota zasiłku rodzinnego wynosi £ 20 tygodniowo (24,05 euro);
- dla każdego następnego dziecka (od stycznia 2009) kwota zasiłku wychowawczego wynosi £ 13,20 tygodniowo (15,90 euro).

Wniosek o zasiłek rodzice składają zaraz po urodzeniu dziecka lub kiedy dziecko wprowadzi się do rodzica (opiekuna). Jeżeli rodzice bądź opiekunowie będą zwlekali ze złożeniem wniosku zasiłek może przepaść.

¹⁴³ Balcerzak-Paradowska B., *Polityka rodzinna...*, dz.cyt., s. 171.

¹⁴⁴ Social Security Contributions and Benefits Act 1992, Part IX pkt. 142.

¹⁴⁵ Inland Revenue – Claiming Child Benefit Notes CH2 Notes 2009, s. 4.

Zasiłek rodzinny może być wypłacony maksymalnie 3 miesiące wstecz od daty złożenia wniosku. Jeżeli dziecko umrze zasiłek może być wypłacony jeszcze przez 8 tygodni po jego śmierci. Jeżeli wniosek nie zostanie złożony w terminie 3 miesięcy po pierwszych 8 tygodniach od urodzenia dziecka, zasiłek nie przysługuje.

Najwyższy zasiłek rodzinny (kwota zasiłku) przyznawany jest na najstarsze dziecko w rodzinie. Jeżeli dwie rodziny łączą się, żeby pozostać jedną rodziną to najwyższy zasiłek rodzinny dostaje najstarsze dziecko w nowej rodzinie.

Jeżeli współmałżonek otrzymuje zasiłek rodzinny na dziecko, to składając wniosek należy ten fakt uwzględnić, ponieważ na podstawie tych informacji zostanie określone, któremu dziecku będzie przyznana najwyższa kwota zasiłku.

Zasiłek rodzinny mogą pobierać osoby będące w związku małżeńskim albo partnerzy – osoby żyjące w konkubinacie.

Żeby uzyskać prawo do zasiłku rodzinnego trzeba być w pełni odpowiedzialnym za dziecko, które mieszka pod jednym dachem z rodzicem (opiekunem). Tylko jedna osoba może składać wniosek o zasiłek rodzinny i osoba ta nie musi być rodzicem dziecka, ale musi być odpowiedzialna za to dziecko (opiekun prawny lub faktyczny).

Można również złożyć wniosek o zasiłek rodzinny, jeżeli nie mieszka się z dzieckiem pod jednym dachem pod warunkiem, że¹⁴⁶:

- płaci się pieniądze na utrzymanie dziecka,
- kwota, którą płaci się na dziecko jest równa lub wyższa od tygodniowej stawki zasiłku rodzinnego dla tych dzieci,
- osoba z którą mieszka dziecko nie złożyła wniosku o zasiłek rodzinny.

Jeżeli otrzymuje się zasiłek rodzinny dla dziecka poniżej 16 roku życia to automatycznie osoba kwalifikuje się do programu opłacania składek emerytalnych (Home Responsibilities Protection). Zasiłek rodzinny zapewnia więc osobom nie pracującym albo mało zarabiającym, które opiekują się dziećmi, świadczenia emerytalne. Dzięki temu programowi każdy rok pobierania zasiłku rodzinnego jest im zaliczany jako rok pracy i gwarantuje potem podstawową emeryturę. Żeby skorzystać z tego prawa należy posiadać stały numer ubezpieczenia.

Brak uprawnień do zasiłku

Nie można otrzymać zasiłku rodzinnego, jeżeli¹⁴⁷:

- dziecko lub osoba młoda zostanie umieszczone w ośrodku opiekuńczym (zapewniającym całodobowe utrzymanie),
- dziecko z ośrodka opiekuńczego zostanie umieszczone u opiekuna i ośrodek ten płaci na utrzymanie tego dziecka,
- urząd imigracyjny nałożył na osobę jakieś restrykcje.

¹⁴⁶ Tamże, s. 5.

¹⁴⁷ Tamże, ss. 5-6.

Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi i zasiłek dla osób pracujących (z dziećmi) o niskich zarobkach (Working Tax Credit i Child Tax Credit)

Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi i zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach zostały przedstawione i zaadoptowane w kwietniu 2003 roku. W pełni wprowadzone reprezentują wysoką różnorodność rządowego wsparcia dla dzieci. Zasiłki te zaprojektowane zostały w celu ułatwienia systemu finansowego wsparcia dla rodziców polegającego na wspomaganiu dochodu rodziny. Zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach stworzony został natomiast aby uczynić pracę bardziej atrakcyjną finansowo. Oznacza to, że ludzie z dziećmi lub bez dzieci dostający małe pensje mogą liczyć na dodatkową pomoc finansową ze strony państwa¹⁴⁸.

Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi efektywnie łączy w sobie różne części istniejącego prawa podatkowego i zapomogowego mającego na celu pomoc rodzinie. Zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach natomiast służy jako pomoc dorosłym mającym dzieci lub samotnym posiadającym nisko płatną pracę jak również jako zapomoga na utrzymanie dzieci dla niektórych pracujących rodziców.

Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi (Child Tax Credit) redukuje podatek dochodowy około 5 milionom rodzin z dziećmi poniżej 16 roku życia.

Zasiłek dla rodzin pracujących o niskich zarobkach (Working Familie Tax Credit) wspomógł 1,34 mln rodzin z niskim dochodem, w których dzieci pracowały 16 lub więcej godzin tygodniowo. Został on wliczony do zasiłku dla rodzin pracujących z dziećmi i zasiłku dla osób pracujących o niskich dochodach z kwietnia 2003 roku.

Zasiłek wychowawczy dla rodzin o niskich dochodach (The Childcare Tax Credit) – dodatek ten pokrywał koszty wychowania 167 tys. rodzin otrzymujących zasiłek dla rodzin pracujących o niskich dochodach. Został przedstawiony w październiku 1999 roku jako część zasiłku dla rodzin pracujących o niskich dochodach, a obecnie jest częścią zasiłku dla osób pracujących o niskich dochodach z kwietnia 2003 roku.

Zasiłek na dziecko i zasiłek dla osób otrzymujących niskie dochody lub zasiłek dla osób szukających pracy (Child Allowance And The Family Premium In Income Support lub Income Related Jobseeker's Allowance) – umożliwiał otrzymanie dodatkowych pieniędzy dla 1,18 mln rodzin zależnych od dzieci lub zależnych od dochodu. Obecnie dodatki te są wliczone do zasiłku dla rodzin pracujących z dziećmi z kwietnia 2003 roku.

Dodatek na dzieci uzależnione od zapomóg (Child Addictions) – udostępniał dodatkowe pieniądze dla około 170 tys. rodzin, posiadających dzieci uzależnione od zapomóg, otrzymujących renty lub dodatek na dzieci mające poważne upośledzenie (Incapacity Benefit).

¹⁴⁸ Brewer M., The New Tax Credit, The Institut For Fisuali Studies 2003, Briefing note No. 35, s. 1.

Wymienione dodatki zostały wliczone do zasiłku dla rodzin pracujących z dziećmi i zasiłku dla osób pracujących o niskich dochodach i nie będą przysługiwały nowym świadczeniobiorcom. Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi oferuje zależne od dochodu wsparcie dla rodzica (opiekuna). Do kwietnia 2004 roku około 90% rodzin z dziećmi pozostającymi na ich utrzymaniu otrzymało wsparcie w postaci tego dodatku¹⁴⁹.

Zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach oferuje wsparcie około jednemu milionowi osób samotnych i par z dziećmi lub bez, z nisko płatną pracą (otrzymujących niskie wynagrodzenia). Żadnym zmianom nie uległ zasiłek wychowawczy. Wszystkie 7 milionów rodzin mających dzieci na utrzymaniu w Wielkiej Brytanii ma prawo go pobierać i nie został on zmieniony przez reformy.

Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi zmienił całkowicie system pomocy dla dzieci, a zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach przedstawia politykę w stosunku do ludzi, którzy mają dzieci lub nie i pracują. Celem zasiłku dla rodzin pracujących z dziećmi jest uproszczenie pomocy dla rodzin z dziećmi tak, żeby rodzice mieli jasne wyobrażenie o tym, ile mogą dostać pomocy na swoje dzieci. Rodziny mają teraz nie skomplikowany składający się z trzech dróg system pomocy dla dzieci i ich rodzin: zasiłek wychowawczy, zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi i zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach. Zasiłki te oparte są na dorocznym przychodzie obliczanym dla pary. Prawo do nich nie ma związku z oszczędnościami.

Zasiłek dla osób pracujących o niskich dochodach (Working Tax Credit)

Working Tax Credit to dodatek do przychodów dla osób pracujących. Jest to jeden z dwóch dodatków do przychodów (tax credits). Drugim dodatkiem do przychodów jest Child Tax Credit – dodatek na dziecko. Można ubiegać się o przyznanie Working Tax Credit bez względu na wartość posiadanych nieruchomości, wysokość swoich oszczędności oraz niezależnie od tego, czy posiada się dzieci, czy nie. Working Tax Credit przeznaczony jest dla osób o niskich dochodach.

Working Tax Credit, przysługuje osobom zatrudnionym (employed) lub samozatrudnionym (self-employed). Ponadto istotne czy posiadają dzieci. Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi otrzymują osoby jeśli nie mają dzieci na utrzymaniu oraz:

- mają 25 lat lub więcej i pracują 30 godzin tygodniowo lub więcej;
- osobom niepełnosprawnym, mającym 16 lat lub więcej i pracującym przynajmniej 16 godzin tygodniowo;
- partnerom mającym 50 lat lub więcej i rozpoczynającym pracę ponownie po okresie pobierania benefitów dla osób bezrobotnych np. Income Support lub Jobseeker's Allowance, i pracującym przynajmniej 16 godzin tygodniowo;

¹⁴⁹ Tamże, s. 2.

- partnerom mającym 60 lat lub więcej i pracującym przynajmniej 16 godzin tygodniowo.

Jeżeli rodzic/partner posiada dziecko/dzieci na utrzymaniu kwalifikuje się do otrzymania dodatku Working Tax Credit, jeśli ma 16 lat lub więcej i pracuje przynajmniej 16 godzin tygodniowo.

Osoby, które pozostają w związku, muszą złożyć wniosek o „tax credits” (zasiłki dla rodzin pracujących z dziećmi) wspólnie – w takim wypadku nie można składać samodzielnego wniosku. Należy wtedy umieścić we wniosku informacje dotyczące obojga rodziców i wspólnie wziąć odpowiedzialność za prawdziwość podanych informacji. Jeśli partner przebywa poza granicami jest możliwość w Wielkiej Brytanii, w określonych wypadkach starać się o Working Tax Credit, występując w roli osoby samotnej. Dopuszcza się taką opcję m.in. jeśli:

- para nie ma dzieci;
- para jest w separacji lub po rozwodzie;
- współmałżonek mieszka poza obszarem EEA (European Economic Area).

Jeżeli współmałżonek pracuje w Polsce to trzeba doliczyć jego dochody.

Tabela 28. Wysokość dodatków zasiłku dla osób pracujących o niskich dochodach, które można otrzymać rocznie, jeśli nie posiada się dzieci

Roczny przychód:	Osoba samotna w wieku 25 lub więcej lat i pracująca ponad 30 godzin tygodniowo	Osoby w związku, gdzie jedno ma 25 lub więcej lat i pracuje ponad 30 godzin tygodniowo
£9250 (11124€)	£1550 (1864€)	£3500 (4209€)
£10000 (12025€)	£1240 (1491€)	£3195 (3842€)
£11000 (13228€)	£830 (998€)	£2785 (3349€)
£12000 (14431€)	£420 (505€)	£2375 (2856€)
£13000 (15634€)	£10 (12€)	£1965 (2363€)
£14000 (16836€)	£0	£1555 (1870€)
£15000 (18039€)	£0	£1145 (1377€)
£16000 (19241€)	£0	£735 (884€)
£17000 (20444€)	£0	£325 (391€)

Źródło: <http://www.hmrc.gov.uk/taxcredits/index.htm> oraz wyliczenie własne na podstawie kursu walutowego średniego NBP – stan na dzień 2012-03-14

W wyniku zmian budżetowych, które weszły w życie 6 kwietnia 2011, pojawiły się również ważne zmiany dotyczące dodatków Tax Credits. Zmianie uległa maksymalna kwota dochodu jaką można otrzymać bez zmiany wysokości dodatku Tax Credit oraz ilość godzin pracy dopuszczalna dla osób powyżej 60 roku życia. Ponadto niektóre płatności zostały obniżone lub zupełnie zlikwidowane. Do tej pory wzrost dochodu o kwotę do 30064 euro nie wpływał na wysokość dodatku Tax Credit w bieżącym roku podatkowym (jednak zostałyby wzięty pod uwagę

w roku kolejnym). Rok podatkowy to okres od 6 kwietnia jednego roku do 5 kwietnia roku następnego. Limit ten został zredukowany do 12025 euro od 6 kwietnia 2011. Oznacza to, że jeśli dochód wzrośnie o więcej niż 12025 euro w porównaniu do poprzedniego roku podatkowego, kwota dodatku Tax Credit jaka przysługuje zostanie obniżona. Zmianie uległy również niektóre stawki dodatków.

Tabela 29. Maksymalna roczna wysokość poszczególnych dodatków zasiłku dla osób pracujących o niskich dochodach

Rodzaj dodatku	2010-2011	2011-2012
Dodatek podstawowy (basic element) – dodatek przyznawany każdemu, kto spełnia podstawowe kryteria.	£1920 (2309€)	£1920 (2309€)
Dodatek dla samotnych rodziców (lone parent element) lub dla osób żyjących w związku partnerskim bądź małżeńskim (couples element).	£1890 (2273€)	£1950 (2345€)
Dodatek do trzydziestogodzinny (30 hour element) – dla osób pracujących przynajmniej 30 godzin tygodniowo; pary opiekujące się co najmniej 1 dzieckiem mogą starać się o ten element, jeśli łącznie pracują przynajmniej 30 godzin tygodniowo i przynajmniej jeden z partnerów pracuje 16 godzin tygodniowo lub więcej.	£790 (950€)	£790 (950€)
Dodatek dla osób niepełnosprawnych (disability element).	£2570 (3091€)	£2650 (3187€)
Dodatek dla osób z wysokim stopniem niepełnosprawności (severe disability element) – przyznawany tym, którzy otrzymują zasiłki Highest Rate Care Component of Disability Living Allowance lub Higher Rate of Attendance Allowance.	£1095 (1317€)	£1130 (1359€)
Dodatek 50+ (16-29 hours) – dla osób powyżej 50 roku życia, które były na zasiłkach i powróciły do pracy w wymiarze od 16 do 29 godzin tygodniowo.	£1320 (1587€)	£1365 (1642€)
Dodatek 50+ (30+ hours) – dla osób powyżej 50 roku życia które były na zasiłkach i powróciły do pracy w wymiarze powyżej 30 godzin tygodniowo.	£1965 (2363€)	£2030 (2441€)
Dodatek do opieki nad dzieckiem (childcare element) – dodatek pokrywający do 80% kosztów tygodniowych związanych z opieką nad 1 dzieckiem (od kwietnia 2011 będzie to do 70%).	£175 (210€) tygodniowo	£175 (210€) tygodniowo
Dodatek do opieki nad dzieckiem (childcare element) – dodatek pokrywający do 80% kosztów tygodniowych związanych z opieką nad więcej niż 1 dzieckiem (od kwietnia 2011 będzie to do 70%).	£300 (361€) tygodniowo	£300 (361€) tygodniowo

Źródło: <http://www.hmrc.gov.uk/taxcredits/index.htm> oraz wyliczenie własne na podstawie kursu walutowego średniego NBP – stan na dzień 2012-03-14

Dla partnerów i rodziców posiadających dzieci przysługują dodatki, które uzależnione są od różnych sytuacji życiowych m.in. dla samotnie wychowujących rodziców, dla partnerów, dla osób z dzieckiem niepełnosprawnym, opieki nad dzieckiem.

Wysokość zasiłku naliczana jest w oparciu o dochody osoby wnioskującej z ostatniego roku podatkowego, poprzedzającego złożenie aplikacji. W przypadku par, kwota zasiłku jest naliczana w oparciu o dochód obojga partnerów.

Pod koniec każdego roku podatkowego (w kwietniu, maju i czerwcu) osoby pobierające Working Tax Credit dostają pismo z urzędu podatkowego HMRC z prośbą o aktualizację informacji na temat istniejących okoliczności osobistych i dochodów osiąganych w zakończonym roku podatkowym oraz odnowienie wniosku o zasiłek.

Zasiłek dla rodzin pracujących z dziećmi (Child Tax Credit)

Dla rodziców lub osób opiekujących się dzieckiem, które nie ukończyło jeszcze 16 roku życia (lub 20 roku życia, jeśli kontynuuje ono edukację w trybie dziennym lub kwalifikujące się szkolenia), może przysługiwać dopłata w postaci zasiłku dla rodzin z dziećmi (Child Tax Credit), która ma za zadanie pokryć koszty utrzymania dzieci.

Zasiłek ten przysługuje na:

- nowo narodzone dziecko;
- każde mieszkające z rodzicem/partnerem dziecko, do dnia 31 sierpnia po ukończeniu przez nie 16 roku życia;
- dzieci do 20 roku życia, które kontynuują edukację w trybie dziennym lub uczęszczają na kwalifikujące się szkolenia.

Jeśli posiada się nowo narodzone dziecko, biuro Tax Credit Office może wypłacić dodatek za zaległy okres, który upłynął od chwili urodzenia dziecka, pod warunkiem, że złoży się swój wniosek przed upływem trzech miesięcy od jego narodzin. Jeżeli na przykład dziecko przyszło na świat 1 stycznia, a Tax Credit Office otrzyma wniosek dopiero 1 czerwca, można otrzymać Child Tax Credit wyłącznie za okres rozpoczynający się 1 marca.

Jeżeli minął 1 sierpnia po 16 urodzinach dziecka, w dalszym ciągu można pobierać na nie dodatki tax credits do chwili ukończenia przez nie 20 lat, pod warunkiem, że kontynuuje ono edukację w trybie dziennym lub uczęszcza na kwalifikujące się szkolenia.

O zasiłek może się również ubiegać osoba nie będąca rodzicem dziecka na której spoczywa obowiązek za wychowanie dziecka. Może tak być na przykład jeśli:

- dziecko przeważnie mieszka razem z tą osobą;
- w domu tej osoby znajdują się zabawki, ubrania i inne przedmioty należące do dziecka;
- osoba płaci za wyżywienie dziecka i daje mu kieszonkowe.

Jeśli władze lokalne przyznają prawo do adopcji lub opieki zastępczej (fostering) nad dzieckiem, dodatek tax credit będzie przysługiwał pod warunkiem, że osoby nie otrzymują żadnych dopłat od władz lokalnych, ani od rady ds. zdrowia i opieki społecznej (Health and Social Services Board).

Zasiłek dla rodzin z dziećmi na dane dziecko może trafiać tylko do jednego gospodarstwa domowego. Jeśli sprawuje się opiekę nad dzieckiem, które czasami mieszka czasami z inną osobą, należy zdecydować, która z osób będzie pobierać zasiłek.

Jeżeli dziecko nie mieszka z daną osobą, nie można ubiegać się o zasiłek na to dziecko, nawet jeśli płaci się na nie alimenty.

Można również otrzymać zasiłek na dzieci nie mieszkając w Wielkiej Brytanii jeśli spełniony jest którykolwiek z poniższych warunków:

- pochodzi z kraju należącego do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (European Economic Area, EEA) i pracuje się lub aktywnie poszukuje pracy w Wielkiej Brytanii;
- dziecko na stałe mieszka z rodzicem/partnerem, ale spędza część czasu za granicą – jeśli na przykład uczy się za granicą i przyjeżdża do domu na okres świąt i wakacji;
- partner, z którym dziecko mieszka, pełni Służbę Koronną (Crown Service) za granicą.

Jeśli rodzice/partnerzy mieszkają za granicą, przeważnie nie można ubiegać się o zasiłki. Istnieją jednak wyjątkowe sytuacje, w których zasada ta może nie obowiązywać; na przykład jeśli partner przebywa za granicą w ramach Służby Koronnej i partnerka udała się tam razem z nim lub jeśli pobiera się określone benefity lub emeryturę (State Pension) w Wielkiej Brytanii. Wysokość świadczenia ustalana jest na podstawie:

- liczby dzieci;
- liczby godzin przepracowywanych przez rodziców / rodzica tygodniowo;
- przychodu rodziny brutto uzyskanego w poprzednim roku podatkowym.

Tabela 30. Dodatki na dziecko w ramach zasiłku dla rodzin pracujących z dziećmi

Stawki i progi	Kwiecień 2010	Kwiecień 2011
Dodatek rodzinny w ramach Child Tax Credit	£545 (655€)	£545 (655€)
Dodatek rodzinny na małe dziecko	£545 (655€)	wycofany
Dodatek dziecięcy	£2235 (2688€)	£2555 (3073€)
Dodatek na dziecko niepełnosprawne	£2670 (3211€)	£2800 (3367€)
Dodatek na dziecko o wysokim stopniu niepełnosprawności	£1075 (1293€)	£1130 (1359€)

Źródło: <http://www.hmrc.gov.uk/taxcredits/index.htm> oraz wyliczenie własne na podstawie kursu walutowego średniego NBP – stan na dzień 2012-03-14

Zasiłki Tax Credits są istotną reformą mającą wpływ na 7 mln rodzin w Anglii. Zasięg jego działania jest o wiele obszerniejszy niż poprzednich reform, największe zyski otrzymały najbiedniejsze rodziny, a rodziny z dziećmi zyskały jeszcze więcej niż te bez dzieci.

Grant „na zdrowie w ciąży” (Health in Pregnancy Grant)

Przyszłym mamom może przysługiwać wypłacany jednorazowo, wolny od podatku grant „na zdrowie w ciąży” – *Health in Pregnancy Grant*. Środki te mają na celu pomóc w pokryciu kosztów przygotowań do narodzin dziecka. Warunkiem otrzymania pieniędzy jest osiągnięcie 25 tygodnia ciąży przed 1 stycznia 2011.

Aby otrzymać grant, muszą być spełnione wszystkie poniższe warunki:

- być w 25 tygodniu ciąży przed 1 stycznia 2011;
- w dalszym ciągu być w ciąży – grant nie przysługuje po narodzinach dziecka;
- zasięgnąć porady położnej lub lekarza na temat związany ze zdrowiem osoby ubiegającej się i nienarodzonego dziecka;
- przebywanie, a także bycie rezydentem (*ordinarily resident*) z prawem do zamieszkania (*right to reside*), w Wielkiej Brytanii – status rezydenta będzie zależny od sytuacji, ale zazwyczaj oznacza on, że stałe miejsce zamieszkania znajduje się na terenie Wielkiej Brytanii.

Jeśli 25 tydzień ciąży zaczął się w dniu 1 stycznia 2011 lub później, prawo do grantu nie przysługuje. W przypadku osób, które przybyły do Wielkiej Brytanii niedawno, zasady dotyczące statusu rezydenta są takie same, jak w przypadku ubiegania się o zasiłek na dziecko (*Child Benefit*).

Grant przysługiwał także, jeśli osoba pracuje za granicą w ramach pełnionej służby koronnej, tj. jako *Crown Servant* (oznacza to pracę w administracji państwowej lub Siłach Zbrojnych Jej Królewskiej Mości) bądź też przebywa się za granicą ze swoim partnerem lub rodzicem, który wykonuje tam swoje obowiązki jako *Crown Servant*.

Na każdą ciążę przysługuje jednorazowo wypłacana kwota w wysokości 229 euro. W przypadku ciąż mnogich, czyli jeśli np. rodzice spodziewają się bliźniąt, wysokość grantu w dalszym ciągu wynosi 229 euro. Jest on wypłacany niezależnie od innych benefitów i ulg podatkowych, które mogą przysługiwać. Ta sama kwota jest wypłacana każdemu niezależnie od dochodów.

Zasiłek dla matek nie kwalifikujących się do zasiłku macierzyńskiego (Maternity Allowance)

Osobie w ciąży lub „świeżo-upieczonej matce”, nie kwalifikującej się do otrzymywania ustawowego zasiłku macierzyńskiego (Statutory Maternity Pay, SMP) wypłacanego przez pracodawcę, może przysługiwać Maternity Allowance (MA) – zasiłek dla matek przyznawany przez Jobcentre Plus.

Zasiłek Maternity Allowance przysługuje, jeżeli:

- osoba jest zatrudnioną ale nie przysługuje jej Statutory Maternity Pay;
- jest zarejestrowana jako osoba samozatrudniona (self-employed) i płaci drugą klasę składek na ubezpieczenie (Class 2 National Insurance Contributions) lub posiada certyfikat zwalniający z ich płacenia z tytułu niskich zarobków (Small Earnings Exception);
- do niedawna była osobą zatrudnioną lub samozatrudnioną.

Wysokość zasiłku Maternity Allowance jest obliczana w oparciu o wysokość zarobków, bez względu na to, czy jest się osobą zatrudnioną czy samozatrudnioną.

Zasiłek Maternity Allowance jest wypłacany według stałej tygodniowej stawki 154,80 euro lub w kwocie równej 90% średnich zarobków tygodniowych (brutto). Zasiłek jest wypłacany maksymalnie przez okres 39 tygodni. Otrzymana kwota zależy od średniej wysokości tygodniowego wynagrodzenia brutto lub od kwoty, którą uznaje się, za średnią tygodniową w ramach samozatrudnienia.

Zasiłek macierzyński (Statutory Maternity Pay)

Osobie pracującej wychowującej urodzone dziecko przysługuje ustawowy zasiłek macierzyński (Statutory Maternity Pay, SMP), który ma pomóc we wzięciu urlopu przed i po urodzeniu dziecka. Jest to kwota wypłacana cotygodniowo przez pracodawcę.

Aby kwalifikować się do pobierania zasiłku trzeba:

- być zatrudnionym przez tego samego pracodawcę nieprzerwanie przez okres przynajmniej 26 tygodni przed 15 tygodniem przed wyznaczoną datą urodzenia dziecka;
- zarabiać średnio nie mniej niż wynosi dolna granica zarobków obowiązująca w sobotę uwzględnianego tygodnia.

Dolna granica zarobków (lower earnings limit) to kwota, którą osoba musi zarabiać, aby była uznawana za osobę opłacającą składki na ubezpieczenie społeczne (National Insurance). Jeśli koniec uwzględnianego w obliczeniach tygodnia przypada na rok podatkowy 2011/12, granica ta wynosi 123 euro.

Jeżeli osoba posiada wizę, która zezwala na pobyt i pracę w Wielkiej Brytanii, także może przysługiwać jej zasiłek macierzyński. Jeśli spełni się odpowiednie warunki, można otrzymać zasiłek, nawet jeżeli wiza zastrzega brak dostępu do środków publicznych („no recourse to public fund”). Kryteria przyznania zależą wtedy od historii zarobków i zatrudnienia, dlatego też zasiłek macierzyński nie jest zaliczany do środków publicznych. Jeśli żaden z pracodawców nie może wypłacić zasiłku macierzyńskiego (w przypadku, gdy osoba jest zatrudniona w wielu miejscach), może przysługiwać zasiłek dla matek nie kwalifikujących się do zasiłku macierzyńskiego (Maternity Allowance).

Zasiłek macierzyński wypłacany jest:

- przez okres pierwszych 6 tygodni w kwocie stanowiącej 90% średnich zarobków tygodniowych brutto (bez górnego limitu);
- przez kolejne 33 tygodnie według standardowej kwoty 154,80 euro lub 90% średnich tygodniowych zarobków brutto; otrzymuje się tą kwotę, która jest niższa.

Fundusz Alimentacyjny (Child Maintenance)

Child Maintenance to brytyjski odpowiednik polskich alimentów. Child Maintenance może w znaczący sposób wpłynąć na ogólne warunki życia dziecka. Rodzic, który nie sprawuje codziennej opieki nad własnym dzieckiem wypłaca alimenty drugiemu z rodziców, celem pokrycia kosztów związanych z jego utrzymaniem.

W przypadku rozwodu odpowiedzialność finansowa za dziecko nie ustaje, nawet w przypadku gdy związek z drugim rodzicem dobiegnie końca, a powodem nie jest rozwód. Uzgodnienie odpowiednich warunków wypłaty alimentów może mieć kluczowe znaczenie dla zapewnienia dziecku odpowiednich warunków.

Dlatego też w Wielkiej Brytanii występują dwie podstawowe opcje, które można wybrać uzgadniając warunki wypłaty alimentów, są to:

- prywatnie zawarte porozumienie z drugim rodzicem;
- skorzystanie z usług świadczonych przez Child Support Agency (CSA) – powołanej ustawą agencji, której zadaniem jest obliczanie wysokości i egzekwowanie wypłaty należnych alimentów.

Wielka Brytania posiada porozumienia z ponad setką krajów i terytoriów. Na ich mocy rodzic mieszkający w jednym kraju może domagać się alimentów od rodzica, mieszkającego gdzie indziej. W Wielkiej Brytanii proces ten nosi nazwę Reciprocal Enforcement of Maintenance Orders (Wzajemne Egzekwowanie Zasądzonych Alimentów) – lub po prostu REMO. Wnioski z tytułu REMO są rozpatrywane przez sądy.

Zasiłek dla osób z wysokim stopniem niepełnosprawności (Severe Disablement Allowance)

Jeżeli osoba otrzymywała świadczenie dla osób niepełnosprawnych przed kwietniem 2001 to otrzymuje je nadal bez żadnych zmian. Natomiast od kwietnia 2001 r. nie jest możliwe składanie wniosku o to świadczenie. Jeżeli ma się mniej niż 20 lat można się ubiegać o (dodatek na dzieci mające poważne upośledzenie) Incapacity Benefit, nawet jeżeli nie płaci się składki narodowej. Można się o niego ubiegać również w sytuacji gdy świadczeniobiorca znajduje się pomiędzy 20 a 25 rokiem życia i uczył się bądź pracował przed 20 urodzinami – nawet jeżeli nie płacił wystarczającej ilości składek¹⁵⁰.

¹⁵⁰ <http://www.jobcentreplus.gov.uk>

Świadczenie dla osób niepełnosprawnych jest to świadczenie które¹⁵¹:

- jest wypłacane jeżeli osoba nie była w stanie pracować przez 28 tygodni z rzędu z powodu choroby lub niepełnosprawności;
- jest wypłacane jeżeli osoba nigdy nie była w stanie pracować.

Jeżeli osoba posiadała prawo do świadczenia dla osób niepełnosprawnych przed osiągnięciem 65 roku życia to ma prawo do dalszego jego otrzymywania. Niektórzy otrzymujący świadczenie dla osób niepełnosprawnych w zależności od stopnia zaawansowania niepełnosprawności mogą pracować zarobkowo otrzymując maksymalnie do £ 78 tygodniowo.

Istnieją następujące możliwości pracy¹⁵²:

- jeżeli zarobki nie przekraczają 24 euro to można pracować bez limitu czasowego,
- mniej niż 16 godzin tygodniowo z zarobkami do 97 euro przez okres 26 tygodni,
- istnieje również możliwość podjęcia pracy chronionej, wtedy zarobki mogą osiągać do 97 euro tygodniowo bez ograniczenia czasowego.

Tabela 31. Wysokość świadczenia dla osób niepełnosprawnych

Świadczenie dla osób niepełnosprawnych	
Stawka podstawowa	£ 46,20 (55,55 €)
Wysokość dodatku związana z wiekiem	
Można dostać zależny od wieku dodatek w zależności od wieku w którym osoba stała się niezdolna do pracy	
Stawka najwyższa (jeżeli osoba nie może pracować poniżej 40 roku życia)	£ 16,05 (19,30 €)
Stawka średnia (jeżeli osoba nie może pracować pomiędzy 40-49 rokiem życia)	£ 10,30 (12,38 €)
Stawka najniższa (jeżeli osoba nie może pracować pomiędzy 50-59 rokiem życia)	£ 5,15 (6,19 €)

Źródło: <http://www.jobcentreplus.gov.uk> wyliczenie własne na podstawie kursu walutowego średniego NBP – stan na dzień 2012-03-14

¹⁵¹ Social Security Contributions..., dz. cyt, Part III pkt. 68 ust. 2.

¹⁵² <http://www.jobcentreplus.gov.uk>

Zasilek w postaci wpłat bezpośrednich na niepełnosprawne dziecko (Direct Payments For Disabled Children)

Rodzice i opiekunowie mający 16 lub więcej lat mogą otrzymywać wpłaty bezpośrednie (direct payments), które pozwalają na samodzielne zaplanowanie opieki i usług w miejsce korzystania z usług świadczonych przez władze lokalne. Wpłaty te przyznawane są także osobom sprawującym opiekę rodzicielską nad dzieckiem niepełnosprawnym.

Po dokonaniu oceny potrzeb wnioskujących, wpłaty bezpośrednie mogą zostać wykorzystane na opłacenie różnych usług, które zapewnią dziecku nowe doświadczenia i niezależność.

Włączają się w to:

- krótkie wakacje;
- miejsce w placówce przedszkolnej, zapewniającej Twojemu dziecku specjalne wsparcie;
- pomoc w uczestniczeniu w zajęciach, takich jak np. klub młodzieżowy (youth club);
- opieka osobista.

1) Zatrudnienie osoby do pomocy przy dziecku

Jeżeli osoba uzyska zgodę po przeprowadzeniu oceny, może wykorzystać wpłaty bezpośrednie, aby zatrudnić osobę, która udzieli wsparcia dziecku. Władze lokalne mogą udzielić wskazówek na temat środków bezpieczeństwa w przypadku zatrudniania opiekunów do pracy z dzieckiem. Można poprosić władze lokalne (council) o weryfikację różnych informacji, w tym także sprawdzenie akt policyjnych, aby zagwarantować, że dziecko znajduje się we właściwych rękach.

2) Opieka w okresie wakacyjnym

Jako rodzic lub osoba sprawująca opiekę rodzicielską osoba może uzyskać wsparcie w powrocie do pracy lub w przypadku pozostania w niej. Jeżeli uznano, że osoba potrzebuje pomocy opieki społecznej, wpłaty bezpośrednie mogą pomóc zaspokoić potrzeby dziecka w godzinach pozaszkolnych i w okresie wakacyjnym.

Dodatek na utrzymanie dziecka (The Child Maintenance Bonus)

Dodatek na utrzymanie dziecka to przede wszystkim¹⁵³:

- pomoc w związku z kosztami wychowawczymi dziecka,
- pomoc finansowa jeżeli jedno z rodziców mieszka w innym miejscu kraju lub poza nim.

Aby otrzymywać dodatek na utrzymanie dziecka należy spełniać następujące warunki¹⁵⁴:

¹⁵³ www.dwp.gov.uk

¹⁵⁴ Child Support Act 1995, Chapter 34, s.10, pkt. 10.

- wychowywać dziecko, którego rodzic mieszka w innej części kraju,
- rodzic pracuje poza granicą kraju,
- rodzic jest wojskowym przebywającym za granicą,
- pobiera się zasiłek dla osób otrzymujących niskie dochody lub zasiłek dla osób szukających pracy.

O dodatek można się starać również jeżeli nie pobiera się zasiłku dla osób otrzymujących niskie dochody lub zasiłku dla osób szukających pracy. Wtedy sprawa osoby ubiegającej się jest rozpatrywana indywidualnie.

Suma dodatku jaką się otrzymuje uzależniona jest od dochodu rodzica, który nie mieszka z dzieckiem i rozpatrywana indywidualnie w zależności od jego dochodu.

Dodatek dla owdowiałego rodzica (Widowed Parent's Allowance)

Dla rodzica, którego współmałżonek lub „civil partner” zmarł, a jednocześnie pobierającego zasiłek (Child Benefit) przynajmniej na jedno dziecko, można być uprawnionym do pobierania zasiłku dla owdowiałych rodziców (Widowed Parent's Allowance, WPA).

Zasiłek dla owdowiałych rodziców może zostać przyznany, jeśli spełnione są wszystkie poniższe warunki:

- zajmowanie się dzieckiem lub młodą osobą, która nie ukończyła jeszcze 19 lat (lub 20, w przypadku gdy dalej pobierany jest na nią Child Benefit);
- nie osiągnięcie jeszcze ustawowego wieku emerytalnego (60 w przypadku kobiet i 65 w przypadku mężczyzn);
- gdy mąż, żona lub „civil partner” zmarł;
- gdy mąż, żona lub „civil partner” odprowadzał/a składki na ubezpieczenie społeczne (National Insurance Contributions).

Można także otrzymać zasiłek, jeżeli:

- kobieta jest w ciąży ze zmarłym mężem lub po śmierci partnera oczekuje dziecka z tzw. „civil partnership” (ciąża będąca wynikiem sztucznego zapłodnienia);
- gdy mąż, żona lub „civil” partner zmarli w wyniku wykonywanej pracy – nawet jeśli nie odprowadzali oni składek na ubezpieczenie społeczne.

Maksymalna tygodniowa stawka podstawowa zasiłku dla owdowiałych rodziców wynosi 121 euro.

Dodatek mieszkaniowy (Housing Benefit)

Dodatek mieszkaniowy czasem nazywany jest rabatem albo dodatkiem komornym. Płacony i przyznawany jest przez lokalne władze. Jego pobieranie nie jest uzależnione od żadnych innych dodatków. Osoba ubiegająca się może otrzymać powyższy dodatek jeżeli pracuje lub jeżeli jest bezrobotna. Dodatek ten przysługuje osobom o niskich dochodach lub otrzymującym emeryturę. Jeżeli żyje się

z drugą osobą tylko jedna z osób może pobierać dodatek mieszkaniowy. Jeżeli osoba nie ma 60 lat i więcej i posiada oszczędności powyżej 19241 euro zwykle nie otrzymuje dodatku mieszkaniowego.

Ponadto oszczędności w wysokości 3608 euro wpływają na wysokość świadczenia. Od 10 kwietnia 2006 r. kwota oszczędności uprawniająca do uzyskania dodatku mieszkaniowego wzrosła do 7215 euro. Jeżeli osoba ubiegającą się o przyznanie dodatku mieszkaniowego jest osobą samotną poniżej 25 roku życia to nie ma specjalnych i dodatkowych zasad wymaganych przy rozpatrywaniu wniosku o dodatek mieszkaniowy.

Jeżeli osoba ubiegająca się o przyznanie dodatku mieszkaniowego mieszka w pobliżu krewnych bądź rodziny – dodatek nie przysługuje. Jeżeli osoba ubiegająca się o przyznanie dodatku jest studentem studiów dziennych to powyższy dodatek również nie przysługuje – chyba, że jest osobą upośledzoną bądź posiada dziecko.

Wysokość dodatku mieszkaniowego po rozpatrzeniu dokumentów i rozpoznaniu sytuacji jest przyznawana indywidualnie. Przy obliczaniu i ustalaniu wysokości dodatku komisja rozpatrująca bierze pod uwagę:

- przychody osoby i partnera,
- oszczędności osoby ubiegającej się i partnera,
- ogólne warunki (wiek, wielkość rodziny, czy występuje niepełnosprawność w rodzinie, czy któraś z osób w rodzinie jest w stanie pomóc przy opłacaniu czynszu).

Konkluzje dla polityki rodzinnej państwa polskiego

Rozwiązania brytyjskiej polityki rodzinnej tworzą niezwykle szeroki wachlarz działań i form pomocy, gdzie w każdym przypadku uwzględnia się konieczność zapewnienia materialnych środków utrzymania rodzinom z dziećmi. Na uwagę zasługuje też różnorodność sytuacji życiowych uwzględnianych przez ustawodawcę – nowe formy świadczeń Working Tax Credit i Child Tax Credit. Zauważalna jest też szczególna troska o grupy w trudnej sytuacji, a podstawową zasadą działania w tym obszarze jest wyrównywanie szans dzieci z różnych środowisk. Warto też podkreślić – jak się wydaje – szczególne podejście do problemu łączenia obowiązków zawodowych z opieką nad niesamodzielnymi członkami rodziny i szczególną rolę pracodawców w tym obszarze. Państwo polskie powinno wzorować się na rozwiązaniach brytyjskich tj. rządowy program zmierzający do zapewnienia każdemu dziecku najlepszego startu życiowego. Uznaje się w nim, że w tym celu potrzebne jest połączenie wczesnej edukacji, opieki nad dziećmi, ochrony zdrowia i świadczeń rodzinnych. Za niezbędne uważa się zwiększenie dostępności opieki nad dzieckiem dla wszystkich dzieci, poprawę zdrowia i rozwoju emocjonalnego dzieci, a także wspieranie funkcji rodzicielskich i ich aspiracji związanych z zatrudnieniem.

5.4. Świadczenia rodzinne we Francji

Polityki rodzinne krajów frankofońskich (Francja, Belgia) mają charakter polityk bezpośrednich (explicite), pronatalistycznych, ukierunkowanych na dzieci i ich dobrostan. Polityka rodzinna Francji jest uznawana za jeden z najlepszych przykładów polityki rodzinnej w Europie. Tradycyjnie, cele francuskiej polityki rodzinnej mają charakter pronatalistyczny oraz są ukierunkowane w większym stopniu na zapewnienie integracji społecznej niż na zwalczanie ubóstwa, stąd przewaga świadczeń o charakterze uniwersalnym. Oznacza to dominację zasady redystrybucji horyzontalnej (od rodzin bezdzietnych do posiadających dzieci). Tym niemniej, w coraz większym stopniu uwzględniana jest zasada redystrybucji wertykalnej, wyrażająca się dążeniem do redukcji różnic w poziomie życia między rodzinami o takim samym składzie, lecz o zróżnicowanych dochodach. W ramach opieki rodzicielskiej nad małym dzieckiem (zasiłek na opiekę nad małym dzieckiem, urlop i zasiłek rodzicielski), wspieranie rodzin w inwestowaniu w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, wysokość zasiłku zależna od dochodu), dla rodzin niepełnych (renta wdowia, dodatkowe ulgi podatkowe, zasiłek dla rodzin niepełnych), w ramach rozwoju usług opiekuńczych dla dzieci i młodzieży (darmowe żłobki i przedszkola, dodatkowe i darmowe kursy wakacyjne dla dzieci w celu wyrównywania szans edukacyjnych), wsparcie dla rodzin wielodzietnych (większy wymiar urlopu wychowawczego po urodzeniu trzeciego dziecka, podwyższenie o 10% świadczenia przysługującego po śmierci żywiciela, podwyższenie emerytury ze względu na wychowywanie dużej liczby dzieci, zasiłek mieszkaniowy).

Zasiłek rodzinny (allocation familiale – AF)

To świadczenie wypłacane jest bez warunkowania dochodem rodziny wszystkim tym osobom, które posiadają na utrzymaniu przynajmniej dwoje dzieci do uzyskania przez nie 20 lat. Świadczenia te są zróżnicowane w zależności od wieku dziecka – w momencie uzyskania przez nie wieku 11 i 16 lat są automatycznie podwyższane. Od 1 stycznia 2007 zasiłek rodzinny wypłacany jest w następującej wysokości:

- 2 dzieci: 119,13 €,
- 3 dzieci: 271,75 €,
- za każde następne dziecko 152,63 €.

Zasiłek wypłacany jest przez rok każdej rodzinie posiadającej przynajmniej 3 dzieci, z których najstarsze nie przekracza 20 lat.

Dodatek rodzinny (complément familiale – CF)

Na terenie Francji (z wyłączeniem departamentów zamorskich) wypłacany jest dodatek rodzinny uwarunkowany poziomem dochodów. Skierowany jest do rodzin

posiadających na utrzymaniu przynajmniej 3 dzieci (z których 3. jest w wieku nie niższym niż 3 lata i nie wyższym niż 21).

Miesięczna kwota zasiłku wynosi 155,05 euro pod warunkiem spełnienia wymagań, np. nie można otrzymywać tego dodatku wraz z dodatkiem wolnego wyboru typu aktywności.

Zasiłek na rozpoczęcie roku szkolnego (allocation de rentrée scolaire – ARS)

Zasiłek na rozpoczęcie roku szkolnego wypłacany jest rodzinom posiadającym choć jedno dziecko w wieku 6-18 lat uczęszczające do szkoły. Zasiłek ten uzależniony jest od wysokości dochodów rodziny i wynosi 268,01 euro na dziecko.

Zasiłek obecności rodzicielskiej (allocation de présence parentale – APP)

Zasiłek obecności rodzicielskiej (Allocation de Présence Parentale – APP) przyznawany jest od 1 stycznia 2001 i skierowany jest do osób pracujących, niepracujących i bezrobotnych, które redukują swój czas pracy bądź zaprzestają wykonywania pracy zawodowej z powodu ciężkiej choroby jednego ze swych dzieci i konieczności opieki nad nim. Ten zasiłek przyznawany na cztery miesiące¹⁵⁵ może być przyznawany na dwa kolejne okresy – maksymalnie zatem przez 12 miesięcy – aż do momentu otrzymania zasiłku wychowawczego specjalnego na dzieci upośledzone.

Zasiłek ten skierowany jest do rodziców dzieci mających mniej niż 20 lat, którzy całkowicie bądź częściowo zaprzestają dotychczasowej aktywności zawodowej w ramach specjalnego, bezpośrednio związanego z tym świadczeniem urlopu. Brak jest przy tym wyspecyfikowanej listy chorób i innych przypadłości, wymaga się jedynie, aby lekarz badający dziecko wyraźnie w swych zaleceniach wyraził „konieczność sprawowania stałej opieki przez rodzica lub bezustannej obecności rodziców u boku dziecka”. Z uwagi na to, że zasiłek ten ma za zadanie zrekompenzować utratę dochodu w związku z pojawieniem się poważnych kłopotów zdrowotnych dziecka, jest on łączony z innymi oferowanymi zasiłkami rodzinnymi. W pierwszych latach funkcjonowania tego zasiłku korzystało z niego relatywnie niewiele osób – w 2001 – 1688, w 2002 – 2314, zaś w 2003 – 3158, w 2007 – 5245. Znacznie szybciej niż liczba korzystających wzrastały wydatki związane z tymi świadczeniami (2001 – 5 mln euro, w 2002 – 16 mln, w 2003 – 27 mln euro, w 2007 - 36 mln euro). W 96% przypadków osobą redukującą swe zaangażowanie w wykonywanie pracy zarobkowej była wyłącznie matka dziecka.

Od stycznia 2007 roku zasiłek ten wynosi dla osób:

- żyjących w związku: 39,58 euro za dzień nie przepracowany
- żyjących samotnie: 47,02 euro za dzień nie przepracowany.

¹⁵⁵ Zasiłek ten można uzyskać również na inny okres – 2 miesiące, aczkolwiek sytuacja taka zarezerwowana jest dla urodzeń wcześniaków.

Można dodatkowo otrzymać dofinansowanie o wysokości 101,22 euro na wydatki związane z poprawą zdrowia dziecka¹⁵⁶. Z kolei świadczenia związane z urodzeniem dziecka i wychowywaniem małych dzieci nie są jednorodne, albowiem możliwe są obecnie dwie sytuacje: 1) jeśli rodzina posiada tylko dzieci urodzone lub adoptowane przed 1 stycznia 2004 roku podlega staremu systemowi wspierania; 2) jeśli dziecko zostało urodzone (adoptowane) począwszy od 1 stycznia 2004r. podlega nowemu systemowi, tj. PAJE (*Prestation d'accueil du jeune enfant*). W przypadku braku potomstwa urodzonego/adoptowanego po roku 2003 istnieje kilka typów zasiłków, jakie rodzina może uzyskać:

Zasiłek dla małych dzieci (allocation pour jeune enfant – APJE)

Zasiłek dla małych dzieci, przyznawany jest jeszcze w trakcie trwania ciąży i jest wypłacany przez pierwsze trzy lata życia dziecka. Wyróżnia się przy tym dwa typy APJE – krótki i długi. Pierwszy typ zasiłku wypłacany jest począwszy od pierwszego dnia miesiąca kalendarzowego rozpoczynającego się po stwierdzeniu przez lekarza, iż przyszła matka jest w trzecim miesiącu ciąży (w praktyce jest zazwyczaj przyznawany na początku 5. miesiąca ciąży) aż do końca miesiąca kalendarzowego, w którym dziecko kończy 3 miesiące. Zasiłek „długi” jest przyznawany automatycznie po skończeniu się pierwszego typu zasiłku i wypłacany jest do momentu osiągnięcia przez dziecko wieku 3 lat.

Zasiłek ułatwiający wynajęcie osoby mającej opiekować się dzieckiem (aide à la famille pour l'emploi d'une assistante maternelle agréée – Afeama)

Pomoc rodzinom w zatrudnianiu wykwalifikowanej opieki nad dziećmi poprzez zasiłek ułatwiający wynajęcie osoby mającej opiekować się dzieckiem w wieku do 6 lat polegający na opłaceniu w całości składki na ubezpieczenie społeczne takiej osoby. Podwyższona pozwala opłacić część innych kosztów wynajęcia osoby pilnującej dziecka. Zasiłek ten uzależniony jest od sytuacji dochodowej rodziny oraz od wieku dziecka (istnieją dwie granice do 3 lat i od 3 do 6 lat). W sytuacji, gdy ten zasiłek jest przyznany, automatycznie wysokość APJE ulega odpowiedniej redukcji.

Zasiłek umożliwiający opiekę nad dzieckiem w domu (allocation de garde d'enfant à domicile)

Zasiłek umożliwiający opiekę nad dzieckiem w domu to z kolei wsparcie finansowe mające skompensować część kosztów ubezpieczenia społecznego ponoszonych przez rodzinę chcącą zatrudnić kogoś do opieki nad swym dzieckiem

¹⁵⁶ Damon J., Kesteman N., 2004, L'allocation de présence parentale. Une prestation appréciée de ses bénéficiaires, „l'e-ssentiel – publication électronique de la Cnaf”, nr 28, Aout, 1-4.

w wieku wyższym niż 6 lat w swym własnym domu. Wartość tego zasiłku zależy od dochodów beneficjentów, wieku dziecka i ewentualnego świadczenia APJE.

Zasiłek adopcyjny (allocation d'adoption – AA)

Zasiłek adopcyjny to świadczenie przeznaczone dla dzieci adoptowanych, uwarunkowane wysokością dochodów rodziny, przyznawane na maksymalnie 21 miesięcy, począwszy od dnia przybycia dziecka do nowej rodziny.

Z kolei rodziny, które urodziły lub adoptowały dzieci począwszy od 1 stycznia 2004 roku, korzystają z nowego systemu wspierania, bazującego na PAJE i uzupełnionego kilkoma dodatkowymi programami. Podstawowa różnica pomiędzy APJE i PAJE polega na tym, iż w poprzednim systemie (przed rokiem 2001) świadczenia były traktowane jako osobne, zaś w nowym następuje swoista ich kumulacja i traktowane są jako automatycznie następujące po sobie. Stanowi to bez wątpienia ułatwienie dla rodziców, którzy nie muszą starać się o każde z nich z osobna.

Świadczenia związane z urodzeniem i wychowaniem małych dzieci - PAJE (prestation d'accueil du jeune enfant)

PAJE to złożone świadczenie na rzecz rodzin małych dzieci i jest zasiłkiem o różnych wartościach w zależności od uzyskiwanych przez rodzinę dochodach, wypłacanym począwszy od urodzenia się do ukończenia trzech lat, przy czym dodatkowo wypłacane jest jednorazowo „becikowe” związane z urodzeniem bądź adoptowaniem dziecka.

Wszystkie rodziny – niezależnie od dochodów – mogą uzyskać świadczenie dodatkowe swobodnego wyboru typu aktywności (complément de libre choix d'activité – CLCA) w przypadku zaprzestania bądź redukcji pracy zawodowej i świadczenie dodatkowe na rzecz zapewnienia swobodnego wyboru typu opieki nad dzieckiem (complément de libre choix du mode de garde – CMG) w przypadku odwołania się do konieczności wynajęcia innej osoby w celu sprawowania opieki nad dzieckiem.

Zasiłek podstawowy w ramach PAJE (allocation de base – AB)

Zasiłek podstawowy wypłacany jest comiesięcznie aż do momentu osiągnięcia przez dziecko wieku 3 lat, lub posiadanie dziecka adoptowanego lub przyjętego w zamiarze adopcji posiadającego nie więcej niż 20 lat lecz uzależniony jest od wysokości dochodów rodziny. Wysokość nowych kwot granicznych dochodu jest jednak zdecydowanie wyższa w porównaniu ze starym systemem (APJE) – przykładowo dla rodziny z dwojgiem aktywnych zawodowo rodziców – z dwojgiem dzieci jest to netto 36 713 euro zamiast 26 799 euro w APJE. Zasiłek wynosi 171,06 euro na rodzinę.

„Becikowe” w ramach PAJE (prime à la naissance ou à l'adoption)

„Becikowe” za urodzenie bądź adoptowanie dziecka uzależnione jest również od sytuacji materialnej rodziny (granice te same co w przypadku zasiłku podstawowego) i wypłacane jest bądź ostatniego dnia miesiąca kalendarzowego następującego po dniu, w którym stwierdzono, że ciąża osiągnęła 6 miesiąc (chodzi o ułatwienie przygotowania się na urodzenie się dziecka poprzez dokonanie zakupów potrzebnych utensyliów przed porodem), bądź w miesiącu przyjścia dziecka na świat.

Świadczenie dodatkowe swobodnego wyboru typu aktywności (Complément de libre choix d'activité – CLCA)

Świadczenie dodatkowe swobodnego wyboru typu aktywności w przypadku zaprzestania bądź redukcji pracy zawodowej. W przypadku pierwszego dziecka uzyskiwane jest przez 6 miesięcy, zaś w przypadku dzieci kolejnych aż do miesiąca poprzedzającego osiągnięcie przez dziecko wieku 3 lat. Wspomniane powyżej świadczenie CLCA ma na celu ułatwić wychowywanie przez aktywną zawodowo matkę dzieci w pierwszych miesiącach i latach życia – zwłaszcza w przypadku kobiet rodzących potomstwo wyższej rangi. Badania francuskie z ostatnich lat wskazują, że 37% aktywnych zawodowo matek rodzących pierwsze dziecko, 47% drugie i 70% kobiet wydających na świat potomstwo trzeciej rangi korzysta z czasowego zaprzestania wykonywania pracy zawodowej. Po urodzeniu drugiego dziecka gwałtownie zwiększa się szansa, iż kobieta zmniejszy swe zaangażowanie zawodowe poprzez redukcję liczby przepracowanych godzin, zaś po urodzeniu trzeciego – poprzez trwałą dezaktywację zawodową¹⁵⁷. Można zatem uznać, iż wprowadzone ułatwienia są efektywne.

Na dzień 31 grudnia 2008 roku świadczenie to wynosi 50% wartości ubezpieczenia społecznego w limicie 395 euro na miesiąc, aż do 3 roku życia 197 euro miesięcznie na dziecko w wieku od 3 do 6 lat.

Świadczenie dodatkowe na rzecz wolnego wyboru typu opieki nad dzieckiem (Complément de libre choix du mode de garde - CMG)

Kolejnym typem wsparcia jest świadczenie dodatkowe na rzecz zapewnienia swobodnego wyboru typu opieki nad dzieckiem, które z kolei przewiduje przejęcie przez państwo kosztów składek społecznych – całkowitego w przypadku sprawowania opieki nad małymi dziećmi, częściowego w przypadku dzieci starszych. Zawiera również wpłatę (uzależnioną od wieku dziecka i wysokości uzyskiwanych zasiłków) na częściowe pokrycie kosztów opieki inne niż składki na ubezpieczenia

¹⁵⁷ Pailhé A., Solaz A., 2006, Vie professionnelle et naissance: la charge de la conciliation repose essentiellement sur les femmes, „Population et Sociétés”, nr 426, Septembre, 1-4.

społeczne. Jednakże ostatnie lata nie tylko były we francuskiej polityce rodzinnej okresem zmiany ogólnych ram wspierania rodziny z małym dzieckiem poprzez przejście do spójnego systemu PAJE. Ostatnie dwie dekady były również okresem wyraźnego rozszerzania się zasięgu polityki rodzinnej, która w coraz większym stopniu uwzględniała konsekwencje powstawania „społeczeństwa ryzyka” i stosowane w skali mikro metody pokonywania tych konsekwencji – głównie wydłużony okres pobierania nauki. Podwyższany w rezultacie był wiek potomstwa upoważniający do ubiegania się – w sytuacji, gdy dziecko pozostawało na utrzymaniu rodziców – o zasiłek rodzinny z 17 lat na 18 w lipcu 1990, z 18 na 19 lat w styczniu 1998, z 19 na 20 lat w styczniu 1999 i z 20 na 21 lat w styczniu 2000. Zmiany te – obok przemian czysto demograficznych (zmniejszająca się liczba rodzin, które wydały na świat przynajmniej 3 dzieci – tylko pomiędzy 1998 a 2003 rokiem wśród rodzin pobierających zasiłki rodzinne udział tych posiadających przynajmniej 3 dzieci zmniejszył się z 19% do 16,5%) – wpływały bardzo silnie na zmianę liczby rodzin mogących się ubiegać o wsparcie publiczne, co automatycznie silnie modyfikowało strukturę wydatków. Z punktu widzenia ogółu środków wypłacanych przez Cnaf przeznaczanych na politykę rodzinną i pomoc w utrzymaniu mieszkania, wyraźnie wzrosło znaczenie tej drugiej¹⁵⁸, głównie przez rozrost liczby seniorów, lecz również i w rezultacie rozszerzenia na początku lat 1990. listy osób, które mogą się starać o te właśnie świadczenia, o młodzież mającą ponad 25 lat, jak i osoby na przedpolu starości¹⁵⁹.

Zasiłek wsparcia dla rodziny (allocation de soutien familia) i zasiłek dla rodzica samotnie wychowującego dzieci (allocation de parent isol)

Jeżeli chodzi natomiast o pomoc rodzinom monoparentalnym, jest ona dokonywana w ramach dwóch różnych – uwarunkowanych poziomem dochodów – zasiłków szczegółowych allocation de parent isolé i allocation de soutien familial. Pierwszy z tych zasiłków przeznaczony jest dla osób, które samotnie wychowują dzieci i może być przyznany maksymalnie na okres jednego roku, aczkolwiek może być przyznawany powtórnie aż do osiągnięcia wieku 3 lat przez najmłodsze dziecko. Z kolei drugi z tych zasiłków jest przeznaczony zarówno dla osób samotnie wychowujących własne dzieci, jak i rodzin wychowujących osierocone dziecko. Wysokość tego świadczenia zależna jest od statusu dziecka – tego, czy dziecko jest półsierotą czy pełną sierotą biologiczną.

¹⁵⁸ Jeśli dokonać podzielenia systemu wsparcia rodzinom udzielanego przez Cnaf na trzy działy: różnorodne zasiłki rodzinne, pomoc ukierunkowana na wspieranie rodzin z małym dzieckiem w pierwszych latach życia i w okresie prenatalnym oraz na pomoc mieszkaniową, pomiędzy 1988 a 2003 udziały przedstawiające ważność poszczególnych działów zmieniały się następująco: 40% i 30%; 17% i 19% oraz 31% i 38% [Cazain, Nicolas, 2006: 1].

¹⁵⁹ Cazain S., Nicolas M., 2006, Evolution des publics cibles de la politique familiale, „l’essentiel – publication électronique de la Cnaf”, nr 51, juillet, 1-4.

Na dzień 1 stycznia 2008 roku zasiłek wsparcia dla rodziny wynosi:

- 83,76 € miesięcznie na dziecko pozbawionego wsparcia jednego z rodziców,
- 111,68 € jeżeli dziecko zostało pozbawione wsparcia obojga rodziców.

Natomiast zasiłek dla rodzica samotnie wychowującego dzieci wynosi:

- 52,90 € w czasie ciąży;
- 105,81 € na 1 dziecko;
- 130,94 € na 2 i kolejne dziecko.

Zasiłek macierzyński i urlop macierzyński (congé de maternité)

Świadczenia rodzinne obejmują nie tylko świadczenia materialne, lecz również uprawnienia do czasowego zaprzestania wykonywania pracy połączonego z otrzymywaniem wynagrodzenia. W momencie przyjścia na świat dziecka matce dziecka przysługuje urlop macierzyński (congé de maternité)¹⁶⁰. Jego długość zależy od trzech czynników: dotychczasowej liczby wydanych na świat dzieci, tego czy dany poród będzie pojedynczy czy wieloraki, oraz tego czy mamy do czynienia z patologicznym stanem zdrowia dziecka lub matki. Generalnie urlop macierzyński trwa 16 tygodni (6 tygodni przed porodem i 10 tygodni po porodzie) w przypadku urodzenia pierwszego lub drugiego dziecka, zaś w przypadku dzieci dalszej kolejności 26 tygodni (8 tygodni przed porodem i 18 tygodni po porodzie). Urodzenie bliźniąt wydłuża podstawowy okres urlopu do 12 tygodni przed porodem i 22 po porodzie, zaś w przypadku trójaczek jest to odpowiednio 24 i 22 tygodnie. W przypadku ciąży patologicznej (komplikacje medyczne, ciężki przebieg porodu) lekarz prowadzący matkę może zalecić wydłużenie tego urlopu o maksymalnie: 2 tygodnie w przypadku części urlopu przebiegającego przed porodem i 4 tygodni w przypadku części urlopu po porodzie.

W przypadku matek pracujących najemnie mogą one skorzystać z krótszego okresu urlopu, aczkolwiek ustawodawca nie pozwala na jego skrócenie poniżej 8 tygodni (2 przed porodem, 6 tygodni po urodzeniu dziecka). W wielu gałęziach gospodarki i poszczególnych firmach francuskich występują bardziej korzystne zapisy w umowach zbiorowych niż te ogólne.

Urlop macierzyński mogą uzyskać matki wykonujące pracę najemną, które bądź były ubezpieczone w ciągu 10 miesięcy poprzedzających poród, bądź miały opłaconą składkę o wartości minimum 1015 godzin minimalnej płacy godzinowej w trakcie 6 miesięcy poprzedzających urlop prenatalny lub ciążę, bądź zebrały łącznie 200 godzin opłaconej pracy (lub godzin tożsamyh) w trakcie trzech miesięcy kalendarzowych lub 90 dni poprzedzających dwa powyższe terminy. Matki te – jak już wspomniano – mają obowiązek skorzystania z przynajmniej 8 tygodni urlopu. W przypadku, gdy matka jest samozatrudniona, również może skorzystać z tego instrumentu. Wówczas, gdy jest rolniczką, może otrzymać zasiłek zastępu-

¹⁶⁰ Pénet S., 2006, Le congé de maternité, „Drees – Études et Résultats”, nr 531, octobre, 1-8.

jący utracone dochody z pracy przez maksymalnie 98 dni. Zasiłek ten jest zryczałtowany i wynosi 76,90 euro dziennie i otrzymywany jest na podstawie zgłoszenia dokonanego w Rolniczym Towarzystwie Wzajemnych Ubezpieczeń Społecznych (Mutualité social agricole).

W przypadku gdy matka jest rzemieślnikiem, kupcem lub przedstawicielem wolnego zawodu korzysta z zasiłku przyporządkowanemu odpoczynkowi macierzyńskiemu (czas, gdy z powodu porodu ulega ograniczeniu aktywność zawodowa) kompensującego utracone dochody. Zasiłek ten wynosi 2279,11 euro wypłacane na dwa razy – raz pod koniec 7 miesiąca ciąży, reszta po porodzie. Co więcej, jeśli kobieta zawiesza swą działalność podczas przynajmniej 30 następujących po sobie dni – co stwierdzone jest na podstawie jej oświadczenia i świadectwa lekarskiego na poparcie – otrzymać może 1139,56 euro dodatkowego zasiłku. Swoistym typem urlopu macierzyńskiego – wzorem krajów skandynawskich – jest „urlop ojcowski” (congé de paternité) wykorzystany przez ojca dziecka.

Oprócz istniejącego od kilku dekad płatnego trzydniowego urlopu dla ojca nowo narodzonego dziecka w roku 2002 wprowadzono dodatkowych 11 dni urlopu (18 w przypadku porodu wielorakiego), w czasie którego wypłacane jest przez Cnaf ojcu świadczenie w wysokości 80% jego dotychczasowego dochodu, przy czym maksymalny miesięczny dochód w 2004 r., od którego obliczano świadczenie, nie mógł przekroczyć 2476 euro.

Oprócz urlopu macierzyńskiego w prawie francuskim istnieje również urlop wychowawczy, zwany rodzicielskim (congé parental). Wszyscy pracujący przez przynajmniej rok (niezależnie czy jest to matka dziecka, czy jego ojciec) mają prawo do całkowitego bądź częściowego zaprzestania aktywności zawodowej z okazji urodzenia się dziecka bądź jego pozyskania wskutek adopcji (w tym ostatnim przypadku dziecko nie może mieć więcej niż 16 lat).

Urlop rodzicielski bądź okres pracy w niepełnym wymiarze pracy kończy się w momencie osiągnięcia przez dziecko wieku 3 lat lub – w przypadku adopcji – wygasa trzy lata po przyłączeniu dziecka do nowej rodziny (w rok, jeśli adoptowane dziecko miało od 3 do 16 lat). Po zakończeniu urlopu rodzicielskiego lub okresu pracy w niepełnym wymiarze rodzic ma zagwarantowany powrót do swego wcześniejszego stanowiska pracy bądź do stanowiska równoważnego. Z urlopu tego mogą korzystać oboje rodzice, również zamiennie, lub w tym samym czasie.

Zasiłki mieszkaniowe (allocation logement à caractère familial)

Zgodnie z prawem francuskim istnieją trzy typy zasiłków mieszkaniowych. Są one przyznawane w celu częściowego pokrycia kosztów wynajmu mieszkania tym osobom i rodzinom, które odznaczają się niskimi dochodami. Dwa spośród tych zasiłków mają ewidentnie charakter socjalny – zasiłek mieszkaniowy o charakterze socjalnym (przeznaczony dla osób, które z uwagi na wiek lub sytuację zawodową dysponują dochodami poniżej określonego poziomu – w tym dla studentów) i pomoc mieszkaniowa spersonalizowana (przeznaczona dla osób, które zamieszkują

mieszkania z czynszem umownym lub też są właścicielami nabytej na kredyt nieruchomości obciążonej spłatami tego kredytu). Trzeci typ zasiłku wypłacanego we Francji to zasiłek mieszkaniowy o charakterze rodzinnym (allocation logement à caractère familial), który skierowany jest do młodych małżeństw (wypłacany jest w okresie nie dłuższym niż 5 lat po zawarciu związku małżeńskiego) oraz do rodzin (par lub rodzin monoparentalnych), które wspólnie zamieszkują z osobami wymagającymi ich opieki (a zatem nieletnimi dziećmi, seniorami lub innymi osobami wymagającymi stałej opieki). Również i w tym przypadku uwzględniane jest kryterium dochodowe, zależne jednak od wielkości i składu rodziny (każdy z rodziców traktowany jest przy wyznaczaniu wysokości zasiłku jako 1 jednostka konsumpcyjna, pierwsze i drugie dziecko jako pół jednostki konsumpcyjnej, zaś trzeci i dalsze jako 0,7 jednostki konsumpcyjnej) oraz miejsca zamieszkiwania (występują trzy strefy warunkujące – z uwagi na koszty życia wysokość zasiłku przy tym samym poziomie dochodów – 1) Paryż, 2) Ile-de-France oraz miasta o liczbie ludności powyżej 100 tys. osób; 3) pozostałe obszary). Na przełomie 2004 i 2005 roku z tego zasiłku korzystało łącznie 1236 tys. rodzin, które stanowiły w sumie 1/5 ogółu korzystających z zasiłków mieszkaniowych. Zaś w roku 2007 1654 tys. rodzin. Podkreślenia godny jest fakt, iż również w tym przypadku ostatnie lata są okresem podwyższania wieku dzieci, które – w przypadku wspólnego zamieszkiwania z rodzicami – są uwzględniane przy ustalaniu kwoty zasiłku (w roku 2000 podwyższono ten wiek z 20 do 21 lat co automatycznie zaowocowało wzrostem liczby beneficjentów tego świadczenia o 33 tys. rodzin).

Konkluzje dla polityki rodzinnej państwa polskiego

We wszystkich analizowanych krajach w większym lub mniejszym stopniu następuje rozwój rozwiązań mających na celu stworzenie możliwości zapewnienia opieki małym dzieciom. Dokonuje się on również w krajach należących do modelu południowoeuropejskiego, w którym dominuje zasada familiaryzmu. Podyktowane jest to dynamiką aktywizacji zawodowej kobiet, ale w jeszcze większym stopniu traktowaniem instytucjonalnych usług opiekuńczych jako elementu systemu oświaty. Działania idą w dwóch kierunkach:

- Wspieranie opieki sprawowanej wewnątrzrodzinnie, głównie poprzez rozwiązania pozwalające godzić obowiązki zawodowe matki i ojca z obowiązkami rodzinnymi. W tym obszarze mieszczą się też rozwiązania mające na celu wspieranie zatrudnienia opiekunek do dziecka.
- Wspieranie rozwoju placówek opiekuńczych.

W krajach aktywnej polityki rodzinnej, (np. Francja, Belgia) rozwój obu kierunków działań występuje równolegle i można go potraktować jako wzorcowy do zaadoptowania w polskim systemie. Podsumowując, należy podkreślić, iż realizacja celu polityki rodzinnej, jakim jest wspieranie rodziny w inwestowaniu w młode pokolenia i zapewnienie mu dobrych warunków rozwoju następuje poprzez stosowanie jak najlepszych możliwości zapewnienia opieki małym dzieciom.

Tabela 32. Wykaz przykładowych cen towarów i usług w Polsce, Szwecji, Niemczech, Wielkiej Brytanii i Francji w porównaniu do miesięcznej kwoty zasiłku rodzinnego w poszczególnych państwach członkowskich UE (1 Euro = 4,4635 PLN) – Stan na dzień 01.01.2010 r.

Państwo	Polska	Niemcy	Wielka Brytania	Francja	Szwecja
Miesięczna kwota zasiłku					
Miesięczna kwota zasiłku rodzinnego (na pierwsze – najmłodsze dziecko)	15,23 €	184 €	95,69 €	119,13 €	119,19 €
Ceny wybranych towarów i usług w Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji					
Towary i usługi	Ceny w Euro				
Mleko 1L	0,5	0,89	1,5	0,70	1,81
Jogurt	0,38	0,50	1,20	4,20	2,61
Herbata	0,5 – 2,5	2,60	3,00	1,70	2,90
Makaron (0,5 kg)	1,19	1,00	3,90	1,00	1,36
Jabłka (1 kg)	1,19	1,50	1,50	0,95	2,27
Czekolada mleczna	1,19	1,49	1,50	0,90	1,67
Piwo (0,5 l) (6szt.)	0,8 – 2,5	3,24	4,4	4,00	4,21
Woda mineralna (1,5l)	0,5	0,19	0,40-0,60	0,61	1,13
Kawa	1,3 - 2,5	4-10	7-10	3,50	3,40
Chleb ciemny	0,35	0,99	2,2	1,80	2,15
Masło	0,76	1,30	0,8	1,40	3,06
Szynka (1 kg)	5,00	13,10	10,50	10,50	14,27
Ser (1kg)	4,60	7,20	8,00	7,70	9,64
Chipsy	1,00	0,90-1,50	2,00	2,20	1,90
Bilet do teatru	3,8 – 25	36,00	10-25	12-30	32,00
Bilet do kina	3,8 – 8,8	12,00	8-12	9-13	8-12
Fryzjer	3,8 – 63	10-100	14,5-145	12-110	14-140
Bilet autobusowy	0,54	1,85	2,70	1,50	2,00
Pampersy	13,44	15,50	10,00	14,60	15,37
Mieszkanie za m ²	405-1000	1000-3000	1500-3000	2000-5000	1300-5000

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 2009-2010, Statistisches Bundesamt Deutschland - Wirtschaftsrechnungen und Zeitbudgets 2010, Family Spending - A report on the 2009-2010 Expenditure and Food Survey, Sweden Average Salaries & Expenditures 2010 and Structure des dépenses selon le niveau de vie 2010

Tabela 32 przedstawia wykaz przykładowych cen towarów i usług w Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji, a także miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego w poszczególnych państwach. Jak wynika z danych umieszczonych w tabeli ceny za poszczególne artykuły są w poszczególnych państwach bardzo zróżnicowane. W Polsce ceny wszystkich artykułów w porównaniu do Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji czy Szwecji są najniższe. Podobnie jest z miesięczną

kwota zasiłku rodzinnego otrzymywanego przez rodziny w poszczególnych państwach. W Polsce za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego stać jest rodzinę na zakup niektórych podstawowych produktów jak na przykład mleka, jogurtu, makaronu, jabłek, czekolady itd. Licząc od pierwszej pozycji tabeli czyli od jednego litra mleka, a kończąc na kostce masła. Oczywiście polska rodzina kupi mniej, jeżeli zdecyduje się na wyjście do kina, bądź teatru albo na skorzystanie z usługi fryzjerskiej. Jednakże i w tym względzie jest w stanie zaspokoić swoje potrzeby jednakże kosztem mniejszej ilości zakupionych artykułów spożywczych.

Niemiecką rodzinę za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego (oprócz metra kwadratowego mieszkania) stać jest na wszystko. Czyli na zakup zarówno artykułów żywnościowych, jak i na zaspokojenie potrzeb kulturalnych typu wyjście do teatru lub kina, jak i na zaspokojenie innych usług takich jak fryzjer.

Rodzinę brytyjską otrzymującą wsparcie w postaci zasiłku rodzinnego również stać jest na wiele rzeczy. Może zaspokoić swoje potrzeby żywnościowe kupując poszczególne artykuły spożywcze. Rodzina brytyjska może sobie też pozwolić na wyjście do kina i teatru czy skorzystanie z usługi fryzjerskiej.

Rodzinę francuską podobnie jak niemiecką i brytyjską stać jest za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego na zaspokojenie potrzeb bytowych jak i kulturalnych oraz społecznych. Za otrzymywany zasiłek rodzinny rodzina francuska jest w stanie zakupić produkty żywnościowe, ale również korzystać z transportu komunikacji miejskiej, wyjść do kina bądź teatru czy też skorzystać z usługi fryzjerskiej.

Rodzinę szwedzką tak jak pozostałe rodziny zagraniczne (z Niemiec, Wielkiej Brytanii i Francji) stać jest za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego na dziecko na zaspokojenie wszystkich podstawowych potrzeb bytowych (żywność, odzież, opłaty) jak i spędzenie czasu wolnego poprzez wyjście do kina czy teatru. Rodzina za tą kwotę korzystać może również z usług fryzjerskich oraz przemieszczać się transportem miejskim.

Rozbieżność w skali miesięcznej kwoty otrzymywanego zasiłku rodzinnego przedstawia możliwość nabycia przez rodziny pampersów dla dzieci. W Niemczech za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego rodziny mogą zakupić 12 paczek pampersów, w Wielkiej Brytanii 10 paczek, we Francji 9 paczek, w Szwecji 8 paczek, natomiast w Polsce zaledwie jedną.

Jak z powyższego wynika świadczenia rodzinne odgrywają olbrzymią rolę dla rodzin zarówno w Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji. Pomoc i wsparcie finansowe w postaci świadczeń rodzinnych pozwala znacznej części rodzin dotkniętych problemami równoważyć w pewien sposób trudności wynikające z trudnej sytuacji materialnej. Często sytuacja ta objawia się całkowitym brakiem środków finansowych, nieraz niewystarczającą ilością tych środków. Dlatego też świadczenia rodzinne dla niektórych rodzin stanowią jedyne źródło finansowe, a dla innych dodatkowe wsparcie. W Polsce selektywny charakter świadczeń rodzinnych ograniczony kryterium dochodowym powoduje, że świadczenia te skierowane są do rodzin najuboższych. Rosnące z roku na rok ceny produktów żywnościowych oraz mediów powodują, że rodziny stać jest na coraz mniej. Obserwowa-

ny jest coroczny wzrost cen towarów i usług w Polsce, natomiast kryterium dochodowe uprawniające do otrzymywania świadczeń rodzinnych w Polsce (wynoszące 504 zł na osobę w rodzinie) nie uległo zmianie od momentu wprowadzenia w życie ustawy o świadczeniach rodzinnych czyli od 2004 roku.

Najważniejsze jest jednak, aby świadczenia rodzinne mogły zapewnić prawidłowe funkcjonowanie rodziny, aby miała ona zapewnione podstawowe warunki bytowe, a w szczególności środki finansowe pozwalające zaspokoić co najmniej podstawowe potrzeby. Jak widać z porównania dokonanego w tabeli 32 otrzymywane świadczenia są w stanie zapewnić rodzinom zaspokojenie potrzeb przynajmniej na tym podstawowym poziomie. Ustawodawcy w każdym z państw dbają również o to, aby rodziny otrzymujące wsparcie w postaci świadczeń rodzinnych, w szczególności te najbardziej potrzebujące nie zostały wykluczone społecznie. Chodzi tu o możliwość zaspokojenia nie tylko podstawowych potrzeb bytowych ale również możliwość uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym poprzez możliwość uczestniczenia w różnego rodzaju imprezach edukacyjno-sportowych bądź kulturalnych, albo chociażby przez możliwość wyjścia do kina bądź teatru. Oczywiście pod tym względem polskim rodzinom jest o wiele trudniej ze względu na niskie w porównaniu do Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji, kwoty otrzymywanych świadczeń w porównaniu do obowiązujących cen. Rodziny niemieckie, brytyjskie, francuskie i szwedzkie mogą sobie pozwolić w ramach otrzymywanych świadczeń na korzystanie z usług kulturalno-rekreacyjnych i społecznych.

Dla prawidłowego funkcjonowania rodziny ważne jest, aby miała ona zapewnione również odpowiednie warunki mieszkaniowe i możliwość utrzymania mieszkania i opłacania energii, a także wyposażenia mieszkania i prowadzenia gospodarstwa domowego. Dlatego też tak ważną rolę odgrywa opisywany we wcześniejszej części rozdziału dodatek mieszkaniowy, stanowiący finansowe wsparcie dla rodzin. Wsparcie, które wielu rodzinom pozwala na opłacanie czynszu w mieszkaniach lub dofinansowanie do czynszu lub innych opłat mieszkaniowych.

Dla poprawnego działania rodziny niezbędne jest również zadbanie o odpowiednią opiekę zdrowotną, możliwości edukacji swoich członków w tym przede wszystkim dzieci. Dlatego też, poszczególne państwa dbają cały czas o odprowadzanie składek zdrowotnych w ramach otrzymywanych świadczeń i zwiększanie kwot zasiłku rodzinnego, wychowawczego, jak i wszelkich innych zasiłków i dodatków do nich (jak na przykład dodatków na rozpoczęcie roku szkolnego), w celu zaspokojenia wyżej wymienionych potrzeb.

Olbrzymią rolę odgrywa również dbanie i zapewnianie możliwie korzystnego funkcjonowania dla rodziców samotnie wychowujących dzieci. Chodzi tu zarówno o pannę, kawalera, osobę pozostającą w separacji orzeczonej prawomocnym wyrokiem sądu, osobę rozwiedzioną, wdowę lub wdowca. Osoby te znajdują się często w ciężkiej sytuacji materialnej. Są samotne i mają na utrzymaniu dzieci. Większość samotnych rodziców jest bezrobotna. Dla tych rodzin pomoc realizowana poprzez system świadczeń rodzinnych stanowi podstawowy element wsparcia finansowego.

Często poprzez zasiłki czy też dodatki dla rodzica samotnie wychowującego poprawia się sytuacja finansowa, dzięki której rodzic może zapewnić odpowiednie warunki swoim dzieciom – bytowe, edukacyjne, kulturowe i wychowawcze.

Ogromne znacznie odgrywają również w każdym z opisywanych państw członkowskich UE (Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji) rodziny wielodzietne. To zazwyczaj w tych rodzinach występują najczęstsze kłopoty finansowe związane z dużą liczbą dzieci. Te rodziny liczą na wsparcie w celu zapewnienia normalnego funkcjonowania całej rodziny, a szczególnie dzieci. Pomoc udzielana tym rodzinom w formie zapomóg i zasiłków w postaci świadczeń rodzinnych pozwala w dużej mierze uporać się z trudnościami zaspokajając różnego rodzaju potrzeby, a także w przypadku rodzin najbiedniejszych zaspokoić potrzeby na podstawowym poziomie i zapewnić takie wsparcie finansowe, ażeby nie dać odczuć trudności związanych z funkcjonowaniem tego typu rodzin, szczególnie posiadających powyżej pięciorga dzieci.

Świadczenia te stanowią niezbędny element w zaspokajaniu potrzeb rodziny i dlatego też stanowią jedną z bardziej potrzebnych form pomocy dla rodzin, jaką jest pomoc finansowa, szczególnie dla rodzin wielodzietnych i samotnych rodziców. Świadczenia rodzinne stanowią podstawowy instrument polityki rodzinnej i dlatego powinny być wykorzystane do realizacji jej celów, do których należy przede wszystkim tworzenie warunków dla powstania i rozwoju rodziny, a zwłaszcza dla prawidłowego wypełniania funkcji rodzinnych a w szczególności: prokreacyjnej, opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej.

ZAKOŃCZENIE

Aby wykreować pożądane trendy demograficzne państwo polskie powinno zająć przede wszystkim o następujące czynniki: zmniejszenie lub zlikwidowanie obaw kobiet przed utratą pracy, stworzenie warunków na pogodzenie życia zawodowego z rodzinnym, zmniejszenie obaw przed obniżeniem się materialnego poziomu życia, zwiększenie wsparcia w dziedzinie edukacji, wychowania i opieki medycznej, poprawianie warunków mieszkaniowych dla młodych rodzin (łatwiejsza dostępność mieszkań dla młodych ludzi).

Najważniejsza jest pomoc tym rodzinom, które chcą mieć dzieci, ale nie decydują się na nie ze względu na zewnętrzne bariery. Jedną z nich jest koszt posiadania dzieci – nie tylko bezpośredni koszt związany z urodzeniem i wychowywaniem, ale też koszt pośredni, czyli m.in. konieczność rezygnacji z pracy i kariery. Najczęściej z powodu braku dobrze rozwiniętej infrastruktury opiekuńczej (brak wystarczającej liczby miejsc w państwowych żłobkach i przedszkolach).

Państwo powinno podjąć działania, które można podzielić na cztery zasadnicze grupy:

- ukierunkowane przede wszystkim na reformę świadczeń rodzinnych;
- zmierzające do poprawy jakości życia polskich rodzin,
- mające na celu zmniejszenie uciążliwości związanych z posiadaniem dzieci oraz podnoszące atrakcyjność rodzicielstwa,
- promujące przyjazną rodzinie politykę rodzinną.

Proces funkcjonowania takiej polityki powinien być przejawem coraz powszechniejszego przekonania o konieczności traktowania dziecka i trwałego związku w kategoriach dobra publicznego, tj. dobra, którego produkcja związana jest z koniecznością ponoszenia zdecydowanej większości kosztów materialnych przez jednostki i rodziny, a z którego korzyści materialne czerpane są przede wszystkim przez społeczeństwo. Tym, co zasługuje na szczególną uwagę z punktu widzenia możliwości prowadzenia polityki rodzinnej mającej na celu ułatwienie godzenia kariery rodzicielskiej i zawodowej, jest rozbudowana i dostosowana do indywidualnych potrzeb pomoc w opiece nad małym dzieckiem.

Efektywność ekonomiczna stanowi jeden z podstawowych sposobów oceny podejmowanych działań w ramach realizowanego modelu polityki rodzinnej. Niska efektywność powoduje zazwyczaj niż demograficzny, pogarszając się sytuację bytową rodzin, brak perspektyw dla młodzieży na zakładanie rodziny. Wyższa efektywność polityki rodzinnej stwarza możliwości rozwoju społeczeństwa, wzrost zawieranych małżeństw, wzrost współczynnika dzietności i przyrostu naturalnego, poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej społeczeństwa.

We współczesnym świecie głównym zadaniem państwa powinno być wszechstronne działanie ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb rodziny.

Spadek przyrostu naturalnego jest problemem ogólnoeuropejskim, a Polska należy do krajów o najniższym współczynniku dzietności – 1,38 (w roku 2010). Przykłady krajów UE (Francja, Irlandia), pokazują, że dzięki właściwej polityce rodzinnej potrafiły zahamować, a nawet odwrócić niekorzystne trendy demograficzne. W Polsce brakuje spójnych, całościowych, wieloletnich programów zaradczych. Można założyć, że częste zmiany polityczne (w szczególności zmiany personalne) prowadzą do braku ciągłości w polityce rodzinnej naszego państwa np. brak realizacji programu polityki rodzinnej państwa przez kolejne ekipy rządzące, które istnieją jedynie odłożone na półkach, nie posiadając umocowania prawnego („Program polityki rodzinnej z 1997 r.”, „Program polityki prorodzinnej państwa z 1999 r.” i „Projekt polityki rodzinnej z 2007 r.”).

Należy stwierdzić, że w Polsce nie istnieje całościowy, spójny program polityki rodzinnej dla dłuższej perspektywy czasowej zawierający propozycje rozwiązań poprawy sytuacji demograficznej w kraju i polepszenia kondycji i jakości życia rodzin.

Dotychczasowa polityka rodzinna państwa polskiego opierała się na działaniach incydentalnych, udzielane wsparcie traktowane było jako krótkotrwałe i nie stanowiło systemowego wsparcia ukierunkowanego na wszystkie rodziny wychowujące potomstwo. Świadczenia społeczne mają charakter selektywny – ze względu na wprowadzone kryterium dochodowe, stąd niska efektywność prowadzonej polityki rodzinnej w niektórych obszarach ekonomicznego i społecznego wsparcia.

Głównym celem polityki rodzinnej państwa polskiego powinna być poprawa warunków powstawania i funkcjonowania rodzin oraz podnoszenie poziomu urodzeń. Oprócz aspektu ilościowego (czyli wzrostu dzietności) polityka rodzinna powinna się również skupiać na poprawie poziomu warunków życia rodzin.

W aspekcie ilościowym działania powinny być ukierunkowane dla Polski w obszarze szeroko pojętej polityki demograficznej oraz rodzinnej i powinny się skupiać przede wszystkim na:

- 1) zwiększaniu dzietności,
- 2) ograniczaniu umieralności niemowląt,
- 3) wsparciu rodzin niepełnych, powstających z powodu wzrostu liczby rozwodów oraz urodzeń pozamałżeńskich,
- 4) wsparciu rodzin wielodzietnych,
- 5) zwiększaniu wydatków socjalnych na rzecz rodzin i dzieci,
- 6) wzroście stopy zatrudnienia ludności,
- 7) obniżaniu stopy bezrobocia,
- 8) zwiększaniu dostępności opieki instytucjonalnej nad małym dzieckiem, zwłaszcza w przedszkolach i żłobkach.

W aspekcie jakościowym czyli poprawie funkcjonowania rodzin, polska polityka rodzinna powinna się skupiać się przede wszystkim na:

Tworzeniu warunków sprzyjających powstawaniu rodzin i zawieraniu małżeństw poprzez:

- możliwości swobodnego podziału urlopu między oboje rodziców dziecka i możliwość dzielenia urlopu na części;
- wprowadzenie płatnego urlopu wychowawczego bez względu na dochód na 1 osobę w rodzinie;
- wydłużenie okresu urlopu macierzyńskiego;
- uelastycznienie czasu pracy (np. telepraca, zatrudnienie niepełnoetatowe);
- wspieranie opieki poprzez rozwiązania pozwalające godzić obowiązki zawodowe matki i ojca z obowiązkami rodzinnymi. W tym obszarze mieszczą się rozwiązania mające na celu wspieranie zatrudnienia opiekunek do dziecka;
- wspieranie rozwoju placówek opiekuńczych (żłobków i przedszkoli połączone z elastycznym zakresem usług i elastycznymi godzinami otwarcia i pracy instytucji), a najlepiej łączenie tych działań, czyli wspieranie w zatrudnianiu opiekunek oraz rozwoju placówek opiekuńczych;
- w ramach czynników cywilizacyjno-kulturowych kształtowanie pozytywnych postaw wobec wielodzietności;
- zniesienie selektywności odnośnie otrzymywania zasiłku rodzinnego (wprowadzenie systemu uniwersalnego);
- zlikwidowanie zróżnicowania wysokości zasiłków rodzinnych zależnie od liczby dzieci w rodzinie, gdyż w obecnej formie oznacza preferencje dla rodzin wielodzietnych;
- podniesienie dochodowego znaczenia świadczeń rodzinnych (obecnie wysokość zasiłków rodzinnych w Polsce należy do jednego z najniższych w krajach UE);
- zmiany w systemie podatkowym na bardziej korzystne dla rodzin – oparte na zasadzie ilorazu rodzinnego uwzględniającego liczebność i skład rodziny jak w większości krajów UE (obecny system preferuje model rodziny z jednym żywicielem oraz przy dużym zróżnicowaniu dochodów małżonków, a także poprzez podwyższenie kwoty wolnej od podatku zależnie od sytuacji rodzinnej, preferuje przede wszystkim rodziny o niższych dochodach);
- wprowadzenie dodatku do zasiłku rodzinnego na pokrycie kosztów opieki zinstytucjonalizowanej dla dzieci;
- rozwój świadczeń rzeczowych, uwzględniających różne sytuacje i potrzeby rodzin;
- zwiększenie minimalnego wynagrodzenia za pracę do standardów europejskich;
- ograniczania skali ubóstwa i zapobiegania marginalizacji rodzin wielodzietnych jako warunku zapewnienia rozwoju młodego pokolenia;
- kształtowanie polityki migracyjnej i ograniczanie negatywnych dla rodziny skutków migracji zagranicznych.

Tworzeniu warunków sprzyjających rozwojowi młodego pokolenia w rodzinie poprzez:

- większe dofinansowanie państwowe przy zakupie mieszkań dla młodych rodzin;
- kształtowanie systemu wartości prorodzinnych w społeczeństwie, szczególnie wśród osób młodych;
- rozwój edukacji prorodzinnej i przygotowanie do życia w rodzinie;
- poszerzanie oferty usług społecznych dla dzieci i młodzieży sprzyjających rozwojowi młodej generacji;
- stworzenie systemu pozwalającego na zapewnienie dostępu dzieci i młodzieży do usług społecznych na zasadzie równych szans, a także efektywnego włączenia rodziców do współpracy z placówkami wychowawczymi w procesach edukacyjnych i wychowawczych.

Poprawie opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem za pomocą:

- doskonalenia czynnej opieki nad kobietą ciężarną, rodzącą i nad noworodkiem jako warunku podniesienia jakości prokreacji;
- lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka szczególnie w zakresie ochrony zdrowia dziecka i opieki okołoporodowej;
- odbudowy medycyny szkolnej połączonej z rozwojem promocji zdrowia i polepszeniem badań profilaktycznych.

W celu osiągnięcia pełnej efektywności prowadzonych działań prorodzinnych konieczne jest również podjęcie inicjatyw, które funkcjonują już w większości krajów unijnych polegających na zastąpieniu stosowania kryterium dochodowego przy rozdzielaniu zasiłków rodzinnych na rzecz ograniczenia korzyści z tytułu ilorazu podatkowego, uproszczenie systemu i czytelności oraz przejrzystości celów polityki rodzinnej. Polskie podmioty odpowiedzialne za kreowanie polityki rodzinnej powinny uwzględniać w swoich decyzjach czynniki pronatalistyczne, w tym w szczególności: zwiększać nacisk w zakresie pomocy w godzeniu pracy zawodowej z wychowywaniem dzieci, zwiększać pomoc dla rodzin niepełnych, wśród których ciągle zbyt wiele żyje w warunkach dużej biedy, dążyć do przeobrażenia roli rodziny, a szczególnie rodziców w wychowywaniu dzieci i co najważniejsze zwiększyć postęp w zakresie opieki nad małymi dziećmi (np. darmowe żłobki, przedszkola i opieka medyczna).

Podmioty odpowiadające za politykę rodzinną państwa polskiego powinny przerzucić ciężar polityki na czynniki pronatalistyczne i usprawnić mechanizmy działania związane z tymi czynnikami.

Należy pamiętać, że efektywna polityka rodzinna zależy od polityki państwa, polityki pracodawców, a także czynników cywilizacyjno-kulturowych mających za zadanie wykreowanie jak najlepszej polityki pronatalistycznej, zapewniającej społeczeństwu ciągłość oraz satysfakcję społeczno-ekonomiczną rodziny, poprawę kapitału intelektualnego, a także promowanie rodziny i jej partnerskiego modelu. Efektywna polityka rodzinna powinna również zapewnić rozwój gospodarczy stwarzając szansę dla poprawy sytuacji demograficznej i ekonomicznej kraju.

Literatura

1. Adamski F., *Małżeństwo i rodzina w strukturze społeczno-prawnej i społecznej świadomości*, w: Slany K., Małek A., Szczepaniak-Wiecha I., *Systemy wartości a procesy demograficzne*, Nomos, Kraków 2003;
2. Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Difin, Warszawa 2005;
3. Auleytner J., *Polityka społeczna w Polsce i w świecie*, WSP TWP, Warszawa 2011;
4. Auleytner J., *Polska polityka społeczna. Ciągłość i zmiany*, WSP TWP, Warszawa 2004;
5. Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004;
6. Balcerzak-Paradowska B., Golinowska S., (red.) *Polityka dochodowa, rodzinna i pomocy społecznej w zwalczaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego tendencje i ocena skuteczności*, IPiSS, Warszawa 2009;
7. Balcerzak-Paradowska B., *Praca kobiet w sektorze prywatnym: szanse i bariery*, IPiSS, Warszawa 2003;
8. Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPiSS, Warszawa 2004;
9. Balcerzak-Paradowska B., *Założenia umowy społecznej w zakresie polityki rodzinnej*, [w:] *Umowa społeczna – „Gospodarka-praca-rodzina-dialog”* (red.) Wrątny J., Bednarski M., IPiSS, Warszawa 2006;
10. Balicki W., *Wykłady z metodologii nauk ekonomicznych*, Wyd. WSB w Poznaniu, Poznań 2002;
11. Bechtel J., Caussat L., *Les transferts sociaux en faveur des familles: une évaluation macro-économique*; „Dress – Études et Résultats”, nr 376, Février, 1-12, 2005;
12. Błędowski P., (red.), *Między transformacją a integracją: polityka społeczna wobec problemów współczesności*, SGH - Oficyna Wydaw., Warszawa 2004;
13. Brandstaetter A., Herrmann P., O'Connell C., *Definiowanie usług socjalnych w kontekście europejskim*, WSP TWP, Warszawa 2010;
14. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, *Erziehungsgeld, Elternzeit. Das Bundeserziehungsgeldgesetz – Regelungen ab 1. 1. 2004*, Berlin 2004;
15. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, *A b i s Z zum Kinderzuschlag*, Berlin 2004;
16. Bundesministeriums der Justiz, *Aufgaben und Organisation des Bundesministeriums der Justiz*, Berlin 2004;
17. Cazain S., Nicolas M., *Evolution des publics cibles de la politique familiale*, „l'essentiel – publication électronique de la Cnaf”, nr 51, juillet, 1-4, 2006;
18. Chauvière M., Sassier M., Bouquet B., Allard R., Ribes B., (red.), *Uwarunkowania polityki rodzinnej we Francji w ujęciu historycznym, prawnym i politycznym*, WSP TWP, Warszawa 2010;
19. Damon J., Kesteman N., *L'allocation de présence parentale. Une prestation appréciée de ses bénéficiaires*, „l'e-ssentiel – publication électronique de la Cnaf”, nr 28, Aout, 1-4, 2004;
20. Daycare Trust, *Childwise - issue 14*, London 2003;
21. Dudycz T., *Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*, Prace naukowe nr 1060 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005;
22. Dziewięcka-Bokun L., Zamorska K., (red.), *Polityka społeczna. Teksty źródłowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003;
23. Esping-Andersen G., *Społeczne podstawy gospodarki postindustrialnej*, WSP TWP, Warszawa 2010;
24. Evers A., Heinze G.G., *Niemiecka polityka społeczna*, WSP TWP, Warszawa 2010;
25. Frąckiewicz L., (red.) *Wykluczenie społeczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Katowice 2005;

26. Frątczak E., Pączkowski M., *Zmiany w postawach i zachowaniach reprodukcyjnych młodego i średniego pokolenia Polek i Polaków i ich wpływ na proces formowania związków, rodzin, gospodarstw domowych*, SGH, Warszawa 2002;
27. Frątczak E., Balicki J., Nam C.B., *Przemiany ludnościowe, fakty-interpretacje-opinie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2007;
28. Frątczak E., Kulik M., Malinowski M., *Legal Regulations Related to Demographic Events And Processes Selected Legal Regulations Pertaining to Children and Family Social Policy Poland, selected years 1950-2003*, KND PAN, Warszawa 2003;
29. Frieske K.W., *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, IPISS, Warszawa, 2004;
30. Gauthier A. H., *Trends In Policies For Family-Friendly Societies*, [w:] Macura M., MacDonald A. L., Haug W. (eds.), *The New Demographic Regime. Population Challenges And Policy Responses*, UN, New York and Geneva 2005;
31. Gdeczyk W., Hołowiecka L., *Polityka społeczna i pomoc rodzinie w krajach Unii Europejskiej: opracowanie sporządzone na podstawie literatury tematycznej, materiałów niepublikowanych, seminariów i szkoleń*, MOPS, Wrocław 2003;
32. Giza-Poleszczuk A., *Rodzina i system rodzinny*, w: Marody M., (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, Scholar, Warszawa 2002;
33. Głębicka K., (red.), *Spójność społeczno-ekonomiczna. Implikacje regionalne*, WSB, Radom 2004;
34. Głębicka K., Auleytner J., *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, WSP TWP, Warszawa 2001;
35. Głębicka K., Grewiński M., *Europejska polityka regionalna*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2003;
36. Głębicka K., *Polityka społeczna państwa polskiego u progu członkostwa w Unii Europejskiej*, Instytut Technologii Eksploatacji, Radom 2004;
37. Głębicka K., *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001;
38. Głębicka K., *Socjalny wymiar Europy*, Politechnika Radomska, Radom 2006;
39. Głębicka K., *Spółeczno-ekonomiczny wymiar integracji w Europie na przełomie XX/XXI w.*, Politechnika Radomska, Radom 2007;
40. Godła M., (red.), *Świadczenia z zabezpieczenia społecznego podlegające koordynacji wspólnotowej w rozporządzeniach nr 1408/71 i nr 574/72 oraz w orzecznictwie europejskiego trybunału sprawiedliwości*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005;
41. Golinowska S., Tarkowska E., Kopińska I., *Ubóstwo i wykluczenie społeczne: badania, metody, wyniki*, IPISS, Warszawa 2005;
42. Graniewska D., (red.), *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne*, IPISS, Warszawa 2004;
43. Graniewska D., *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce*, Rządowa Rada Ludnościowa, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004;
44. Haus B., *Czy racjonalne działania zapewniają efektywność? [w:] Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*, red. T. Dudycz, *Prace naukowe Akademii Ekonomicznej* nr 1060, AE, Wrocław 2005;
45. HM Revenue & Customs Better Guidance Programme, *Child Tax Credit and Working Tax Credit Other Types Of Help You May Be Able To Get*, London 2005;
46. Holzer J.Z., *Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030. Projekcje studialne – założenia, wyniki liczbowe, wnioski*, seria Monografie i opracowania, ISiD SGPiS, nr 6/300, Warszawa 1990;
47. Inland Revenue, *Claiming Child Benefit Notes And Claim Form - Child Benefit Notes*, London 2004;
48. Jończyk J., *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006;

49. Józefiak C., *Warunki rozwoju gospodarczego* [w:] *Ekonomia rozwoju* pod red. R. Piaseczki, PWE, Warszawa 2007;
50. Kachniarz M., *Efekt skali a efektywność usług publicznych, materiał konferencyjny*, Wrocław 2007;
51. Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005;
52. Kłos B., Szymańczak J., *Świadczenia rodzinne w krajach członkowskich Unii Europejskiej*, Biuro Studiów i Ekspertyz, 2000 r.;
53. Kotowska I.E., Wróblewska W., *Zmiany demograficzne – pomiar procesów i ocena skutków społeczno-ekonomicznych* [w:] *Statystyka społeczna* pod red. Panek T., PWE, Warszawa 2007;
54. Kotowska I.E., Matysiak A., Domaradzka A., *Podstawowe informacje o zmianach reprodukcji i polityce ludnościowej w Polsce oraz poglądach Polaków dotyczących tych kwestii* [w:] *Scenariusze polityki ludnościowej dla Polski, Badanie eksperckie Delph* (pod red.) Kotowska I.W., SGH, Warszawa 2005;
55. Kotowska-Jelonek M., Dyr T., *Problemy oceny efektywności inwestycji infrastrukturalnych w transporcie kolejowym* [w:] *Praktyczne aspekty pomiaru efektywności* (pod red.), Wrzosek S., Prace naukowe nr 1061 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005;
56. Kozuń-Cieślak G., *Efektywność w gospodarce globalnej – korporacje transnarodowe* [w:] *Praktyczne aspekty pomiaru efektywności* (pod red.) Wrzosek S., Prace naukowe Nr 1061 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005;
57. Kozuń-Cieślak G., Kisielewska M., *Pojęcie i pomiar efektywności – studia literaturowe* [w:] *Zarządzanie finansami firm – teoria i praktyka* (pod red.) Pluta W., Prace naukowe Nr 1152 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007;
58. Kraus K., Geisen T., Piątek K., *Państwo socjalne w Europie – Historia-Rozwój-Perspektywy*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2005;
59. Kuciński K., (red.), *Doktoranci o metodologii nauk ekonomicznych*, SGH, Warszawa 2007;
60. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, *Europe In Figures - Eurostat Yearbook 2005*, European Commission 2005;
61. Marciniak S., *Makro-i mikroekonomia, podstawowe problemy*, PWN, Warszawa 2007;
62. McDonald P., *Low fertility And State: The Efficacy Of Policy*, "Population and Development Review", t. 32, nr 3, 485-510, 2006;
63. Missoc, *Social Protection In The Member States Of The European Union*, 2004;
64. Okólski M., *Demografia - Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005;
65. Pailhé A., Solaz A., *Vie professionnelle et naissance: la charge de la conciliation repose essentiellement sur les femmes*, "Population et Sociétés", nr 426, Septembre, 1-4, 2006
66. Pénet S., *Le congé de maternité*, „Drees – Études et Résultats”, nr 531, octobre, 1-8, 2006;
67. Rogowski W., *Rachunek efektywności przedsięwzięć inwestycyjnych*, Oficyna ekonomiczna, Kraków 2004;
68. Rybicki W., *O wielostronności, relatywizmie i złożoności kategorii efektywności*, [w:] *Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*, red. T. Dudycz, Prace naukowe Akademii Ekonomicznej nr 1060, AE, Wrocław 2005;
69. Slany K., Kluzowa K., *Aksjologiczne aspekty polityki rodzinnej*. W: Horodenski R., Ozorowski E. (red). *Rodzina. Etyka. Ekonomia*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku. Białystok 2005;
70. Stacha S., *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2006;
71. Szumlicz T., *Společne aspekty ubezpieczenia*, SGH, Warszawa 2005;
72. Szumlicz T., *Ubezpieczenie społeczne*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2005;

73. Trafialek E., Kieszkowska A., Stolecka-Zuber R., *Pomoc społeczna i praca socjalna wobec problemów współczesności*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2004;
74. University of Sheffield Union of Students, *Working Tax Credit*, London 2004;
75. Uścińska G., (red.), *Addendum – obliczenia porównawcze. Standardy zabezpieczenia społecznego*, IPiSS, Warszawa 2005;
76. Uścińska G., (red.), *Koordinacja polskiego systemu zabezpieczenia społecznego z regulacjami wspólnotowymi*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005;
77. Uścińska G., (red.), *Zabezpieczenie społeczne w Polsce – problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości*, IPiSS, Warszawa 2008;
78. Uścińska G., *Europejskie standardy zabezpieczenia społecznego a współczesne rozwiązania polskie*, IPiSS, Warszawa 2005;
79. Uścińska G., *Świadczenia z zabezpieczenia społecznego w regulacjach międzynarodowych i polskich. Studium porównawcze*, IPiSS, Warszawa 2005;
80. Worach-Kardas H., (red.) *Polityka społeczna i ubezpieczenia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2005;
81. Worach-Kardas H., (red.) *Ubezpieczenia społeczne i na życie: stan i perspektywy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2004;
82. Wrzosek S., (red.), *Praktyczne aspekty pomiaru efektywności*, Prace naukowe Nr 1061 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005.

Strony internetowe

1. www.domyopieki.pl
2. www.wikipedia.org.pl
3. www.thefreedictionary.com
4. www.stat.gov.pl
5. www.unic.un.org.pl
6. www.sejm.gov.pl
7. www.mps.gov.pl
8. www.bmbf.de
9. www.bmfsfj.de
10. www.bmgs.bund.de
11. www.bmj.bund.de
12. www.familienhandbuch.de
13. www.dwp.org.uk
14. www.dfes.gov.uk
15. www.dh.gov.uk
16. www.hmrc.gov.uk
17. www.ilo.org
18. www.mop.pl
19. www.euro.pap.com.pl
20. www.arbeitsagentur.de
21. www.jobcentreplus.gov.uk
22. www.awans.szkoła.pl
23. www.unic.un.org.pl/rok_rodziny
24. www.rodzinaswoim.pl

Akty prawne

1. Bundesgesetzblatt Jahrgang 2004;
2. Bundeskindergeldgesetz z 29 grudnia 2003 r.;
3. Child Support Act 1995;
4. Europejski Kodeks Zabezpieczenia Społecznego Rady Europy z 1964 r.;
5. Konwencja Nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca minimalnych norm zabezpieczenia społecznego (ratyfikowana przez Polskę Dz.U.113.1065);
6. Konwencja Nr 103 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca ochrony macierzyństwa (ratyfikowana przez Polskę Dz.U.76.16.99);
7. Konwencja Nr 128 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca świadczeń w razie inwalidztwa, na starość i w razie śmierci żywiciela rodziny;
8. Polityka Prorodzinna Państwa, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 3 listopada 1999 r.;
9. Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych oraz Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 1974 r. w sprawie świadczeń z funduszu alimentacyjnego;
10. Rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 31 maja 1974 roku w sprawie zasiłków rodzinnych;
11. Social Security Contributions and Benefits Act 1992;
12. Sozialgesetzbuch 11;
13. Unterhaltsvorschussgesetz vom 23 Juli 1979;
14. Ustawa z dnia 1 grudnia 1994 r. o zasiłkach rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych (Dz.U. z 1998 roku, nr 102, poz. 651 z późn. zm.);
15. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej;
16. Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej;
17. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych;
18. Zrewidowany Europejski Kodeks Zabezpieczenia Społecznego Rady Europy z 1990 r.;
19. Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz. U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176 ze zmian.);
20. Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o finansowym wsparciu rodzin w nabywaniu własnego mieszkania (Dz. U. nr 183, poz. 1354 ze zm.);
21. Ustawa z dnia 30 listopada 1995 r. o pomocy państwa w spłacie niektórych kredytów mieszkaniowych, refundacji bankom wypłaconych premii gwarancyjnych ((Dz. U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1115, z 2004 r. Nr 213, poz. 2157, z 2005 r. Nr 94, poz. 786 oraz z 2006 r. Nr 53, poz. 385 i Nr 249, poz. 1828);
22. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z dnia 29 maja 2003 r.);
23. Ustawa z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia (Dz.U. 2003 nr 45 poz. 391);
24. Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (tekst jednolity: Dz.U. z 2005 r. nr 31, poz. 267 z późn. zm.);
25. Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 roku o dodatkach mieszkaniowych, rozdział I, art. 2 ust. 1. (Dz.U. 2001 nr 71 poz. 734);
26. Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o finansowym wsparciu rodzin w nabywaniu własnego mieszkania (Dz. U. nr 183, poz. 1354 ze zm.).